

Siirt Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

**ULUSLARARASI
OKSİDENTALİZM
SEMPOZYUMU-I**

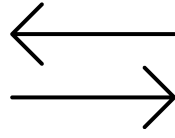
21-23 EKİM 2022

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

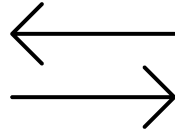
ULUSLARARASI OKSİDENTALİZM SEMPOZYUMU-I

İslam Medeniyetinde "Öteki": 9-13. Yüzyıllar

FIRST INTERNATIONAL OCCIDENTALISM SYMPOSIUM

The "Other" in Islamic Civilization: 9th to the 13th Century

المؤتمر الدولي الأول للاستغراب

"الأخر" في الحضارة الإسلامية ما بين القرنين التاسع والثالث عشر

KURULLAR

Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI

Düzenleme Kurulu

Doç. Dr. Fadıl AYĞAN (Koordinatör)

Doç. Dr. Abdurrahman ECE

Doç. Dr. Emrah İSTEK

Doç. Dr. Necati SÜMER

Dr. Öğr. Üyesi Ata DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Hafel ALYOUNES

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Abdullah ÜNALAN (Siirt Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmed Azzawi MOHAMMED (University of Samarra-IRAK)

Prof. Dr. Ahmet Fethi POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi)

Prof. Dr. Faisal Ghazi Mohammed AL-NUA'IMI (University of Mosul-IRAK)

Prof. Dr. Gassan MORTADA (Siirt Üniversitesi)

Prof. Dr. İhsan Süreyya SIRMA

Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (29 Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ALICI (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ (Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Özcan HIDİR (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Yahya MICHOT (Hartford International University-ABD)

Prof. Dr. Yasin AKTAY (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Abdulkadir KARAKUŞ (Siirt Üniversitesi)

Doç. Dr. Adnan MEMDUHOĞLU (Siirt Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet BOZYİĞİT (Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Cengiz KANIK (Siirt Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşen İSTEK (Siirt Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet BULGEN (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Seyithan CAN (Siirt Üniversitesi)

Dr. Ahmet AKTAŞ (Siirt Üniversitesi)

Dr. Fatih EROĞLAN (Siirt Üniversitesi)

Sekreteryaya

Arş. Gör. Dr. Muhammed Şerif KAHRAMAN

Arş. Gör. Hasan DEMİR

Arş. Gör. Hasan Kamil GENÇ

Arş. Gör. Selçuk GEZGİN

Arş. Gör. Sultan KOÇAK

İÇİNDEKİLER

KURULLAR	III
İÇİNDEKİLER	V
AÇILIŞ OTURUMU	1
ORYANTALİST/OKSİDENTALİST BİR ÇALIŞMA ALANI OLARAK DİNLER TARİHİ	2
PROF. DR. MUHAMMET TARAKÇI ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ	
AYNI VE BAŞKA'NIN SINIRINDA DOLAŞMAK: MEVLÂNÂ ÜZERİNDEN BİR PERSPEKTİF OLUŞTURMAK	3
PROF. DR. CELAL TÜNER ANKARA ÜNİVERSİTESİ	
1. OTURUM.....	5
ABBASİ DEVRİ ALGISINDA BİZANS VE YUNAN: BİR ÖTEKİ Mİ? EZELİ HİKMET KAYNAĞI MI?	6
PROF. DR. MUSTAFA DEMİRCİ SELÇUK ÜNİVERSİTESİ	
EDWARD SAİD'İ 9 VE 13.YÜZYIL ARASINA TAŞIMANIN İMKANI	8
DOÇ. DR. AYDIN AKTAY SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	
HASAN HANEFÎ VE OKSİDENTALİZM	9
DOÇ. DR. RAHİLE KIZILKAYA YILMAZ MARMARA ÜNİVERSİTESİ	
MÜSLÜMAN COĞRAFYACI VE SEYYAHLARIN ESERLERİNDE BATI KAVRAMI VE BU ÇERÇEVDE "ÖTEKİ" NİN YERİ	11
DOÇ. DR. EMRAH İSTEK SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
..... 13	13
DOÇ. DR. MUSTAFA JABER ALWANI UNİVERSİTY OF ANBAR/IRAQ	
BİZ (DOĞU) VE ÖTEKİ (BATI) İKİLEMİNDE OKSİDENTALİZM: KAVRAMIN KÖKENİ VE YÜKLENİLEN ANLAMLAR 15	15
DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET AKTAŞ SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
BATIDA ÜRETİLEN BİLGİYİ YENİDEN HARMANLAYIP ÜRETEBİR İLİM ADAMI OLARAK İBN RÜŞD	18
DOÇ. DR. ADNAN MEMDUHOĞLU SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
ÖTEKİ"LEŞTİRİLEN BİR DÜŞÜNÜR OLARAK İBN RÜŞD'DE "ÖTEKİ" TASAVVURU	19
DOÇ. DR. HASAN OCAK İĞDIR ÜNİVERSİTESİ	

İSLÂM'IN ALTIN ÇAĞI IX. VE XIII. YÜZYILLARDA İSLÂM FİLOZOFLARININ BATI BİLİM VE FELSEFESİ ALGISI VE BUNUN İSLÂM BİLİM VE FELSEFESİ ALANINDAKİ TEZAHÜRLERİ	21
DOÇ. DR. AHMET BOZYİĞİT BATMAN ÜNİVERSİTESİ	
GUNDISSALINUS'UN PROLOG'U: BİR HRİSTİYAN DİN ADAMININ İSLAM FELSEFESİYLE İMTİHANI	23
DR. ÖĞR. ÜYESİ HARİS MACİC İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ	
CÜVEYNÎ'NİN ŞİFÂU'L-ĞALÎL ADLI ESERİ BAĞLAMINDA TEVRAT VE İNCİL'DEKİ TAHRİFATLAR	25
DR. ÖĞR. ÜYESİ M. MACİT SEVGİLİ SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
KUR'AN AYETLERİNİN YORUMU BAĞLAMINDA ZEMAŞERÎ'NİN EHL-İ KİTAB'A BAKIŞI	26
DOÇ. DR. ŞÜKRÜ AYDIN BATMAN ÜNİVERSİTESİ	
OKSİDENTALİZM ÇALIŞMALARININ BİR TEMELİ VE REFERANS KAYNAĞI OLARAK KUR'AN'IN HRİSTİYANLARLA İLGİLİ VERDİĞİ BİLGİLER.....	29
DOÇ. DR. ESAT ÖZCAN SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
İMAM KURTUBÎ'NİN EHLİ KİTAPLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ, BİD'AT VE EHVÂ EHLİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ.....	31
DR. ÖĞR. ÜYESİ BEŞİR ÇELİK SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
2. OTURUM.....	33
HARRANLI PAGANLARIN SABİİ İSMİNİ ALMALARINA DAİR İBN NEDİM'DEKİ RİVAYETE ELEŞTİRİLER ÜZERİNE 34	34
PROF. DR. ŞİNASI GÜNDÜZ İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	
موقف مؤرخي الملل والنحل المسلمون من المسيحية الفرقة الملكانية نموذجاً	35
PROF. DR. FARSAT MARIE ISMAIL ZAKHO UNIVERSITY/IRAQ	
11. YÜZYILDA BİR HRİSTİYAN YAPILANMASI: AZİZ BRUNO VE ŞARTRÖ TARİKATI	36
DOÇ. DR. NECATİ SÜMER SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
NESTURİ METROPOLİT NUSAYBİNLİ İLİYA ÖRNEKLİĞİNDE XI. YÜZYIL MÜSLÜMAN-HRİSTİYAN DİYALOGUNDA İSA MESİH'İN TANRILIĞI MESELESİ	37
ARŞ. GÖR. HAYRİYE ÖZLEM SÜRER ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ	
قراءة في البنى المعرفية والعجائبية للآخر في رحلة ابن فضلان.....	39
DR. ÖĞR. ÜYESİ HAFEL ALYOUNES SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
أثر الغنائية الأدبية للأندلسيين في التروبادور الأوربي.....	40
DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMAD OMAR İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	

رحلة ابن فضلان نموذج قيم الاستغراب.....	41
BASHAR ELÍAS	
HZ. PEYGAMBER'DE 'ÖTEKİ'LİK.....	42
PROF. DR. ABDULLAH ÜNALAN SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
MUHYİDDİN İBNÜ'L-ARABÎ'NİN ZİMMÎLER HAKKINDAKİ FETVASI -ŞURÛT-İ ÖMERÎYYE VE MUVÂFAKÂT-I ÖMER-.....	44
DOÇ. DR. MUSTAFA AKMAN HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ	
İSLÂM MÜFESSİRLERİNİN TEVBE SÛRESİNİN 29. ÂYETİ BAĞLAMINDA "ÖTEKİ"LERE İLİŞKİN YORUM VE YAKLAŞIMLARI: ZİMMÎ ÖRNEĞİ.....	46
DR. ÖĞR. ÜYESİ NURETTİN ÇİFTÇİ HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ	
ROMA HUKUKUNDA HIRSIZLIĞIN CEZASI VE İSLAM HUKUKU İLE MUKAYESESİ	48
ARŞ. GÖR. HASAN DEMİR SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
3. OTURUM.....	
50	
تأثير الآخر الإسباني في المعجم العربي بالترجمة خلال القرنين الثاني عشر والثالث عشر.....	51
PROF. DR. ABDERRAZAK MERZOUG CADI AYYAD UNIVERSITY/MOROCCO	
الأندلس أهم معابر علوم الشرق إلى الغرب وأساس تقدمها.....	53
PROF. DR. AHMED MIRZAAGHA UNIVERSITY OF SALAHADDIN/IRAQ	
BRİDGING THE THEOLOGICAL GAP BETWEEN THE WEST AND EAST: SOME THEOLOGICAL REMARKS BETWEEN SANT AUGUSTİN AND ABÛ HÂMİD AL-GHAZZÂLÎ: A COMPARATIVE PERSPECTİVE	55
DOÇ. DR. ALİ BAKR HASSAN EFFAT UNIVERSITY/ SAUDI ARABİA	
سيرة الأمير حمزة البهلوان أنموذجًا صورة الفرس في السيرة الشعبية العربية.....	56
DR. ÖĞR. ÜYESİ MOUSTAFA ALBAKOUR ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ	
ترجة الأدب اليوناني إلى العربية في العصر العباسي.....	59
PROF. DR. GASSAN MORTADA SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
حركة الترجمة وتأثيرها في الحضارة الإسلامية واللغة العربية.....	60
DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLAM JANKIR MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ	
استحضار النموذج المعرفي الإسلامي في ترجمة التراث السياسي العالمي: المترجم يوحنا بن البطريق نموذجًا.....	61
DR. ISAM ABDULMOLA	

İSKENDERİYE FELSEFİ DÜŞÜNCENİN AMMONIUS SON OF HERMIAS VE OKULU TARAFINDAN TERCÜMELER ARACILIĞIYLA İSLÂM DÜNYASINA İNTİKALİ	62
ARŞ. GÖR. DR. ALAATTİN TEKİN DICLE ÜNİVERSİTESİ	
FÂRÂBÎ'NİN ANTİK YUNAN FELSEFESİ HAKKINDAKİ ANLAYIŞI ÜZERİNE	64
DR. ÖĞR. ÜYESİ YAKUP ÖZKAN SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
FARABİ'DE "ÖTEKİ" OLARAK ARİSTOTELES'İN KADIN ANLAYIŞI	66
ARŞ. GÖR. MEHMET SABİR ŞAYBAK BITLİS EREN ÜNİVERSİTESİ	
ÂMİRÎ'YE GÖRE İLİMLERLE İLİŞKİSİ BAKIMINDAN İSLAM VE ÖTEKİ DİNLER.....	69
ARŞ. GÖR. DR. SADI YILMAZ BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ	
AVRUPA-MERKEZCİ SOSYAL BİLİMLER KARŞISINDA ALTERNATİF BİR ARAYIŞ: OKSİDENTALİZM	71
MEHMET DOĞAN DOKTORA ÖĞRENCİSİ-MEB	
4. OTURUM.....	74
ERKEN DÖNEM MUTEZİLE KELÂMİNİN ESKİ YUNAN BİLİM VE FELSEFESİYLE KARŞILAŞMA SERÜVENİ ÜZERİNE OKSİDENTALİST BİR YAKLAŞIM	75
PROF. DR. FETHİ KERİM KAZANÇ ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ	
KELAM ATOMCULUĞUNUN ÖZGÜNLÜĞÜ: ANTİK YUNAN MATERYALİST ATOMCULUĞUNDAN HUDÛS DELİLİNE EVRİLME	78
DOÇ. DR. METİN YILDIZ VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ	
EBÛ'L-VELÎD EL-BÂCÎ'NİN (Ö. 474/1081) HRİSTİYANLIK ELEŞTİRİSİ (FRANSA RAHİBİNİN MEKTUBUNA CEVABEN GÖNDERDİĞİ RİSÂLE'Sİ BAĞLAMINDA).....	80
DOÇ. DR. ABDURRAHMAN ECE SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
ABBASİ HALİFESİ MEHDÎ (Ö. 169/785) İLE NASTÛRÎ PATRİK TİMETEYUS/ TİMOTHY EL-CÂSİLİK ARASINDA CEREYAN EDEN DİNÎ POLEMİKLERDE OKSİDENTALİST İZ DÜŞÜMLER	84
DOÇ. DR. UĞUR ERMAN SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
REDDİYE KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA CÜVEYNÎ'NİN "TESLİS" ELEŞTİRİSİ	86
DR. ÖĞR. ÜYESİ M. MUSTAFA SANCAR SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
MÜTEKELLİMÜNUN GÖZÜNDEN İSLAM'IN YAYILIŞINDA KILIÇ FAKTÖRÜ	88
ARŞ. GÖR. ÖZKAN ŞİMŞEK BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ	
الشعوبية في رسالة ابن الغرسية في ذم العرب والمجاوبات عليها.....	90

DR. ÖĞR. ÜYESİ HALİD HALİD SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
ŞAİR VE EDİP ÜSÂME B. MÜNKİZ'İN "KİTÂBÜ'L-İ'TİBÂR" ADLI ESERİNDE ÖTEKİLER	91
DR. ÖĞR. ÜYESİ MAHSUM TAŞ SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
İLK DÖNEM İSLAM TARİHÇİLERİNE GÖRE ANTİK İRAN	93
ÖĞR. GÖR. VEYSİ TURUN HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ	
CÂHİZ'İN TABİAT FELSEFESİNİN OLUŞUMUNDA ANTİK ÇAĞ YUNAN FELSEFESİNİN ETKİLERİ.....	95
VEYSEL ELİŞ DOKTORA ÖĞRENCİSİ (SİİRT ÜNİVERSİTESİ SBE-KELAM ABD)	
5. OTURUM.....	97
تأثير اليهود في التشكيل الثقافي للشعر الأندلسي	98
DOÇ. DR. USAME İHTİYAR BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ	
الموقف من الآخر عند ابن حزم الأندلسي من خلال كتابه: الفصل في الملل والأهواء والنحل	101
PROF. DR. NASREDDİNE DELLAOUI MASCARA UNIVERSITY/ALGERIA	
İBRAHİM EL-MEYMUİN ÖRNEĞİNDE ORTAÇAĞDA YAHUDİLERİN TASAVVUFA İLGİSİ	102
DOÇ. DR. ELĐAR HASANOĞLU ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ	
كتاب الاعتبار مصدرا لقراءة (الآخر) الغربي خلال الاحتلال الصليبي في القرن السادس الهجري /الثاني عشر الميلادي	104
PROF. DR. HAKEEM AHMAD MAMBAKR DOÇ. DR. HAMZA KAKA YASEEN UNIVERSITY OF SALAHADDİN/IRAQ CİHAN UNIVERSITY/IRAQ	
FARABİ'DE MÜSLÜMAN ŞEHİRLEŞMESİNDE "ÖTEKİ"NE YER AÇMANIN FELSEFİ REFERANSLARI	105
DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRULLAH KILIÇ ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ	
FARABİ'DE ANTİK YUNAN ADALET KAVRAMI: PLATON VE ARİSTOTELES ELEŞTİRİSİ	108
DR. ÖĞR. ÜYESİ ATA DEMİR SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
İSLAM BİLİM GELENEĞİNDE SORUNLAR SAFHASI (9-10.YY): 'ÖTEKİ'YLE KARŞILAŞMA	109
DR. ÖĞR. ÜYESİ SİRACETTİN ASLAN MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ	
PARİS-KUDÜS GÜZERGÂHI ADLI ESERDE: OKSİDENTALİZM VE HAÇLI RUHU	111
PROF. DR. HÜSEYİN YAŞAR SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
HAÇLI SEFERLERİ SONRASINDA MÜSLÜMAN TOPLUMDA BATI ALGISI	113
DOÇ. DR. GÜLŞEN İSTEK SİİRT ÜNİVERSİTESİ	

HAÇLI SEFERLERİNDE PAPALIK HİYERARŞİSİNİN KİLİSENİN OTORİTESİNİ TESİS ETME ARAYIŞLARI VE ÖTEKİ ALGISI: KLUNİ TARİKATI.....	115
DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH EROĞLAN SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDE HRİSTİYANLARLA YAŞANAN DİNİ-İTİKADİ TARTIŞMALAR (EYUBİLER DÖNEMİ)	117
DR. ÖĞR. ÜYESİ İLHAN BARAN BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ	
6. OTURUM.....	119
İBN MİSKEVEYH’TE KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRMENİN YOLU OLARAK ÖTEKİ.....	120
PROF. DR. YUNUS CENGİZ MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ	
İSLAM KOZMOLOJİSİNİN YUNAN DÜŞÜNCESİNİ DÖNÜŞTÜRMESİ: ŞEMSÜDDİN ES-SEMERKANDÎ ÖRNEĞİ... 121	
DOÇ. DR. YUSUF OKŞAR HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ	
VÂSİL BİN ATA’DA “ÖTEKİ”NİN DİNÎ-FELSEFİ UZANTISI.....	123
DOÇ. DR. HÜSEYİN MARAZ BİLECİK ŞEYH EDEBÂLİ ÜNİVERSİTESİ	
MÜSLÜMANLAR AÇISINDAN ÖTEKİ KAVRAMININ TEOLOJİK ARKA PLANI: CÂHİZ’İN EL-MUHTÂR Fİ’R-REDDİ ALE’N-NASÂRÂ ESERİ ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME	127
DOÇ. DR. SEYİTHAN CAN SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
أصداء فكر ابن عربي في الفكر والأدب العالمي.....	129
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMED ELMEHDİ RİFAİ KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ	
صورة النصارى في قصائد ابن الأندلسي	130
DR. ÖĞR. ÜYESİ EYASS ALRASHED İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ	
في كتابه المضاهاة، جمعًا ودراسة، المثل الفارسي عند أبي عبد الله محمد بن الحسين اليميني (ت: 400هـ/1009م) وتحليلًا	131
DR. ÖĞR. ÜYESİ HÜSEYİN YUSUF İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ	
İSLÂM İRFÂN DÜŞÜNCESİ VE ÖTEKİ	134
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET EMİN BENER SİİRT ÜNİVERSİTESİ	
KATILIMCI LİSTESİ	136

AÇILIŞ OTURUMU

ORYANTALİST/OKSİDENTALİST BİR ÇALIŞMA ALANI OLARAK DİNLER TARİHİ

Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI

Uludağ Üniversitesi

Oksidentalizm; akademik bir çalışma, kurumsal bir yapı, bir söylem veya ideoloji olarak, içeriği birbirinden hayli farklı imalar içerecek şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımların ortak noktasını, ister var olan (gerçek) isterse yaratılan (mevhum) bir “öteki”ni anlama teşebbüsü olduğunu söylemek mümkündür. Bildiride “öteki”ni tanımanın temel unsurlarından biri olması dolayısıyla, dini inceleme konusunda teolog ve din bilimcinin yaklaşımlarına işaret edildikten sonra, İslam dünyasında dinler tarihi çalışmalarının tarihsel gelişimine “öteki”ni anlama teşebbüsünün bir hâsılası olması bağlamında kısaca değinilmiştir. Ardından Batı’yı tanımamaya çalışan Müslüman bir din bilimci (ve oksidentalist) ile Doğu ile ilgilenen Batılı din bilimci (ve oryantalist) arasında ve bir ilim dalı olarak Oryantalizm ile Oksidentalizm arasında bazı karşılaştırmalar ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

AYNI VE BAŞKA'NIN SINIRINDA DOLAŞMAK: MEVLÂNÂ ÜZERİNDEN BİR PERSPEKTİF OLUŞTURMAK

Prof. Dr. Celal TÜNER

Ankara Üniversitesi

Günümüzde siyasi uygulamalarla artan küresel çatışmaların, her türlü sömürü faaliyetlerinin, göçmen ve mültecilere davranış tarzlarının, türlü ırk ya da kültürlere yapılan muamelelerin aynı ve başka/ben ve öteki arasındaki dikotomiye dayalı olarak gerçekleştiği açık bir biçimde görülebilir. Ancak postmodern filozofların modernliğin varlık ve hakikate yönelik tavrını yansıtan söz konusu ilişkiyi ortadan kaldıracı bir yaklaşım ekseninde yeniden ele aldıkları görülür. Levinas, Deleuze, Derrida ve Ricoeur gibi düşünürler, mevcudiyet/özdeşlik metafiziğinin aksine, “başka”, “fark”, “sınırsızlık” ve “kendilik” anlayışlarıyla sorunun çözümüne yönelik kendi ontolojilerini ve sınırlarını geliştirirler. Bu yaklaşımlarda amacın, öteki kavramını negatif çağrışımlarından kurtararak ya da Başka’yı aynılığın terimleriyle düşünme şiddetinden kurtararak onu kendi gerçekliğinde kabul ederek Aynı ve Başka’nın birbirlerine referansla anlaşılabilmesini vurgulamaktır. Bu hususun Aynı ve Başka’nın kendi varlığını kendi karakterinde sürdürdüğü, herhangi bir ötekileştirme yapılmadığı zaman, ancak “biz” diyebileceğimiz bir zeminin varlığına gönderme yapılabileceğini fark etmek ve bu imkanı fırsata çevirmek gerekir. Bu zeminin farklı ahlaki pratiklerin birbiriyle yüzleştiği bir açık alan oluşturmak olduğu aşikârdır. Müslüman düşünürler aynı ve başkası sorununu Varlığın Birliği ilkesiyle ontoloji ve epistemolojik bir ufuk oluşturdukları; söz konusu ufkun insanın başta dikey ilişki olmak üzere diğer varlık ve hem cinsleriyle ilişkilerini “açık alanda” test edilmesine ya

da doğrulanmasına hizmet ettiği bir ekseninde ele almışlardır. Söz konusu açık alanda insanlar arası ilişkilerin geliştirilmesi ve sorumluluğun üstlenilmesi, hem Tanrı inancının ya da öznenin hakikat kaygısının giderebileceği hem de var olanlarla ilişkileri çoğaltacağı ve zenginleştireceği bir anlayış öngörülür. Nitekim Mevlana “bütün insan ve var olanların Tanrı’ya yolculukta” olduğu anlayışından hareketle aynı gemide; aynı kadere sahip olduğumuzu ve bakışımızı bu yönde geliştirirsek onlardaki farklılıkları göz ardı ederek insan olma yolculuğumuza devam edebileceğimizi ileri sürer. Bu makale, Aynı ve Başka’sı ilişkisini felsefi zeminde, Antik çağdan bugüne süregelen tarihsel serüvende ve nihayetinde İslam düşüncesi ekseninde Mevlana’nın görüşleri üzerinden inceleyerek bir perspektif sunmayı hedefler.

1. OTURUM

ABBASİ DEVRİ ALGISINDA BİZANS VE YUNAN: BİR ÖTEKİ Mİ? EZELİ HİKMET KAYNAĞI MI?

Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ

Selçuk Üniversitesi

Abbasiler döneminde yapılan tercüme faaliyetleri sonucunda İslam dünyasında antik Yunan medeniyeti hayranlık düzeyinde kabul görmüş, Müslümanların zihninde antik Yunan dünyası ideali oluşmuştur. Ancak Müslümanlar, antik Yunan medeniyetinin devamı olduğunu iddia eden Bizans ile karşılaşmış ve tahayyül ettikleri ile yaşanan Bizans'ın zıtlığını gördüklerinde birtakım çelişkiler yaşamışlardır. Bu çelişkinin sebebi Helenizm ile ilgilenen seyyahların ve elçilerin Bizans ülkesine yaptıkları seyahatler, gözlemleri ve İslam dünyasına taşıdıkları anlatımları olmuştur. Bu anlatımlarda Bizans ülkesi bilim yolunda ilerleme kaydedemeyen, antik bilim ve felsefe eserlerinin yakıldığı veya mahzenlere kapatıldığı, filozoflara sahip olmayan bir dünya! olarak tasvir edilir. Bu sebeple zamanla kendilerini bilim ve felsefenin koruyucusu olarak görmeye başlayan Abbasi saray ve bilim çevrelerinin Bizans algısı; Bizans'ın bilim ve felsefeye karşı takındığı tutum, antik Yunan medeniyetiyle akrabalık ilişkisi ve Bizans Hıristiyanlığı ile antik Yunan bilim ve felsefesi arasındaki mücadele ekseninde gelişmiştir. Bizans ülkesine giden Müslüman elçiler, eserler, alimler ve gezgin seyyahların gözünden Bizans'ın VIII. ve X. yüzyıllarda nasıl algılandığını; Antik Yunan bilim ve felsefesine moda olduğu ve hayranlıkla incelendiği bir devride Bizans ile Yunanlıları birbirlerinden ayırdığı, Bizans'ın Yunan mirasına büyük oranda yüz çevirdiği vurguları öne çıkmaktadır. Bu anlatımlarda antik Yunan kitaplarının değersiz görüldüğü, felsefeye ilgi duyulmadığı, insanların

soyut düşünceleri terk edip günlük işlere yöneldikleri, bilim ve felsefeyle uğraşanlara baskı uygulandığı ve tam bir Hıristiyan bağnazlığına düşüldüğü görülür.

Bu tebliğimizde başta Abbasiler tarafından gönderilen elçilik gözlemleri olmak üzere, Cahız, Mesudi, Harun b. Yahya gibi Bizans başkentini ve topraklarını değişik zamanlarda ziyaret etmiş bilginlerin görüşleri ekseninde ortaya koymaya çalışacağız.

Keywords: Abbasiler- Bizans- Yunan- Felsefe-Bilim.

EDWARD SAİD'İ 9 VE 13.YÜZYIL ARASINA TAŞIMANIN İMKANI

Doç. Dr. Aydın AKTAY
Sakarya Üniversitesi

Oryantalizmin söylemsel düzen kurma yönünü ifşa eden Edward Said bunu Foucauld'nun bilgi-iktidar ilişkisini formülize eden yöntemiyle yapıyor... Bu yöntemle Said bize oryantalizmin ürettiği söylemsel düzenin anahatlarıyla nasıl işlediğini ve ona karşı ne yapılması gerektiğini de hatırlatıyor...

Oryantalizm kabaca, Doğu İslam dünyası hakkında özcü genellemeler yaparak bir takdim sunmaktadır...Bu takdimde gerçek değil hayali bir Doğu ya da İslam vardır...Bu Doğunun ve İslam'ın da tipik karakteristik özellikleri: Rasyonaliteden kopuk, fantezilerin yoğun, tek adam yönetimi ve despotizminin yaygın olduğu bir takdim şeklindedir...

Bu takdimle birlikte harekete geçirilen bir bilgi birikimi, Doğu-İslam dünyası hakkında bir tanımlama sürecini de yaratıyor...Said, bu tanımlamanın sürekli tanımlayan lehine ve tanımlanan aleyhine işleyen bir hiyerarşiyi bunun da Batı episteminin iktidarını sürekli olarak besleyen ve üreten bir mekanizma yarattığını söylüyor...

Said ve Foucauld'nun bu perspektifinden hareketle oryantalist çalışmalar izlendiğinde, söylemsel düzenin bu çalışmalarda nasıl gerçekleştiğini ve bunun sürekliliğinin nasıl bir retorikle ortaya çıktığını daha iyi anlıyoruz... Bu anlamanın ışığında 9 ve 13.Yüzyıllar arasındaki tartışmalara, çalışmalara mezheplere ve kadim problemlere bakış daha da anlamlı sonuçlar üretmekte, oksidentalist çabaların da bu yüzyıllar arasındaki değeri Said ve Foucauld'nun bizlere sunduğu imkanlarla daha iyi belirlenmektedir...

HASAN HANEFÎ VE OKSİDENTALİZM

Doç. Dr. Rahile KIZILKAYA YILMAZ

Marmara Üniversitesi

Modern İslam düşünürü Hasan Hanefî (1935-2021) *Mukaddime fî ilmi'l-istiğrâb* adlı eserinde ilk kez oksidentalizmi ilmî bir disiplin olarak ele alıp incelemiştir. Oksidentalizme bir giriş mahiyetinde kaleme aldığı bu hacimli çalışmasında ilgili kavramı detaylarıyla ele almaktadır. Bu tebliğde Hanefî'nin oksidentalizm kavramını nasıl tanımladığı ve oryantalizm karşısında nerede konumlandığı, aralarında nasıl bir ilişki kurduğu söz konusu eseri özelinde ayrıntılı bir şekilde ortaya koyulup analiz edilecektir. Ayrıca tebliğde Hanefî'ye göre oksidentalizmin ilmî teşekkülünü tamamlaması halinde sağlayacağı neticeler sıralanarak onun oksidentalizm konusundaki umudunun ana dayanağı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Hanefî'nin oksidentalizm hakkındaki beklentisinin ortak noktası "ben" ve "öteki" kavramları arasındaki rol değişikliğidir. Ona göre bu rol değişikliği, ötekinin egemenliğine dayalı değildir; ötekinin tarih sahnesine siyasî düşünceler olmaksızın özgürce çıkmasıdır. Hanefî her ne kadar oksidentalizmin "ben" ve "öteki"ne eşit şekilde yaklaşacağını ve her iki varlığa ontolojik düzeyde eşit bir şekilde yaşam alanı sunacağını iddia etse de "ben" ve "öteki"nin konumu noktasındaki açıklamaları bazı önemli sorunlara neden olmaktadır. Doğru bir gelenek okuması ve modern dönemde yaşanan hadiselerin sağlıklı bir şekilde tahlil edilip sentezlenmesi neticesinde oryantalist düşüncenin Doğu tarafından sonlandırılabilmesi kanaatini taşıyan Hanefî'nin oksidentalist anlayışına yönelik önemli tenkidleri ihtiva edecek bu tebliğ, oksidentalizm kavramına yönelik şüphe ve eleştirilerin de incelenmesine imkan sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Oksidentalizm, Hasan Hanefî, ilmu'l-istiğrâb, oryantalizm, ben ve öteki, Doğu-Batı.

MÜSLÜMAN COĞRAFYACI VE SEYYAHLARIN ESERLERİNDE BATI KAVRAMI VE BU ÇERÇEVEDE “ÖTEKİ”NİN YERİ

Doç. Dr. Emrah İSTEK

Siirt Üniversitesi

Coğrafik bir kavram olan doğu ve batı terimleri bu tanımı yapanın bulunduğu konuma göre şekillenmektedir. Ancak söz konusu kavramlar zaman içinde “ötekini” temsil etmek üzere de anlam genişlemesine uğramıştır. Bu tebliğin de konusunu teşkil eden Batı ve onun yerine kullanılan garp, mağrip ve oksident kavramları Müslüman coğrafyacılar tarafından dönemsel olarak bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ebu’l Fidâ’nın dördüncü iklim olarak konumlandığı mağrip, Afrika’nın kuzey batısını kapsar. Aynı boylam üzerinde bulunan Avrupa ise İbn Said tarafından “Büyük Kara” olarak isimlendirilmiştir. İstahsi, Avrupa bölgesini ve bu coğrafyada yaşayan halkları Frenk kelimesine karşılık gelen “Efrenç” sözcüğüyle açıklamış ve Endülüs’ü ileri Batı olarak tarif etmiştir. Batı kelimesi coğrafik bir düzlemde ele alınsa da Oksidentalizm çalışmalarında kastedilen Batı öteki yerine kullanılan bir terimdir. Haliyle bu kavramın İslam medeniyetindeki yeri ve algılanış biçimi üzerinde durulması bir gerekliliktir. Nitekim günümüzdeki Batı ile 14. yüzyıla kadarki Batı arasında değişim olup olmadığı, tefekkür edilmesi gereken bir husus olarak karşımızda durmaktadır. Ancak böylece Oksident ve Oksidentalizm kavramlarını doğru bir zeminde tartışmaya ve Müslümanlara göre coğrafik bir terimden daha fazlası olduğu anlaşılan “Batı” üzerine ciddi araştırmalara başlamak mümkün olabilir. Bu çalışmada

9-13. yüzyıllar arasında yaşamış Müslüman coğrafyacı ve seyyahların eserlerinde batının neresi olduğu, Hıristiyanlıkla özdeşleşmiş Avrupa'yı nasıl tanımladıkları ve bu tanımlamayı kullanırken "ötekinin" hangi noktalara göre konumlandırıldığı hususları ele alınacaktır. Ayrıca söz konusu eserlerde Hıristiyan toplulukların yaşadıkları coğrafya hakkında ne kadar malumat sahibi olduğu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Okdisentalizm, Batı, Öteki, Mağrip, Müslüman Coğrafyacılar, Seyyahlar.

أثر منظومة القيم العالمية, في التمييز بين "الأنا", "والآخر" دراسة في أدبيات العلاقات
الدولية الإسلامية

Doç. Dr. Mustafa Jaber ALWANI

University of Anbar/IRAQ

الحمد لله رب العالمين, والصلاة والسلام على سيدنا محمد المبعوث رحمة للعالمين, وعلى آله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين.

أبرز المحاور والمنطلقات الفكرية للبحث:

= من "أنا"؟ ومن هو "الآخر"؟ ومن هو للصواب أقرب, وبالحقيقة أعرف, وبالرجاحة أجدر؟

لأجل معرفة من أكون "أنا", لا بد من وصف المسافة بيني وبين منظومة القيم الكلية الإنسانية العالمية, فلا يمكنني معرفة "ذاتي" إلا بمعرفة "صفتي", ويكون الأمر متحققاً, بمعرفة: مسافتي من منظومة القيم؛ مراعاةً وتفصيلاً: قريباً منها, مسترشداً بها, ومهتدياً بها, ومنضبهاً بها, ومحتكماً إليها, أو أن أكون مفارقاً لها, بعيداً عنها, محتكماً لسواها, مسترشداً بغيرها, فأكون عندها واقعاً في دائرة أضداد القيم, مجاناً للحق, بعيداً عن الصواب.

وبذلك نفسه, تتحقق معرفة الآخر, ذاتاً, وموقفاً, وصفاتٍ, وعلى أساس ذلك كله؛ يمكن التمييز بين "الأنا", و"الآخر", في ميزان "العدل", و"الإنصاف", الذي قامت به السماوات والأرضون, فالتمييز يكون في الفاعلية, لا في الخلقية, وفي ظلّ تفعيل العقل؛ الذي تساوى عنده الناس أجمعون, لا على أساس ما اختلفوا فيه: ألسناً, والواناً, ولا انتماءات يحكمها التعارف, شعوباً وقبائل.

فاعتبار التمييز بين الأنا والآخر, يستند إلى "الاختيار", والقدرة فيه, وعياً, فسعيًا, وليس اعتبار "الجبلة" ولا على سنن التكوين.

وعليه, يكون التمييز بين الأنا منضبهاً بميزان الاستقامة, المستند إلى منظومة القيم, فلا يكون الرجحان لي أنا, والمرجوح الآخر, بل الرجاحة لمن تمثّل القيم وآثارها, والمرجوح المفارق للقيم وآثارها.

= آخر, أم آخرون؟

الأصل في إطار الفكر الإسلامي, المستند إلى المرجعية: قرآناً, وسنةً, أن يكون المسلم, الممثل "للأنا", منضبهاً بقيم الإسلام, مسلماً لها, وبذلك يكون ملازماً للقيم, مفعلاً لها, مسترشداً بها, ومنضبهاً بأحكامها, وفق قوله تعالى: "إن هذا القرآن يهدي للتي هي أقوم", وبذلك يتحقق أمران:

الأول: استقامة المسلم.

الثاني: أفوميته على من سواه.

وبذلك يكون "الأنا" مستقيماً، ملازماً للقيم، و"الآخر" منحرفاً عن الاستقامة مفارق للقيم.

وبما أنّ منظومة القيم مؤسسة على التوحيد، فلا بد من أن تستند الاستقامة على التوحيد، وأن يبني الانحراف، على مفارقة التوحيد، أو عن القيم التي تتأسس عليه.

ومن هنا يأتي تفسير مسوغات القول، بوجود: آخر، أو آخرون، وفق اعتبارات، تأتي في ظلّ البحث إن شاء الله:

وبناءً على تلكم الاعتبارات، يكون "الأنا" المنصف عارفاً بالقيم مستقيماً، ولا يكون الاعتبار لجنس أو لون، أو إلى مفردات سنة الاختلاف وتشعباتها، في ظلّ الخلقة والفطرة، بل في إطار اعتبار "الوعي بالقيم، والسعي نحو الاستقامة.

=== أثر المنظومة القيمية في التمييز بين "الأنا"، و"الآخر"، وفي تحديد مسارات التفاعل بينهما:

يمكن تمييز ثلاثة مسارات حاكمة في العلاقة بين "الأنا"، و"الآخر"، وتتركز في:

أولاً: التعارف:

ثانياً: التعاون والتكامل والتكافل:

ثالثاً: التفاضل: والتكريم:

===== ثمة مستويات للخطاب يستنبط منها تصنيف الناس بين الأنا والآخريين:

1. مخاطبة الناس في إطار "الجامع الإنساني"، والمؤهل العيش على الأرض.
2. مخاطبة الناس بوصفهم ممن خوطب في إطار "الوظيفة الشرعية" والاتباع، و"الجامع الإيماني" المحدد "للوظيفة الدينية".
3. التعامل بين الأمم، وسواها ضمن "جامع العلاقات الخارجية والدولية" للمختلفين، بتفعيل: الجوامع الإنسانية، ووحدة الوظيفة العالمية، واحترام خصوصيات "الانتماء الأممي الاختياري الشرعي".

والله وليّ التوفيق.

BİZ (DOĞU) VE ÖTEKİ (BATI) İKİLEMİNDE OKSİDENTALİZM: KAVRAMIN KÖKENİ VE YÜKLENİLEN ANLAMLAR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AKTAŞ

Siirt Üniversitesi

Batı'nın Doğulu bir okuması olarak ifade edilebilecek olan oksidentalizm, genel olarak oryantalizmin tersi olarak ifade tanımlanabilir. Başka bir deyişle oksidentalizm merkeze Doğu'nun alınıp Batı'nın incelenmesidir denilebilir. Bu genel tanımlamaya rağmen Oksidentalizmin 'ne'liği söz konusu olduğunda üzerine ittifak edilen bir tanımlamanın olmadığı söylenebilir. İlgili literatür incelendiğinde "Batı'nın Doğu tarafından incelenmesi", "Batı düşmanlığının yansıması" gibi birbirinden farklı anlamlar yüklendiği görülmektedir.

Mısırlı bilim insanı Hasan Hanefi, oksidentalizmi Batı'yı inceleyen ve aynı zamanda Doğu kültürüne nüfuz eden Batı değerlerini filtreleyen bir bilim olan Oryantalizmin yıkıcılığına karşı bir savunma olarak tanımlar. Ona göre oksidentalizm Batı'yı Batılı olmayan bir dünya görüşünden incelemek için Doğu'da geliştirilebilecek bir karşı araştırma alanıdır. Oksidentalizmin tarihini 1942 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde düzenlenen "Modernliğin Üstesinden Gelmek" isimli konferansa dayandıran Ian Buruma ve Avishai Margalit ise; Hasan Hanefi'nin aksine oksidentalizmi bir bilim olarak değil, Batı'ya karşı düşmanlık olarak görmektedirler. Oksidentalizmi, tarihsel ve felsefi fikirlerin bir birleşimi olarak gören Buruma ve Margalit, kavramın modernite ile düşmanları arasındaki çatışmaya atıfta bulunduğunu ifade etmektedir. Bu iki yaklaşımın yanı sıra oksidentalizmi "Doğu kendi

kimliğini korurken Batılı değerler nasıl benimsenebilir ve Batı değerleri nasıl geliştirilebilir sorularına verilen cevap olarak tanımlayan bir yaklaşım da söz konusudur.

Bu çalışmanın amacı, oksidentalizm teriminin etimolojisini, oryantalizmle ilişkisini ve kavrama yüklenen anlamları araştırmaktır. Literatür taraması yöntemiyle hazırlanan çalışmada, konuyla ilgili çalışmalar irdelenmiş, oksidentalizme yüklenen anlamlar ve farklı tanımlamaların arkasındaki argümanlar analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu-Batı İkilemi, Öteki, Oksidentalizm, Oryantalizm, Etimoloji.

Occidentalism, which can be expressed as an Eastern reading of the West, can generally be defined as the opposite of orientalism. In other words, it can be said that Occidentalism is the study of the West with the East at the center. Despite this general definition, it can be said that there is no consensus on the 'what' of Occidentalism. When the relevant literature is examined, it is seen that it has different meanings such as "the study of the West by the East" and "the reflection of Western hostility".

Egyptian scholar Hassan Hanafi defines occidentalism as a defense against the destructiveness of Orientalism, a science that studies the West and at the same time filters Western values that permeate Eastern culture. According to him, occidentalism is a field of counter-research that can be developed in the East to study the West from a non-Western worldview. Ian Buruma and Avishai Margalit, who trace the history of occidentalism to the conference "Overcoming Modernity" held in Kyoto, Japan in 1942, contrary to Hasan Hanafi, see occidentalism not as a science but as hostility towards the West. Buruma and Margalit, who see occidentalism as a combination of historical and philosophical ideas, state that the concept refers to the conflict between modernity and its enemies. In addition to these two

approaches, there is also an approach that defines occidentalism as "the answer to the question of how the East can adopt Western values and develop Western values while preserving its own identity".

The aim of this study is to investigate the etymology of the term occidentalism, its relationship with orientalism, and the meanings attributed to the concept. Using a literature review method, the study examines the studies on the subject and analyzes the meanings attributed to occidentalism and the arguments behind different definitions.

Keywords: East-West Dilemma, Other, Occidentalism, Orientalism, Etymology.

BATIDA ÜRETİLEN BİLGİYİ YENİDEN HARMANLAYIP ÜRETEN BİR İLİM ADAMI OLARAK İBN RÜŞD

Doç. Dr. Adnan MEMDUHOĞLU

Siirt Üniversitesi

Endülüs'te yetişen âlimlerin başında gelen İbn Rüşd el-Kurtubî el-Endelusî (ö. 595/1198), İslam ilim tarihinde çeşitli alanlarda eserler vermiş, sadece yaşadığı döneme damgasını vurmamış, aynı zamanda hem doğuda, hem batıda sonraki dönemlerde de büyük etkileri olmuştur. İbn Rüşd yazdığı eserleriyle Endülüs'te öyle bir kandil yakmıştır ki, doğu da, batı da onun ışığından halen istifade etmeye devam etmektedir.

Endülüs, güçlü eğitim öğretim müesseseleri yanında buralarda yetişen âlimlerce yazılan eserleri ve yapılan tercümeleri ile Endülüs bazı araştırmacılara göre Avrupa Rönesansının temellerini oluşturmuştur. Bir endülüğs âlimi olarak İbn Rüşd de kendi dönemine kadarki batı felsefesini, Aristo mantığını, Roma hukukunu incelemiş, çalışmalarında mukayeseler yapmış, batıda üretilmiş bilgi birikiminden etkilenmiş, aynı zamanda eserleriyle batıyı etkilemiştir.

İbn Rüşd'ün yaşadığı miladi XII. yüzyıl felsefi ve hukuki düşüncenin Endülüs'te en parlak dönemi sayılır. O, bu dönemin siyasi ve tarihi gelişmelerini çok iyi okumuş, yaşadığı coğrafyadaki zengin ilmi muhit sayesinde hem doğuyu, hem batıyı çok iyi tanıma fırsatı bulmuştur.

İş bu çalışmada İbn Rüşd'ün özellikle fıkıh, mantık ve usul eserlerinden hareketle kendi dönemine kadarki süreçte batıda üretilen bilgiyi nasıl ele aldığı, sorguladığı, harmanladığı ve yeniden ürettiği üzerinde durulacaktır.

ÖTEKİ"LEŞTİRİLEN BİR DÜŞÜNÜR OLARAK İBN RÜŞD'DE "ÖTEKİ" TASAVVURU

Doç. Dr. Hasan OCAK

Iğdır Üniversitesi

İnsanlık tarihi boyunca sosyal, siyasi, ekonomik, dini vb. alanlarda bir "öteki" anlayışı daima kendine yaşam alanı bulmuştur. Bir açıdan kendini merkeze aldığı düşünün bazı kesimler, kendilerinden saymadıkları diğerlerini dışlayabilmiş ve ötekileştirebilmişlerdir. İslam medeniyeti söz konusu olduğunda, özellikle İslam mezhepler tarihi göz önüne alındığında, ötekileştirmenin hangi boyutlara ulaştığı açıkça görülebilir. İslam düşünce tarihinde bu ötekileştirmeden nasibini alan kişi veya ekollerin bir tanesi de filozoflardır. Ortaya çıktıkları ilk andan itibaren, öncelikle mantık çalışmaları, sonrasında ise felsefe anlayışları bakımından kendileri gibi düşünmeyen kesimlerce sürekli bir ötekileştirmeye maruz kalmışlardır. Bu eleştirilerin dozu sadece düşünsel planda kalmamış, bazen itikadi anlamda da kendilerine olumsuz yakıştırmaların yapılmasına kadar süreç uzamıştır. Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız ötekileştirmenin en önemli şahsiyetlerinden birisi de İslam felsefi geleneğinin en büyük düşünürlerinden biri kabul edilen Endülüslü filozof İbn Rüşd'dür. İbn Rüşd'ün yaşadığı dönem, İslam dünyasında felsefenin ve filozofların oldukça sert ifadelerle eleştirildiği ve adeta ötekileştirildiği bir dönemdir. Bu ötekileştirilmeden elbette ki İbn Rüşd de nasibini almıştır. Ayrıca, İbn Rüşd'ün de kendine göre ötekileştirdiği kesimler ve kişiler de yok değildir. Bu tebliğin amacı, ötekileştirme kavramına İbn Rüşd perspektifinden bakmayı ve o dönemdeki ötekileştirme olgusunu İbn Rüşd bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, İbn Rüşd, Öteki, Din, Eleştiri.

İSLÂM'IN ALTIN ÇAĞI IX. VE XIII. YÜZYILLARDA İSLÂM FİLOZOFLARININ BATI BİLİM VE FELSEFESİ ALGISI VE BUNUN İSLÂM BİLİM VE FELSEFESİ ALANINDAKİ TEZAHÜRLERİ

Doç. Dr. Ahmet BOZYİĞİT

Batman Üniversitesi

İslâm düşüncesinin gelişmesini sağlayan en önemli ve tetikleyici husus tercüme faaliyetleridir. Tercüme faaliyetlerinin başlangıcını Muaviye'nin valiliği dönemine kadar uzatmak mümkündür. Daha ilk dönemlerde Müslümanların farklı kültür ve medeniyetlerle ilgili düşüncelere ve bu düşüncelerle ilgili eserlere ilgi duydukları bir gerçektir. Beytü'l-Hikme'de tercüme faaliyetlerinde görevlendirilen mütercimlerin çokluğu ve onlara verilen maddi destek, İslâm toplumunun bilgiye susamışlığını ortaya koyduğu gibi, İslâm coğrafyasının dışında bulunan her türlü bilgi, belge, eser ve düşüncenin değerli bulunduğu ve bilinmesi gerektiği yönündeki çabayı da göstermektedir. İslâm halifelerinin dünyanın dört bir tarafına görevlilerini göndererek getirdikleri farklı eserlere ağırlıkları miktarınca maddi destek sağlamaları bu işe ne kadar önem verdiklerini göstermektedir. İslâm düşüncesinin oluşması, gelişmesi ve sistemleşmesinde İslâm filozoflarının Batı veya Antik Çağ filozoflarının felsefeleri ile ilgili bakış açılarının da etkisi söz konusudur. İlk İslâm filozofu Kindî, tercüme faaliyetlerine katılmış ve Antik Çağ filozoflarını şükranla anmıştır. Fârâbî, Antik Çağın iki büyük filozofu Aristo ve Platonu uzlaştırmak için müstakil eser yazmıştır. İbn Sînâ, Aristo tarzı bir felsefi sistem kurmuştur. Gâzâlî, mantığı neredeyse farz kılmıştır. İbn Rüşd ise en büyük Aristo şarihi

ünvanını almıştır. İslâm düşüncesinde kelâmcıların da filozofların yöntemlerini kullandıklarını unutmamak gerekir. İslâm düşüncesi tarihine bakıldığında İslâm filozof ve kelamcılarının Batı bilim ve felsefesi ile ilgili ağlarının etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Biz bu araştırmamızda İslâm filozoflarının Antik Çağ bilim ve felsefesi ile ilgili algılarını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslâm Filozofları, Antik Çağ, Batı Algısı, İslâm Düşüncesi, Beytü'l-Hikme.

GUNDISSALINUS'UN PROLOG'U: BİR HRİSTİYAN DİN ADAMININ İSLAM FELSEFESİYLE İMTİHANI

Dr. Öğr. Üyesi Haris MACIC
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

12. yüzyılda Endülüs'ün kuzeyindeki Toledo şehrinde ilginç bir fenomenle karşılaşyoruz. Cremona'lı Gerard (ö. 1187) ve Gundissalinus'un (ö. yak. 1190) başını çektiği ve din adamlarından oluşan bir grup, İslam felsefesinin en önemli eserlerini Latinceye çevirmeye girişmişlerdir. Yaptığı çevirilerin sayısı bakımından Gerard öne çıksa da çeviri faaliyetinin yanında yeni karşılaştıkları felsefî perspektifi dikkate alarak yarı-özgün eserler kaleme alması ile Gundissalinus'u ayrı bir yere koymak gerekmektedir. Fârâbî'nin (ö. 950) İhsâ'u'l-Ulûm (İlimlerin Sayımı) isimli eseri bu çeviri ortamında özel bir ilgiye mazhar olmuştur. Hem Gerard hem Gundissalinus tarafından ayrı ayrı olarak çevrilmiş olmanın yanı sıra Gundissalinus'un kaleme aldığı *De divisione philosophiae* eseri için bir model oluşturmuş ve bugünkü tabirle 'ağır intihal' teşkil edecek kadar kaynaklık etmiştir. Fârâbî'den farklı olarak, Gundissalinus kendi kitabı için uzun sayılabilecek 15 sayfalık bir Prolog (mukaddime) yazmış ve orada neden bu eseri yazdığını uzun uzadıya açıklamaya çalışmıştır. Bilindiği üzere, Fârâbî'nin bu eseri İslam coğrafyasının doğusunda olduğu gibi batısında da yüzyıllar boyunca ilmî metodolojinin ve eğitim müfredatının en önemli eseri olmuştur. Bu durumu göz önünde bulundurduğumuzda 12. yüzyılda Endülüs Hristiyanlarının esere yönelik bu yoğun ilgisi oldukça anlam yüklü gözükmektedir. Daha yakından bakıldığında, Avrupa'da daha sonra skolastisizmi ortaya çıkaracak sürecin burada başladığını söylemek mümkündür. Başka bir ifade ile 12. yüzyıla kadar Avrupa'da baskın olan Augustinus ve Boetius merkezli

Platoncu felsefe anlayışı 13. yüzyılın başından itibaren Aristotelesçilik karşısında zemin kaybetmeye başlamıştır. Gundissalinus'un Prolog'unda bu geçişin ilk işaretlerini görüyoruz ve Avrupa'da felsefî paradigma değişiminin temelinde İslam felsefesinin rolüne şahit oluyoruz. Bu bildiride Gundissalinus'un çoğu zaman gizlemeye çalıştığı İslam felsefesi (başta Fârâbî, İbn Sîna, Gazzâlî, Ebu Ma'şer el-Belhî, İshak el-İsrâ'ilî vd.) kaynaklarını ortaya çıkarmak ve başta Fârâbî olmak üzere İslam felsefî geleneğini ne kadar anlamış olduğunu tartışmak istiyorum. Buna ek olarak, Gundissalinus'un bazı hatalarının veya bilinçli müdahalelerin gerekçelerini ve sonuçlarını ortaya koymaya çalışacağım. Sonuç olarak İslam felsefesi, genelde bilindiği üzere Batı'da güçlü bir şekilde giriş yaptığı 13. yüzyıldan önce de başta Endülüs olmak üzere, Avrupa'da bilinmekteydi. En önemlisi, çağın baskın medeniyeti karşısında çıkış yolu arayan ve uyanışın imkânlarını araştıran Hristiyanlar söz konusu felsefî paradigma değişiminin ilk adımlarını da ancak Müslüman düşünürler sayesinde atabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gundissalinus, Farabi, Toledo, De divisione, İlimlerin Sayımı.

CÜVEYNÎ'NİN ŞİFÂU'L-ĞALÎL ADLI ESERİ BAĞLAMINDA TEVRAT VE İNCİL'DEKİ TAHRİFATLAR

Dr. Öğr. Üyesi M. Macit SEVGİLİ

Siirt Üniversitesi

“Ben”i hakikatın merkezine konumlandırmanın bir yolu, “öteki”ni keşfetmek, yorumlamak, eleştirmek ve çoğu zaman değersizleştirmekten geçmektedir. Bu amaca matuf olarak “öteki”nin en kutsal kabul ettiği değer/miras, bilinçli olarak hedef alınmaktadır. Nitekim müsteşriklerin teşrik-i mesai harcaayıp eleştirdikleri konuların başında, İslam dininin en kutsalı olan Kurân-ı Kerim gelmektedir. Buna mukabil; erken dönemlerden itibaren -Câhız, Verrâk, Kadı Abdülcebar, İbn Hazm ve Bâcî gibi- Müslüman âlimler de, Ehl-i Kitabın en kutsalı olan mukaddes kitaplarını incelemişler ve bu kitaplarda yer alan değiştirme (tebdîl) ve tahrifatı gün yüzüne çıkarmaya çalışmışlardır. Sözü edilen alanda eser telif eden âlimlerden biri de, İslam medeniyetinin yapı taşlarından biri kabul edilen İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'dir. O, Şifâu'l-ğalîl fî beyâni mâ vaka'a fi't-Tevrât ve'l-İncîl mine't-tebdîl adlı çalışmasında, nüshaları karşılaştırmak suretiyle Tevrat ve İncil'in, hem lafzen hem manen tahrif edildiğini aklî ve naklî delillerle ispatlamaya çalışmaktadır. Bu minvalde Tevrat ve İncil'deki çelişkilerden, tarihî açıdan sağlıklı olmayan birtakım bilgilerden, mukaddes kitapların tedavülde bulunan nüshaları arasındaki tutarsızlıklardan bahsetmektedir. Bu bildiride; Cüveynî'nin, Yahudi ve Hristiyanlara reddiyenin en güzel örneklerinden birini teşkil eden Şifâu'l-ğalîl adlı eseri irdelenip eserdeki özgün görüşler tespit edilmeye çalışılacaktır.

KUR'AN AYETLERİNİN YORUMU BAĞLAMINDA ZEMAŞERÎ'NİN EHL-İ KİTAB'A BAKIŞI

Doç. Dr. Şükrü AYDIN

Batman Üniversitesi

İnsanlık tarihinde öteden beri her din ve inanç mensubunun sadece kendisini hak, ötekini batıl saymasına bağlı olarak gelişen “ben/biz ve öteki” anlayışı hiç gündemden düşmemiştir. Son ilahi mesaj Kur'an'da da bu hususta nasıl bir yöntem izlenmeli, nelere dikkat edilmeli gibi hususlarda önemli uyarıların olduğu da bir gerçektir. Farklı inanç ve düşüncede olanlara dışlayıcı bir tavır takınmak, sadece kendi dindaşlarını kurtuluşa görmek, ötekini kaybetmişler olarak değerlendirmek, cennet tekellülüğü yapmak, ötekini değerlendirirken peşin hükümlü olmak ve toptancı değerlendirmeye tabi tutmak gibi olumsuz tutumlar Kur'an'da kınanmakta ve bu tavra bürünmüş olanlar uyarılmaktadırlar. Bu uyarıların doğal yansımaları sonucu olsa gerek, uzun yıllar süren Katolik kilisesinin acımasız dışlayıcı tavrı, Müslüman dünyasında bu düzeyde görülmemiştir. Bu kitabı referans alan birçok tefsir kaynağında ve özellikle bu çalışmada incelenen Zemahşerî'nin “*el-Keşşâf*” adlı tefsirinde de Katolik dünyasında görülen bu derece keskin dışlayıcı bir paradigmanın söz konusu olmadığı söylenebilir.

Belli bir din, inanç veya mezhep mensuplarının kendileri dışındakilere öteki gözüyle bakarak onlara karşı her türlü şiddeti mübah görme eğilimi taşımaları din, inanç ve düşünce özgürlüğünün teminat altına alındığı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine de aykırıdır.

Hz. Peygamber'in hicretle birlikte Medine Site Devletinde oluşturduğu Medine Sözleşmesinde orada yaşayan Müslüman olsun, Hıristiyan olsun, Yahudi olsun, Müşrik olsun her birey ve toplumun ümmet statüsünde

olduğu ve bunların her türlü özgürlüklerinin teminat altında olduğu kayıt altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Ayet, Zemaşerî, Keşşâf, Tefsir, Ehl-i Kitap

ZAMAKHSHARI'S LOOK AT THE PEOPLE OF THE BOOK IN THE CONTEXT OF COMMENTARY OF QUR'AN VERSES

The understanding of "I/we and the other", which develops with regard to the fact that every member of religion and belief accepts himself as right and the other as invalid, has never fallen off the agenda throughout the history of humanity. In the Qur'an, the last holy message, there are significant warnings about what type of method should be followed and what should be paid attention to about this issue. In Qur'an, negative attitudes such as excluding those with different belief and thought, seeing only his co-religionists as rescued, assessing the others as the lost ones, carrying out the monopoly of paradise while evaluating the others, being prejudiced are disapproved, and those who act in this way are warned. It must be the natural reflection of these warnings that the brutal exclusionary attitude of the Catholic Church, which lasted for many years, has not been seen at this level in the Muslim world. In many tafsir sources taking this book as a reference and in the study in which especially Zamaksharî's tafsir called "*al-Kashshaf*" is investigated, it is possible to say that such a harsh exclusionary paradigm has not been as seen in Catholic World.

That some certain members of a religion, belief or sect carry the tendency to see any kinds of violence permissible since they see the ones apart from them as others is against Universal Declaration of Human Rights where freedom of religion, belief and thought is guaranteed.

Together with the emigration of Prophet, in Medina Agreement, which he formed in Medina Site State, it was guaranteed that the people either Muslims of Christians or Jewish or polytheist, each individual and community was in the status of ummah and all their freedom was under guarantee.

Keywords: Qur'an, Verse, Zamakhsharî, Kashshaf, Tafsir, People of The Book

OKSİDENTALİZM ÇALIŞMALARININ BİR TEMELİ VE REFERANS KAYNAĞI OLARAK KUR'AN'IN HİRİSTİYANLARLA İLGİLİ VERDİĞİ BİLGİLER

Doç. Dr. Esat ÖZCAN

Siirt Üniversitesi

İnsan sosyal bir varlık olduğu için sürekli ötekiyle ilişki kurarak yol almak zorundadır. Öteki her zaman kendi akrabası, ırkdaşı ve dindaşı olmayabilir. Özellikle din bakımından ötekiyi anlamak, onun düşünce ve isteklerini bilmek Kur'an açısından çok önemlidir. Kur'an, bunun için diğer din ve inanışlara mensup insanlar hakkında bilgi vermiş, onları anlamayı ve buna göre hareket etmeyi Müslümanlardan istemiştir. Müslümanlar da bu ilahi tavsiye ve yönlendirmelerle hareket ederek ötekiyi araştırmış, onların doğrularından, ilimlerinden faydalanmaya, yanlışlarından sakınmaya çalışmış, sonuçta hem diğer din ve inanç mensuplarını etkileyerek onların Müslüman olmalarını sağlamış ve bu şekilde İslam dairesini genişletmiş hem de karşı tarafa üstün gelmeyi başarmıştır. Ne var ki İslamiyet'in hızlı bir şekilde yayılması ve Müslümanların üstün hale gelmesi onların kibre kapılmasına, bu üstünlüğün ilahi yardımın ve ilahi yasalar çerçevesinde davranmanın eseri olduğunu unutmalarına neden olmuş, bu yüzden ötekiyi küçümseyerek onu anlamayı gereksiz görmüştür. İlk başta Müslümanları hafife alarak onlar hakkında bilgi toplamayan Hıristiyan âlemi ise hem savaş hem de ilim meydanlarında hezimet üstüne hezimet yaşamış, ancak zamanla bu hatalarını fark etmiş, Müslümanları anlamaya çalışmış, onları etkilemenin, onlara üstün gelmenin yollarını aramış ve neticede son iki asırda bunun meyvelerini fazlasıyla elde etmişlerdir. Bu durumun farkında

olan Müslüman aydınlar da karşı tarafı öğrenmeye çalışmışlardır. Bu çalışmada Hıristiyanlar hakkında bilgi veren ayetlerden yola çıkarak oksidentalizmin temelini Kur'an'la atıldığını ve Kur'an'ın bu tür faaliyetleri teşvik ettiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Oksidentalizm, Kur'an, Ehl-i Kitap, Hıristiyanlık.

İMAM KURTUBİ'NİN EHLİ KİTAPLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ, BİD'AT VE EHVÂ EHLİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Beşir ÇELİK
Siirt Üniversitesi

İslam tarihinde Endülüs bölgesinin önemli bir yeri vardır. Miladi 8. asrın başlarından 15. asrın sonlarına kadar (711-1492), yaklaşık sekiz asır boyunca Müslümanların hüküm sürdüğü bu bölgede, din, dil, edebiyat, tarih, felsefe, astronomi, matematik, tıp ve güzel sanatlar gibi muhtelif alanlarda önemli bilginler yetişmiştir. Bu bilim adamları arkalarında çok sayıda eser bırakarak, hem İslam, hem de batı medeniyetine büyük hizmette bulunmuşlardır.

Endülüs'te doğmuş, büyümüş ve hayatının büyük bir bölümünü orada geçirmiş âlimlerden biri de, hem tefsirde, hem de hadis ve fıkhıta geniş bir ilmi birikime sahip olan İmam Kurtûbî (öl. 671/1273)' dir. Onun "*el-Cami'ul li Ahkâmi'l-Kur'an*"ı, tefsir alanında yazılmış önemli eserler arasında yer almaktadır. Eserde, ahkâm ayetleri ağırlıklı olmak üzere, bütün ayetlerin tefsiri yapılmıştır.

Bu çalışmada, müfessirin ehl-i kitapla ilgili bazı ayetleri nasıl te'vil ettiği ve kitap ehline yönelik yaklaşımı ele alınacaktır. Ayrıca Kurtubi'nin kendi dönemindeki ehli bid'at ve ehl-i ehvâ diye tabir edilen, söz ve eylemleriyle İslam'a aykırı hareket edenlere yönelik bir kısım tenkit ve yakınmalarından söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İmam Kurtubi, Ehl-i Kitap, Ehl-i Ehva, Bid'at, Şekvâ, Görüş.

Andalusia has an important place in the history of Islam. From the beginning of the 8th century to the end of the 15th century (711-1492), in this region, where Muslims ruled for about eight centuries, in various fields such as religion, language, literature, history, philosophy, astronomy, mathematics, medicine and fine arts. important scholars were trained. These scientists left many works behind and rendered great service to both Islam and western civilization.

One of the scholars who was born and raised in Andalusia and spent most of his life there is Imam Qurtubi (d. 671/1273), a scholar of tafsir, hadith and fiqh. His "El-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an" is among the important works written in the field of tafsir. In the work, all verses have been interpreted, mainly the verses of Ahkam.

In this study, how the commentator interprets some verses about the people of the book (Ahl al-Kitap) and his approach towards the people of the book (Ahl al-Kitap) will be discussed. In addition, some of Qurtubi's criticisms and complaints about those who are called the people of bid'ah and arbitrary (Ahl al-Ahvâ) in his own time and who act against Islam with their words and actions will be mentioned.

Keywords: Tafsir, Imam Qurtubi, People of the Book, People of the Desire, Bid'at, Shakva, Opinion.

2.

OTURUM

HARRANLI PAGANLARIN SABİİ İSMİNİ ALMALARINA DAİR İBN NEDİM'DEKİ RİVAYETE ELEŞTİRİLER ÜZERİNE

Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ

İstanbul Üniversitesi

Kitabu'l-Fihrist'te Halife Me'mun'un Bizans seferi yolculuğu esnasında Harranlı putperestlerle konuşmasına dair rivayet Harranlı Sabiilerin kimliğine dair tartışmalar açısından oldukça önemlidir. Hıristiyan bir yazardan hareketle aktarılan bu rivayette Harranlı paganların halifenin tehdidi üzerine Sabii ismini adapte ettikleri ifade edilmektedir. Çeşitli araştırmacılar başta Hıristiyanlarla Harranlı paganlar arasındaki mevcut olan kadim rekabetten dolayı bu Hıristiyan raviye güvenilemeyeceği hususu olmak üzere çeşitli açılardan bu rivayete eleştiriler yöneltmektedirler. Bu çalışma, bu eleştirilerde bir haklılık payı olup olmadığı hususunu tartışacaktır.

Prof. Dr. Farsat Marie ISMAIL

Zakho University/IRAQ

الملكانية: هي تسمية تطلق على المسيحيين من الروم الأرثوذكس والكاثوليك الذين يتبعون الطقس البيزنطي. تعود التسمية إلى السريانية ملكويي/ملكايي بمعنى "أتباع الملك" كونهم تبعوا الأباطرة البيزنطيين عقب الخلافات الكنسية في القرن الخامس الميلادي بعد مجمع خلقدونية عام 451م، ينتشر أتباع هذا التقليد المسيحي في الشرق الأوسط وبخاصة في سوريا ولبنان وفلسطين والأردن. يرى الملكيون أنفسهم على أنهم المسيحيون الأوائل، ويرجعون تاريخ كنيستهم لزمان تلاميذ المسيح (عليه السلام). وبعد الفتح الإسلامي لبلاد الشام في القرن السابع الميلادي، بدأ الملكيون باستخدام اللغة العربية في لغتهم الطقسية ومع التعريب التدريجي الذي حدث في الشرق الأوسط. استخدم المصطلح "الملكانيون" كمذمة خلال الانقسام في المسيحية الشرقية بعد مجمع خلقدونية 451م. واستخدم من قبل اللاخلدونيون للإشارة إلى أولئك الذين ساندوا المجمع والملك/الإمبراطور البيزنطي. والملكانية إحدى الفرق المسيحية الرئيسية الثلاث عند ظهور الاسلام، يقول الشهرستاني، افترقت النصراني اثنتين وسبعين فرقة وكبار فرقهم ثلاثة: الملكانية والنسطورية واليعقوبية، الأولى مذهب الملكانية: هم القائلون بأن عيسى ابن حقيقي لله تعالى. الثانية: مذهب النسطورية، وهم القائلون بأن بنوة عيسى لله كإشراق النور على الجسم الشفاف كالبللور، فهم في الحقيقة قائلون بالحلول. الثالثة: مذهب اليعقوبية، وهم القائلون بالانقلاب والتغير؛ أي أنّ الله المعبود المجرد قد انقلب و تغير الى عيسى المكوّن من لحم و دم. وصرحت الملكانية ان الجوهر غير الافانيم وذلك كالموصوف والصفة وعن هذا صرحوا باثبات التثليث واخبر عنهم القرآن الكريم: { لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثَةٌ ... }، (سورة المائدة: الآية 73). الكلمات المفتاحية: الملل والنحل، المسلمون، المسيحية، الملكانية هذا البحث يتضمن مقدمة ومبحثين وخلاصة: المقدمة: المسيحية عند ظهور الاسلام وافتراقها الى ثلاثة فرق رئيسة المبحث الاول: الصراع الاسلامي – البيزنطي وانعكاسه على مواقف مؤرخي الملل والنحل من المسيحية المبحث الثاني: موقف مؤرخي الملل والنحل من الفرقة الملكانية تحديداً الخلاصة

11. YÜZYILDA BİR HRİSTİYAN YAPILANMASI: AZİZ BRUNO VE ŞARTRÖ TARİKATI

Doç. Dr. Necati SÜMER

Siirt Üniversitesi

Aziz Bruno (1030-1101) 11. yüzyılda yaşamış Hristiyan bir papaz ve tarikat kurucusudur. Almanya doğumlu olan Bruno, erken yaşlarda dini eğitim almış, Hristiyan klasik öğretisi üzerine kafa yormuştur. O sadece dini ilimlerde değil, beşerî ilimlerde de derinleşmiştir. Yaşadığı dönemde Hristiyan ilahiyatı hakkında söz sahibi olan Bruno bir süre münzevi hayatı yaşamıştır. Bu yalnızlık dönemi onun bir tarikat kurmasını sağlamıştır. Aziz Bruno, arkadaşlarıyla birlikte Şartrö adı verilen bir yapılanma kurmuştur. Bu yapılanmanın adı, Aziz Bruno'nun inzivaya çekildiği yerleşim yerinden gelmektedir. Keşiş ve rahibelerden oluşan mezkûr tarikat, Orta Çağ'da oldukça etkin olmuş ve Katolik Kilisesi'nin güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Sözü edilen bilgiler bağlamında bu çalışmada önemli bir Hristiyan ilahiyatçısı (Aziz Bruno) ve onun kurulmasına öncülük ettiği Şartrö tarikatı ele alınacaktır. Çalışma mevcut kaynaklar ışığında dinler tarihinin metodolojisi çerçevesinde ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hristiyanlık, Katoliklik, Aziz Bruno, Şartrö Tarikatı.

NESTURİ METROPOLİT NUSAYBİNLİ İLİYA ÖRNEKLİĞİNDE XI. YÜZYIL MÜSLÜMAN-HİRİSTİYAN DİYALOĞUNDA İSA MESİH'İN TANRILIĞI MESELESİ

Arş. Gör. Hayriye Özlem SÜRER

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

İsa Mesih'in tanrılığı meselesi Hıristiyanların diğer dinler ile diyalogunda teolojik tartışma konularının başında gelmektedir. Hıristiyan teologların ve muhtelif Hıristiyan mezheplerinin İsa Mesih'in tanrılığına ilişkin farklı yorum ve açıklamalar getirmiş olmaları ise bu konu üzerinde Hıristiyanlık içerisinde dahi bir uzlaşının henüz sağlanamadığını göstermektedir. Diğer dinlerin Hıristiyanlığa yönelttiği eleştirilerin başında gelen bu mesele XI. yüzyıl Müslüman-Hıristiyan diyalogunun da ana konularından birini teşkil etmektedir. Nitekim bu teolojik tartışmanın bir örneğini de Nesturi Metropolit Nusaybinli İliya (ö. 1046) ile onun Müslüman muhatabı Vezir el-Mağribî'nin (ö. 1027) teolojik tartışma meclislerinde görmek mümkündür. Mervânî egemenliği altında yaşayan Hıristiyan bir grubun metropolitlik görevini icra eden teolog İliya ile dönemin Mervânî veziri arasında geçen bu ilmî tartışmalar XI. yüzyılda "öteki" olana bakışa dair bir örneklem sunmaktadır. Bir Müslüman devlet adamı ile Nesturi teolog İliya arasında geçen bu tartışmalar İliya tarafından Kitâbu'l-Mecâlis eserinde neşredilmiştir. Bu eser dışında İliya, İsa Mesih'in "tanrı" olarak adlandırılmasına ilişkin linguistik birtakım argümanlar ortaya koyduğu Fî Ma'na Lafzati Kiyân ve Lafzati İlâh fî Luğati's-Süryâniyyîn adlı müstakil bir risale de kaleme almıştır. Eserlerinden hareketle İsa Mesih'in tanrılığını enkarnasyon öncesi ve sonrası olmak üzere iki aşamada ele aldığı görülen

İliya bu anlamda İsa'nın Meryem'den bir beşer olarak dünyaya geldiğini savunarak Mariyoloji bağlamında theotokos (tanrı doğuran) görüşüne de karşı çıktığını ifade etmektedir. İsa Mesih'in enkarnasyon neticesinde tanrısal bir paye kazandığını ortaya koyan İliya; çeşitli enkarnasyon türlerinin mevcut olduğunu beyan etmektedir. Farklı bir tür enkarnasyonun diğer peygamberler için de geçerli olduğunu; ancak çeşitli sebeplerle İsa Mesih'de gerçekleşen enkarnasyonun daha üstün bir durumu ifade ettiğini belirtmektedir. Bu çalışmada teolog Nusaybinli İliya'nın teolojik formülasyonunda enkarnasyon bağlamında ele aldığı İsa Mesih'in tanrılığı meselesine temas edilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlık, Nusaybinli İliya, Vezir el-Mağribî, İsa Mesih, Teslis, Kitâbu'l-Mecâlis, Fî Ma'na Lafzati Kiyân ve Lafzati İlâh fî Luğati's-Süryâniyyîn.

قراءة في البنى المعرفية والعجائبية للآخر في رحلة ابن فضلان

Dr. Öğr. Üyesi Hafel ALYOUNES

Siirt Üniversitesi

يعدّ نصُّ النَّثرِ العربيِّ بما يحمله من معارفٍ متنوّعةٍ المشاربِ وازناً وراجحاً وذا أوجهٍ حضاريّةٍ ودلالاتٍ مشرقيّةٍ؛ لانفتاحه خارج حدوده الجغرافيّة، ما مكّنه من كشف اللّثام عن بِنَى معرفيّةٍ لم ينفك أصحابها عن محاولة التّواصل بغيرهم؛ لإيمانهم المطلق بالتأثير أو التأثير، وبأنّ المنتج الحضاريّ مُلْكُ الإنسانيّة جمعاء.

فكان أدب الرحلات أحد أهمّ أشكال ذلك التّواصل؛ لما قدمه من أنساق معرفيّة متعدّدة، فشرع يرسمُ صورةً لحياة شعوبٍ مختلفيّةٍ، شكّلت حضارتها عتبةً لتمازجٍ معرفيٍّ وإنسانيّ، كشفت عنه رحلة ابن فضلان إلى بلاد الغرب وغيرها من الرحلات، التي صارت فناً أدبيّاً مُنبهاً منذ ولادته وحتى وقتنا الحاضر، مكّنا من الاطلاع على الآخر، وفهم كثير من بِنَى حياته المعرفيّة.

أهميّة البحث:

تتجلّى أهميّة البحث في حُسنِ البِنَى النَّصِّ النَّثريِّ (الرّحليِّ) مزيجاً من العلاقات اللّغويّة المتشابهة القادرة على حمل البِنَى السّالفة الذّكر، وهو ما يزال حافلاً بصورٍ لمختلف المجتمعات التي وقف عليها ابن فضلان علاوة على أنّ هذا اللّون من الأدب هو أشبه بنشاطٍ فكريٍّ اتخذ من الثّقافة بكتليّتها موضوعاً لبحثه، لكشف دلالاتها المضبيّة، ومدى إسهامها في نهضة الشعوب وتطورها.

محاور البحث: سيسعى البحث للوقوف على محورين:

المحور الأوّل: ترجمة ابن فضلان وسفارته إلى بلاد الغرب. ومن ثمّ أهميّة رحلة ابن فضلان في التّواصل بين العالمين الإسلاميّ والغربيّ، وتدوين مسار الرّحلة، وما صادفه حتّى وصوله

إلى مبتغاه، وسيقف على منهجه وأسلوبه وجنوحه إلى العجائبية وبعض المبالغات بما يُمكنه من الاختصار غير المخلّ.

المحور الثاني: تسجيل مشاهداته الدّاخلية في البنى الحياتيّة والممارسات اليوميّة، منها البنية الاجتماعيّة وما تحويه من مظاهر العيش ونحوه، والبنية الاقتصاديّة وما يتّصل بها من مظاهر البيع والشراء والمعاملات والصكوك. والبنى الدينيّة المتنوّعة وما يدخل فيها من المعتقد والممارسة والتفكير، وكذا الأمر فيما يتعلّق بأنساق فلكيّة وغيرها. وسيخلص البحث إلى رصد النتائج المستخلصة من إطلاق العنان للعقل الجائل في ثنايا هذا الفن الأثير.

أثر الغنائية الأدبية للأندلسيين في التروبادور الأوربي

Dr. Öğr. Üyesi Ahmad OMAR

Istanbul Üniversitesi

يُعدُّ الحديث عن فضاء التأثير الغنائي للأندلسيين في التروبادور الأوربي أمراً مهماً؛ لأنه يُظهرُ طريقةَ الأثر الحضاري للثقافة الأندلسية الإسلامية في تشكيل تصورات الآخر المتأثر، ذاك أن الأمة الإسلامية آنذاك أمة غالبية، تستقطب أوجه تلمس القوة الحضارية في الأمم الأخرى المعاصرة؛ إذ يتفق المؤرخون على أن الغرب تشبّع بالحضارة الإسلامية في ميادين شتى، أدبية ودينية وأخلاقية وعلمية، ولم يكن الأدب بمعزل عن هذا التأثير، بل كانت له الريادة، لأن الأوربي حين يتأثر بجوانب الأدب فإنه يستطيع الإمساك بالجديد مع الاحتفاظ باليقين الإيديولوجي الذي يتمسك به، كما يتفق أولئك المؤرخون كذلك، على أنّ أقدم غنائية أدبية عرفتها أوروبا تعود إلى شعراء التروبادور، والتروبادور مجموعة من الشعراء المتأثرين بالغنائية الأندلسية، ينتمون إلى القرون الوسطى، من أواخر القرن الحادي عشر حتى أواخر القرن الثالث عشر الميلاديين، وقد بدؤوا بث أشعارهم في الجنوب الشرقي لفرنسا، وألمانيا، وشمال شبه الجزيرة الإيبيرية، قبل أن ينتقل هذا الأثر إلى أوروبا كلها. وتبدو أهمية الأثر الأندلسي من الكلمة نفسها، فالتروبادور كلمة مشتقة من الكلمتين العربيتين (طرب) و(دور)، كما أنهم استمدوا موضوعاتهم من النسيج الحضاري للأندلسيين أنفسهم، وتعبير أكثر دقة، من مستجلبات الأندلسيين المشرقية كذلك، مثل قصص ألف ليلة وليلة، وسندباد، ويوسف وزليخة، وغيرها، إلا أن الأندلسية التأثيرية ظهرت في التشكل الفني الذي نقل عنه التروبادور، وتحديدًا عبر الموشحات والأزجال الأندلسية، ولاسيما بعد الامتزاج التعايشي الذي تميزت به الأندلس. وتبدو إشكالية البحث في استظهار أوجه العلاقات الأدبية بين الأندلسيين والتروبادور، ذاك أن التأثير الأندلسي حرهم من قيود الغنائية الكنسية المسيطرة، فصار التغني بالمرأة مفهوماً للإحساس الإنساني بالحب وجوهره، وخلعت الغنائية ثوبها الكنسي مرة ثانية عبر تجريدتها من طقوسها التعبدية، لتكون إنسانية في مقامها الأول، تأنف التأطير والتقيد، وتعبّر كذلك عن الأفق الإنساني للأوربي، بوصفه يحب ويتغنى بالحب، يحس ويضطرب بإحساسه، وفوق ذلك كله، إن موشحات الأندلسيين وأزجالهم قد منحنا الأوربيين أفقا ممتداً غير مقيد، شأن البنية الفنية للموشحات والأزجال. فالبحث يُحاول من خلال دراسة هذه الإشكالية أن يجيب عن عدد من التساؤلات النابعة من الخلفية الجديدة للتأثير الأندلسي، ابتغاء ضبط إيقاع هذه الرؤية والعلاقة بينها وبين الموضوعات التي حملها التروبادور إلى لوهم الفني الجديد. كما أن الورقة البحثية ستتناول مزية الكشف عن سياقات الغنى الدلالي للمكانة الاجتماعية التي حل فيها شعراء التروبادور، بوصفهم قد نالوا حرية التدخل في ميادين محرمة، مثل الميدان السياسي، الذي ستكون له الكلمة العليا في التحولات التاريخية اللاحقة، فكانت عوامل التأثير بهذا الواقع، أبعد من كونها متمحورة حول الإطار الأدبي، إلى غير ذلك من علاقات ومحاور سيتناولها البحث بالتفصيل.

الكلمات المفتاحية: الحضارة الأندلسية، التأثير الأندلسي، الموشحات الأندلسية، الأزجال الأندلسية، التروبادور، الغنائية.

رحلة ابن فضلان نموذج قيم الاستغراب

Bashar ELIAS

لقد ثمن الباحثون القيمة الأدبية والعلمية لرحلة ابن فضلان لما تضمنته من أسلوب قصصي ولغة طليقة ثرة، علاوة على دقة وصف مؤلفها وتسجيله الجوانب المؤثرة في ما يشاهده من مخلوقات وأشياء بأسلوب سلس دقيق الألفاظ، يتجنب القوالب ويسرد الحوار، وتعجبوا من توفر تلك الصفة في فقيه مُبشر اعتاد الأسلوب القضائي.

ولفتوا كذلك إلى مصداقية الرجل العالية وحرصه باستمرار على ما كان ينقل إليه من طباع الروس. فكل ما ورد في كتابه بشأنهم، وصف لمشاهدة مباشرة حيث اختلط بالعامية، وعاین التجار ودقق النظر في الألبسة والزينة، وتمعن في العادات والطقوس، علاوة على خلو رسالته من التناقضات، وذلك خلافا لما تضمنته مصنفات كثير من الرحالة من أخبار متعارضة تعبر إما عن عدم التمحيص في المعلومة أو عن عدم استنادها إلى المعاينة الذاتية.

وإلى جانب أهمية الرحلة التاريخية والإثنولوجية والحضارية، تبقى رسالة ابن فضلان شاهدا على أن الحضارة الإسلامية وصلت إلى بلاد الصقالبة الروس منذ القرن التاسع الميلادي، ومثلت بعدا من الأبعاد التاريخية لشخصيتهم وثقافتهم في حوض الفولغا (تتارستان الحالية) وجنوب جبال الأورال (في بشكيريا) وفي سيبيريا في قلب الأراضي الصقلبية قبل القوقاز، وبلدان آسيا الوسطى، وقبل دخول وانتشار المسيحية الأرثوذكسية بثلاثة قرون على الأقل في روسيا وتأثيرها في تقاليدهم وعاداتهم.

رغم مرور ما يزيد عن ألف سنة على رحلة ابن فضلان مازال صاحبها محط اعجاب الباحثين والمهتمين على مر العصور، "وذلك بعد أن تخطى هو حدود القومية إلى أفق الإنسانية الرحب، فحفظ لشعوب عدة ذخيرة فريدة من ماض ما كان له حضور بينهم، لولا تلك السطور الخالدة التي دونها في بغداد، بعد عودته من رحلته تلك، محملا بكنز من حقائق عاشها فخلدته على امتداد الزمان" يتمتع ابن فضلان بدقة التصوير، وبراعة في الوصف، وقوة الملاحظة، وتصوير مشاعره وما يجول في نفسه من مشاعر الفرح والغبطة والخوف والفرع.

لكونه قد رصد ابن فضلان الواقع بكل ما فيه من محاسن ومساوئ، وقد صدمه كثير من المشاهد، ويحكي ما يروي بصراحة وبأسلوب مشرق واضح، وابن فضلان رجل دين ورع شديد الإيمان بالله، عظيم التمسك بدينه وأخلاقه وتقواه وقيمه فكان يستر وجهه حياءً من كشف النساء لعوراتهن يأمر بالمعروف وينهى عن المنكر، يمنع ملك الصقالبة من تسمية نفسه بالملك، لأن الله هو الملك. يمكن تلخيص عمل ابن فضلان بالقول: إنه: نموذج القيم الاستغراب.

الكلمات المفتاحية: رحلة ابن فضلان , القيم.

HZ. PEYGAMBER'DE 'ÖTEKİ'LİK

Prof. Dr. Abdullah ÜNALAN

Siirt Üniversitesi

Sosyal bir varlık olan insanın inanç, yaşadığı bölge, millet, dil, kültür ve hayat tarzıyla gruplaşması ve diğer grupları 'öteki'leştirilmesi dinsel ve tarihsel bir olgudur. Zira bir ferdin veya grubun toplumundan farklı bir özelliğe sahip olması, diğer çoğunluğu veya çoğunluğun o gurubu ötekileştirilmesi kaçınılmazdır. Ötekileştirme, toplumu bölmeyi; bazı durumlarda çatışmalara kadar götürmenin en önemli faktörlerdendir. Ötekileştirmeyle birey kendini, düşüncesini, inancını, özgürlüğünü ve benliğini koruma altına almanın inancını taşıma psikolojisiyle tehlikeli boyutlara kadar varabilir. Evrensel platformda ötekileştirmenin temel unsurları şu şekilde sıralanabilir:

1. Din/inanç.
2. Irk.
3. Cinsiyet
4. Hakimiyet kurma. Egemenlik kurma ekseninde yapılan mücadele genel olarak 'biz' ve 'onlar' düşüncesi üzerinden gelişmektedir. Zihinsel olarak 'biz'in güçlenmesi 'öteki'ni algıdan olguya taşıyarak sorunsal hale getirmekte; oradan da pratiksel/eylemsel platforma taşımaktadır. Bu da sağlıklı iletişimi ve diyalogun önünü tıkamakta ve varoluşsal problemlere sürüklemektedir.

İslam'da; dolayısıyla Rasûlullah (s)'ta 'öteki'leştirme söz konusu mudur? Evet. Hz. Peygamber (s) de ontolojik olarak değil, vasfî/vasıfsal olarak 'öteki'leştirme yapmıştır. Nitekim pek çok hadiste '...yapan bizden değildir' buyurmuştur. Bu tebliğimizde Rasûlullah (s)'ın bu çeşit ifadelerinin ne

anlama geldiğini ve İslam'ın 'öteki'leştirmeyi nasıl değerlendirdiğini ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Rasûlullah (s), hadîs, İslam, vahiy, kardeşlik, öteki, öteleme, hak.

MUHYİDDİN İBNÜ'L-ARABÎ'NİN ZİMMÎLER
HAKKINDAKİ FETVASI
-ŞURÛT-İ ÖMERÎYYE VE MUVÂFAKÂT-I ÖMER-

Doç. Dr. Mustafa AKMAN

Hakkari Üniversitesi

İbnü'l-Arabî (ö.638/1240), dinî nasların sınırlarını zorlayan “hoşgörü”sü ışığında düşüncesinin farklı bir yönü ile de dikkat çekmiştir. Onun gayr-i Müslimlere ilişkin Fütûhât'ta yer alan fetvası, bu konunun zeminidir. İbnü'l-Arabî'nin, Selçuklu Sultanı I. Keykâvus'un talebi üzerine zımmîlere uygulanacak muamele hakkında Müslüman geleneğe uyumlu biçimde verdiği sert ve katı nasihatler onun söz konusu hoşgörüsü ile çelişir gibidir. Zira Tanrı'nın farklı tecellîleri olarak gördüğü din ve inançların tüm formlarına açık olduğu söylemi ve hatta dinlerin birliği'ni çağrıştırır düşüncesi ile bilinen İbnü'l-Arabî'nin konuya dair verdiği bu fetva, özellikle müsteşrikler nezdinde çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Bu açıdan onun bu fetvası büyük önemi haizdir.

İbnü'l-Arabî bu fetvasında I. Keykâvus'tan, Müslümanlar ile ehl-i kitap arasındaki ilişkilerin geleneksel uygulamaya göre düzenlenmesini ister. Bu vesileyle ona, Hz. Ömer tarafından konulduğu bilinen zımmî hukukunu hatırlatır. İbnü'l-Arabî'nin kalbinin tüm dinlere açık olduğu yönündeki ifadesine ve din olarak sevgi formunu kabul ettiğini belirtmesine rağmen böylesi bir tavsiyede bulunması felsefesinin söz konusu ilkeleriyle çeliştiğini gösterir. Siyasî şartların Müslümanlara dönük bir tehlike arz etmesi sebebiyle İbnü'l-Arabî'nin bu refleksi sergilediğini belirten

görüşlerin yanında, gayr-ı Müslimlere karşı birtakım tedbirlerin alındığı Şurût-i Ömerîyye'nin ve dolayısıyla şeriatın gereğini yerine getirdiğini ifade eden görüşler de bulunmaktadır. Ancak İbnü'l-Arabî'nin I. Keykâvus'a yaptığı bu tavsiyeyi, geri planında kendi sistematik felsefesine aykırı da olsa Müslüman toplumdaki muhaliflerinden gördüğü/hissettiği mahalle baskısı doğrultusunda vermiş olması da diğer bir ihtimaldir.

Mamafih I. Keykâvus'un bu tavsiyeye, kendi reel-politik durumuna binaen uymayacağını kestirmiş olmasının verdiği rahatlığı da görmek gerektir. Söz konusu dönemde Konya'da büyük bir Rûm halkı vardı ve diğer Selçuklu sultanları gibi I. Keykâvus da bu Rûmlardan ve haçlılardan yardım umarak Eyyûbîler karşıtı bir politika sürdürmekteydi. Bu açıdan I. Keykâvus'un, fetvanın gereğini yerine getirmesi beklenemezdi.

Biz bildirimizde İbnü'l-Arabî'nin bu konudaki felsefesini, söz konusu fetvanın konjonktürünü, etkisini, hakkındaki polemikleri ve fetvanın zemini/ dayanağı olan Şurût-i Ömerîyye ve bu bağlamda Muvâfakât-ı Ömer'i değerlendirmeyi düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Arabî, Zımmîler, Hoşgörü, Şurût-i Ömerîyye

İSLÂM MÜFESSİRLERİNİN TEVBE SÛRESİNİN 29. ÂYETİ BAĞLAMINDA “ÖTEKİ”LERE İLİŞKİN YORUM VE YAKLAŞIMLARI: ZİMMÎ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Nurettin ÇİFTÇİ

Hakkari Üniversitesi

İlk İslâm toplumunun oluşumunda belirli kriterler vaz' eden ilâhî vahiy, aynı zamanda Müslümanların diğer toplumlarla olan ilişkilerini de düzenleyen çok önemli hükümler ortaya koymuştur. Bu toplumların başında kendilerine daha önce kitap verilmiş Yahudî ve Hristiyanlar gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de onlar “ehl-i kitap” olarak nitelendirilirken, İslâm hukukunda ise buna ilaveten “gayr-ı müslim”, “zimmî” veya “ehl-i zimme” şeklinde isimlendirilmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'de ehli kitap ile ilişkileri ele alan birçok âyeti kerime bulunmaktadır. Bu konudaki en önemli âyetlerden biri cizye âyeti olarak da bilinen Tevbe sûresinin 29. âyetidir. Kur'ân'ın bütünlüğü çerçevesinde zimmîlere tanınan haklar ve onlara yüklenen sorumluluklarla beraber onların Müslüman topluma karşı konumunu belirleyen en önemli kriterin bu âyet olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle bu âyette geçen *حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ* ifadesi ile ilgili tefsir kaynaklarında geçen yorumlar bu anlamda önemli mihenk taşı konumundadır.

Bu çalışmada, ilk dönem tefsir kaynaklarında geçen söz konusu âyet ile ilgili yorumların, zimmîlere ilişkin, Müslümanların zihninde oluşan “öteki” algısına etkisi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Tefsir, Tevbe 9/29. Ehl-i Kitap, Zimmî, Cizye, Öteki

INTERPRETATIONS AND APPROACHES OF ISLAMIC COMMENTATORS ON "OTHER" IN THE CONTEXT OF THE 29TH VERSE OF SURAH TAWBA: THE EXAMPLE OF ZIMMĪ

The divine revelation, which established certain criteria in the formation of the first Islamic society, revealed very important provisions regulating the relationship of Muslims with other societies. At the beginning of these societies are Jews and Christians, who were given books before. While the Qur'an describes them as People of the Book, they are also called "non-Muslim", "zimmi" or "ahl-i zimme" in Islamic law. There are many verses in the Qur'an about relations with the people of the book. One of the most important verses on this subject is the 29th verse of the Surah of Tawba, also known as the jizya verse. It can be said that this verse is the most important criterion in determining the status of the dhimmis, with the rights granted to the dhimmi and the responsibilities imposed on them, within the framework of the integrity of the Qur'an. In particular, the interpretations in the sources of tafsir about the expression (حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ) (صَاغِرُونَ) in this verse are an important touchstone in this sense.

In this study, the influence of the interpretations of the verse in the first period of the exegetical sources on the perception of the "other" in the minds of Muslims towards the people of dhimma was emphasized.

Keywords: Quran, Tafsir, Tawba 9/29. Ehl-i Kitāb, Zimmī, Cizye, Other.

ROMA HUKUKUNDA HIRSIZLIĞIN CEZASI VE İSLAM HUKUKU İLE MUKAYESESİ

Arş. Gör. Hasan DEMİR

Siirt Üniversitesi

Yaratılışı itibariyle toplumsal bir varlık olan ve toplu olarak yaşamaya mecbur olan insanoğlu toplumsal düzen ve asayiş için hukuka ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla insanlar sadece hukuk düzeni içinde birlikte yaşayabilirler. Hukuk tarihine bakıldığında bu düzenin tesis edilmesi faaliyetlerinin binlerce yıl öteye kadar gittiği görülebilir. Söz konusu faaliyetlerden bir tanesi de Roma uygarlığı tarafından tatbik edilip geliştirilen Roma hukukudur. Kökeni milattan öncesine kadar uzanan ve günümüz hukuk sistemleri üzerinde ciddi etkileri olan bu hukuk, İslam'ın çıktığı dönemlerde uygulanan ve İslam toplumunun muhatap olduğu hukuklardan bir tanesidir. Fars, Bizans, Babil, Mısır, Yemen gibi büyük ve köklü medeniyetleri bünyesine katan İslam, ilgili yerlerdeki kültür, din, ırk, hukuk, ekonomi, siyaset gibi sosyal yapılarla karşılaştığı bilinmektedir. Bu bağlamda İslam'ın açık naslarıyla ters düşmeyen hususlarda karşılıklı etkileşimin olduğu söylenebilir. Muhteva yönünden iki hukuk mukayese edildiğinde, gerek sistem açısından gerekse de nikâh, talak ceza hukuku akitler, evlat edinme ve vakıf gibi birçok hususta aralarında derin ayrımlar olduğu dikkat çekmektedir. İslam hukukunda vahye dayalı olması hasebiyle ibadetler, ibadet karakterli kefaretlere ve helal ve haramlar gibi konu başlıklarına dair hükümler bulunmaktayken Roma hukukunda ise, dini inanç ve ibadetlere dair hükümler bulunmamaktadır. Bu çalışmada hırsızlık suçu ve cezası özelinde çağdaş hukuk sistemlerinin ana kaynağı sayılan Roma hukukuyla İslam hukukunun mukayesesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Roma Hukuku, Hırsızlık, Suç, Ceza, Oksidentalizm.

3. OTURUM

تأثير الآخر الإسباني في المعجم العربي بالترجمة خلال القرنين الثاني عشر والثالث عشر

Prof. Dr. Abderrazak MERZOUG

Cadi Ayyad University/MOROCCO

محور الموضوع: المحور الأول (تأثيرات دينية وفلسفية)

فحوى العنوان: رصد ما ألفه الآخر في الأندلس من المعاجم العربية الإسبانية خلال هذه الفترة من القرون الوسطى، واستجلاء مظاهر تأثير الترجمة الإسبانية في معاني الألفاظ العربية، وذلك من خلال معجمين اثنين: الأول: ألفه نصراني أندلسي في القرن الثاني عشر الميلادي، مجهول الاسم، والثاني: ألفه النصراني المبشر رايون مارتين في القرن الثالث عشر في قطلونيا بالأندلس، وهو مستشرق من علماء اللاهوت والفلسفة، توفي بعد سنة 1286 م .

مشكلة الموضوع: التساؤل عن الأسباب وراء التأثير السلبي للترجمة الإسبانية في صناعة المعجم العربي الإسباني، لا سيما وأن حركة التحريض الثقافي على ردة مسلمي الأندلس إلى النصرانية كانت نشيطة في هذه الفترة . فنستنتج من هذا أن نظرية المعرفة الغربية عامة والإسبانية خاصة قد تأثرت تأثرا بالغا بالدين النصراني، واتخذت شعار الثقافة - من خلال ترجمة المعجم العربي- وسيلة لتحقيق أهدافها التبشيرية، لا سيما وأن اللغة العربية هي لغة القرآن الذي يؤمن به المسلمون، ويؤسسون عليه قناعاتهم الفكرية والثقافية .

محتوى الموضوع وخطته :

مقدمة في التعريف بالمعجمين وأصليهما

المبحث الأول: تحليل ونقد مادة الجزء الأول من المعجمين المترجمين (من حرف (أ) إلى حرف (ر))

المبحث الثاني: تحليل ونقد مادة الجزء الثاني (من حرف (ز) إلى حرف (غ))

المبحث الثالث: تحليل ونقد مادة الجزء الثالث (من حرف (ف) إلى حرف (ي))

الخاتمة والاستنتاج: أهمية دراسة المعجم العربي الإسباني في استجلاء جانب مهم من نظرية المعرفة الغربية

الكلمات الرئيسية: الآخر الإسباني - المعجم العربي الإسباني - التبشير - الأندلس

الأندلس أهم معابر علوم الشرق إلى الغرب وأساس تقدمها

Prof. Dr. Ahmed MIRZAAGHA

University of Salahaddin/IRAQ

خلال القرون الثمانية التي تصدر فيها المسلمون مسيرة الحضارة، كانت أوروبا تعيش ما عُرف بقرونها الوسطى المظلمة. وقد شهد كثير من المستشرقين على الفجوة الحضارية العميقة التي كانت تفصل بين المسلمين وأوروبا في تلك الفترة. ويكاد يتفق المؤرخون أن انتقال العلوم والثقافة الإسلامية إلى أوروبا- وهو الانتقال الذي مهد لما عُرف بـ”عصر النهضة”- كان من خلال عدد من المعابر لكن أهمها كانت الأندلس!

الأندلس عبر المسلمون إلى أسبانيا عام (92-709م). ولم ينحسر سلطنتهم عنها إلا بسقوط آخر مملكة إسلامية في غرناطة سنة (998هـ/1492م) وخلال تلك الفترة، انتشرت الحضارة الإسلامية المزدهرة في ربوع البلاد، وتركت بصماتها على كل نواحي الحياة، معنوياً ومادياً

إن معرفة أسباب تلك الإزدهار قد يساعدنا في رفع معنوياتنا، إذا إقتدينا بهم- وما أوجبنا إلى ذلك- وبالأخص إذا شهد على ذلك بعض المستشرقين الذين أختاروا الإنصاف، ومن أشهرهم المستشرق ((غوستاف لوبون))، الذي شهد، شهادة مفصلة عن التأثير العميق الذي خلّفه المسلمون في الأندلس؛ سواء في الناحية الثقافية بإشاعة التسامح، ورعاية المخالفين في الفكر والعقيدة، وإقامة المكتبات والمدارس؛ أو الناحية المادية بتشديد الأبنية والمساجد (مسجد قرطبة) والقصور (قصر الحمراء) والحدائق، التي مازالت شاهد صدق حتى الآن على عظمة هذه الحضارة وروعته. ويستطرد: بأنهم استطاعوا أن يحولوا أسبانيا مادياً وثقافياً في بضعة قرون، وأن يجعلوها على رأس جميع الممالك الأوروبية؛ ولم يقتصر تحويلهم أسبانيا على هذين الأمرين، بل أثروا في أخلاق الناس أيضاً، فهم الذين حاولوا تعليم الشعوب النصرانية، التسامح، الذي هو أتمن صفات الإنسان. وبلغ حلمهم نحو الأهلين المغلوبين مبلغاً كانوا يسمحون به لأساقفتهم أن يعقدوا مؤتمراتهم الدينية، كمؤتمر أشبيلية النصراني. ومؤتمر قرطبة النصراني. وتعد كنائس النصراني التي بنوها أيامهم من الأدلة على الاحترام لمعتقدات الأمم التي خضعت لسلطانهم.

وعن تأثير نقل العلوم الإسلامية إلى أوروبا، يشير بتصريف :

إن هجيرة أوروبا البالغة - حسب تعبيره- قد دامت زمناً طويلاً من غير أن تشعر بها؛ ولم يبد في أوروبا بعض الميل إلى العلم إلا في القرن الحادي عشر وفي القرن الثاني عشر من الميلاد؛ وذلك حين ظهر فيها أناس رأوا أن العلم المفيد، هو ما يأتي من علماء الشرق الإسلامي فولّوا وجوههم شطره، الذين كانوا أئمة وحدهم، كما يكرر ((لوبون)) تلك الشهادة في موضع آخر، وكأنه يريد أن يسكت من يلوكون الاتهامات الباطلة ضد الحضارة الإسلامية، ويرمونها بما هي منه براء، فيقول: بأنهم هم الذين فتحوا لأوروبا ما كانت تجهله من عالم المعارف العلمية والأدبية والفلسفية بتأثيرهم الثقافي؛ فكانوا أساتذة لنا، وأئمة لنا ستة قرون.

ومن الجدير ذكره، أنه توافرت عدة عوامل ساعدت على نمو وإزدهار الحركة العلمية في الأندلس ومن أهمها:

أولاً: رعاية الولاة والأمراء و الخلفاء للحركة العلمية.

ثانياً : الرحلة في طلب العلم ووفود العلماء

ثالثاً: حركة الترجمة .

رابعاً: الوراثة والوراقين.

وكذلك هناك عوامل أدت إلى إنتقال الحضارة من الأندلس إلى الغرب، من أهمها:

1- المستعربون ” المعاهدون ” 2- المدجنون 3-الموريسكيون :

4- الزواج المختلط بين المسلمين والنصارى .

5- جزائر البليار .

6- التبادل التجاري.

7- الترجمة .

8- العلاقات الدبلوماسية (السفارات والهدايا)

9- التسامح الديني .

وفي الختام؛ إن المسلمين إلى جانب اهتمامهم بالفتوحات ونشر الدين الاسلامي بين الشعوب الاخرى، الا انهم لم يهملوا الجانب الحضاري فبعد الاستقرار السياسي في الاندلس توجهوا مباشرة نحو الاهتمام بالعلوم وتطويرها، وكانت بداية توجههم الى العلوم النقلية، بسبب عقيدتهم الدينية وحاجة البلاد المفتوحة لتعلم مبادئ الدين الاسلامي وبعد ذلك وسعوا دائرة العلوم فشملت العلوم التجريبية و التي نقصد بها العلوم التي تحتاج الى التجربة من اجل اثباتها مثل الطب والصيدلة وعلم الحساب والفلك وغيرها... والتي كانت أساس تقدمهم، والتي أنعم في ظلها، مواطنوها بالأمن و الرخاء والتقدم ماكانو مستمسكين بثوابتها.

الكلمات الرئيسية: الاندلس ، الشرق ، أوروبا، إسبانيا. غرناطة

**BRIDGING THE THEOLOGICAL GAP BETWEEN THE
WEST AND EAST:
SOME THEOLOGICAL REMARKS BETWEEN SANT
AUGUSTIN AND ABÛ HÂMID AL-GHAZZÂLÎ:
A COMPARATIVE PERSPECTIVE**

**Doç. Dr. Ali Bakr HASSAN
Effat University/ Saudi Arabia**

Both, Sant Augustin (known as Augustinus d. 430), and Abû Hâmid al-Ghazzâlî, (known as Algazelus d. 1111), left behind a great theological legacy, and both of them were considered 'renewers' of the faith in Christianity and Islam respectively. Although there are seven centuries between them and each of them lived in a different geographical area, there are some concordances in the way they looked at philosophical matters such as predestination (al-qadar), the concept of the body-soul (al-rûh), and the after-death (al-Barzakh), among others. It would be appealing to the course of studying Theology today to see if there were some influences of Augustinus on Algazelus. By investigating the *Confessiones* (the *Confession*) of Saint Augustin and *Ihyâ' `ulûm al-dîn* (the *Revival of Religious Sciences*) of Algazelus, among other works of theirs, one can certainly identify similar theological ideas that can bridge the theological gap between the West and Islam.

صورة الفرس في السيرة الشعبية العربية
سيرة الأمير حمزة البهلوان أنموذجًا

Dr. Öğr. Üyesi Moustafa ALBAKOUR

Artvin Çoruh Üniversitesi

تموج السِّيَرُ والحكايات الشعبية العربية بكثير من أشكال الصراع والتفاعل الحضاري بين العرب وغيرهم من الأمم. وقد ركّزت كل واحدة من تلك السير على مقولة أساسية، وعلى الصراع مع أمة واحدة من تلك الأمم الكبيرة التي كانت تُهدق بالعرب، وتهدّد وجودهم في مرحلة من المراحل المصيرية من تاريخهم قبل الإسلام وبعده؛ فسيرة الأمير حمزة البهلوان ركّزت على الصراع مع الفرس، وسيرة الملك سيف بن ذي يزن ركّزت على الصراع مع الأقباش، وسيرة الأميرة ذات الهمة ركّزت على الصراع مع الروم، وأما سيرة الظاهر بيبرس فتمحورت حول الصراع مع الصليبيين والمغول. إن سيرة الأمير حمزة البهلوان أو حمزة العرب سيرة ضخمة لها روايتان عربية وفارسية من جملة رواياتهما، وقد أرخت للصراع العربي الفارسي وعكست صورة الفرس في جبهات عدّة أهمها القومية والدينية والاجتماعية، لكن وفق رؤية شعبية وأسلوب جديد وسرد مختلف عن أسلوب الأدب القومي والشعويّ الرسميّ الذي شاع في إبان الصراع العربي الفارسي بعد الفتح العربي لبلاد فارس، ولاسيما في العصر العباسي. وقد سعت هذه المقالة إلى رصد مظاهر الحضارة الفارسية في هذه السيرة في مرحلة ما قبل الإسلام، وركّزت على حياة الإيرانيين في إطار مقولات ثلاثة وهي: القومية والدينية والاجتماعية، على الرغم من وجود مقولات أخرى. الكلمات المفتاحية: السيرة الشعبية، العرب، الفرس، صورة الآخر، الحكاية الشعبية، سيرة الأمير حمزة البهلوان، حكاية حمزه نامه.

ARAP HALK ANLATIMINDA "İRANLI" TASAVVURU : HAMZÂTU'L-PEHLİVAN ANLATISI ÖRNEĞİNDE

Arap halk hikâyeleri ve anlatılarında farklı milletlerle Araplar arasındaki mücadele ve medenî etkileşimin farklı şekillerini yansıtan birçok örnekler bulunmaktadır. Bu anlatıların her birisi temel bir mesaj ve belli bir milletle

olan mücadele üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu büyük milletlerin özelliği ise Araplara duydukları kin ve Arapların İslam'dan önce ve sonraki tarihlerinde geçirmiş oldukları çeşitli aşamalarda bu milleti kendi varlıklarına karşı bir tehdit olarak görmeleridir. Emir Hamzâtu'l- Pehlivan veya Hamzâtu'l-Arab anlatısını konusu ise özellikler İranlılarla olan mücadele üzerine yoğunlaşmaktadır. Kral Seyf b. Zîyezen anlatısı Habeşlilerle, Emîra Zâtu'l-Himme anlatısı Rumlarla olan mücadeleye hasredilmişken ez-Zâhir Pebrus anlatısı ise Haçlılar ve Moğollarla olan mücadeleyi merkeze almaktadır. Emîr Pehlivan Hamza başka bir ifadeyle Arap Hamza anlatısı hacimli bir eserdir ve iki farklı rivayeti vardır. Bu rivayetlerin birisi Araplara diğeri İranlılara aittir. Bu eser bu bakımda Arap-İran mücadelesinin tarihi kaydı mesabesinde. Eser İran şahsiyetini birçok farklı açıdan gözler önüne sermektedir. Nitekim eserde İranlıları, kavmiyetçilik, dinî tavır ve sosyal yaşantı açılarından görmek mümkündür. Ancak bütün bu anlatılar eserde, Arapların İran beldelerini fetihlerinden sonraki döneme denk gelmektedir. Dolayısıyla bu anlatıyı Arap-İran mücadelesi çerçevesinde açıkça ortaya çıkan resmi bir milliyetçi (şu'ûbî) uslûbun çeşitli ifade şekilleri ile görmekteyiz. Bu mücadelenin ve dolayısıyla anlatının özellikle de Abbâsîler döneminde belirgin olduğu söylenebilir. Bu makale bu anlatıda İslam öncesi döneme ait İran medeniyetine has özelliklerin tespitine çalışmaktadır. Çalışma üç dayanak çerçevesinde İranlıların hayatını merkeze almaktadır. Bu dayanaklar; kavmiyetçilik, dînî hayat ve sosyal boyuttur. Burada bunların dışında farklı dayanakların olduğunu da söylemek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Halk hikayesi, Arap, İran, Hamzâtu'l- Pehlivan Anlatısı, Hamzanâme Hikâyesi.

THE IMAGINATION OF THE PERSIANS IN THE ARAB FOLK BIOGRAPHY : PRINCE HAMZAH AL-BAHLWAN AS A MODEL

Arab biographies and folktales rippled with many forms of conflict and civilized interaction between Arabs and other nations. Each of these biographies focused on a basic premise, and on the struggle with one of those great nations that used to stare at the Arabs and threaten their existence at one of the fateful stages of their history before and after Islam; The biography of Prince Hamzah Al-Bahlwan focused on the conflict with the Persians, the biography of King Saif bin Dhi Yazan focused on the conflict with the Abyssinians, the biography of Princess Dhat al-Himma focused on the conflict with the Romans, and the biography of Al-Zahir Baybars focused on the conflict with the Crusaders and the Mongols. The biography of Prince Hamzah Al-Bahlwan or Hamzah Al-Arab is a huge biography and there are two rumors. It chronicled the Arab-Persian conflict and reflected the imagination of the Persians on several fronts, the most important of which are nationalism, religious and social, but according to a popular vision and a new style and a narrative different from the official national and populist literature style that was popular During the Arab-Persian conflict after the Arab conquest of Persia, especially in the Abbasid era. This article sought to monitor the aspects of Persian civilization in this biography in the pre-Islamic period, and focused on the lives of Iranians in the framework of three categories: national, religious and social, although there are other categories.

Keywords: Folk biography, Arabs, Persians, the biography of Prince Hamzah Al-Bahlwan, the tale of Hamza Namah.

ترجمة الأدب اليوناني إلى العربية في العصر العباسي

Prof. Dr. Gassan MORTADA

Siirt Üniversitesi

من المعروف أنّ العرب قد أقبلوا إقبالاً لا نظير له على ترجمة كلّ ما يتعلق بالثقافة اليونانية إبّان عصر الانفتاح والترجمة، فقد نقلوا إلى اللغة العربية كتب الفلسفة والطب والهندسة وعلم الحيوان...، ولم يتركوا مجالاً من مجالات العلوم المختلفة إلا ونقلوا ما أنجزه اليونانيون فيه إلى العربية، لكنهم عزفوا عن ترجمة الأدب اليوناني بأجناسه المختلفة، وإذا فهمنا الأسباب التي جعلتهم يجمعون عن ترجمة نوعي الشعر اللذين كانوا يجهلونها تماماً الشعر الملحمي والشعر المسرحي، فما الأسباب التي جعلتهم يجمعون عن ترجمة الشعر الغنائي، أو ترجمة الخطابة والتاريخ، لماذا لم يترجموا هيرودت الذي كان يبدي لأجدادهم كلّ احترام والذي وصفهم بقوله: ((ما من أمة تحترم العهود وتقديسها مثل العرب. فإذا أراد رجلان أن يوثقا العهود بينهما، فإنهما يقفان على جانبي رجل ثالث يحمل حجراً حاداً؛ يستخدمه لجرح راحتي يديهما... ثم يقوم الشخص الذي أخذ العهد على نفسه بتوصية أصدقائه بمن عاهده سواء كان غريباً أم قريباً، وبذلك يعتبر أصدقاؤه أنفسهم ملتزمين بهذا العهد...)). أما كان حرياً بالمترجمين العرب أن ينقلوا هذا الكتاب إلى العربية ليعرفوا أنفسهم في عيون الآخرين؟!!

يحاول هذا البحث أن يجيب عن سؤالين اثنين:

السؤال الأول: هل عرف العرب الأدب اليوناني؟ ويدخل في تفاصيل الإجابة عن هذا السؤال الحديث عن

الأنواع الأدبية التي عرفوها، والأعلام والأعمال... إل.

السؤال الثاني: هل نقل العرب شيئاً من الأدب اليوناني إلى لغتهم؟ ويدخل في تفاصيل الإجابة عن هذا

السؤال الحديث عن المترجمين أنفسهم وعن نظرية الأدب العربي ونظرية الترجمة، ونظرية التلقي.

حركة الترجمة وتأثيرها في الحضارة الإسلامية واللغة العربية

Dr. Öğr. Üyesi Aslam JANKIR

Mardin Artuklu Üniversitesi

اتسعت الرقعة الجغرافية للدولة الإسلامية في العصر، واتسعت آفاق الفكر والرؤية نتيجة تلاقح الثقافات المختلفة للأمم التي انضوت تحت لواء الإسلام، وأسهمت الترجمة دورًا بارزًا في تطوّر الحضارة الإسلامية (العصر الأموي) واللغة العربية، فقد نُقلت المؤلفات العلمية إلى العربية ولا سيّما كتب الطب والفلسفة والفلك والرياضيات وغيرها؛ ممّا أدّى إلى ففرة علمية في هذا العصر، وليس هذا غريبًا فالإسلام يشجّع على العلم ويأمر به، وكان لها (الترجمة) تجلياتها في الحياة الاجتماعية.

أثّرت الترجمة في اللغة العربيّة أيضًا تأثيرًا كبيرًا، فقد استحدث علماء اللغة مصطلحاتٍ طبيّةً وعلميّةً جديدةً عن طريق الاشتقاق والنحت والتعريب، وغير ذلك ممّا أسهم في غنى اللغة العربية وتطوورها وسعتها.

سأتناولُ في هذا البحث حركة الترجمة وتأثيرها في الحضارة الإسلامية من جهة واللغة العربية من جهة ثانية، ويبدأ بمقدمة تاريخية عن بدايات الترجمة عند العرب، ثم سأقسم البحث ثلاثة مباحث، يتناول الأول منها الترجمة في العصر الأموي وتأثيرها في الحضارة، ويتناول المبحث الثاني أهمّ المراكز والمترجمين، ويتناول المبحث الثالث تأثير الترجمة في اللغة العربيّة، ثم أختتم البحث بخاتمة تحوي أهمّ النتائج التي أفضى إليها والتوصيات المقترحة، منها: أنّ الترجمة حركة مستمرة مع الحياة يجب أن تستمرّ ترجمة الكتب والمشاريع، والترجمة تجعل اللغة تلد مصطلحات وكلمات جديدةً وتبقى في تجدد وغيّ لذا يقترح البحث الاستمرار في الترجمة، ونتائج وتوصيات أخرى يجدها الباحث في ثنايا البحث.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، حركة الترجمة، العصر الأموي، التأثير، تطوّر، الحضارة الإسلامية.

استحضار النموذج المعرفي الإسلامي في ترجمة التراث السياسي العالمي: المترجم يوحنا بن البطريق نموذجًا

Dr. Isam ABDULMOLA

أثرت المعاني الفريدة التي جاء بها الوحي الإلهي على الذهنية العربية الإسلامية بشكل واضح، ولاسيما في التعاطي مع الآخر، فقد تشبعوا بمقصد التعارف عملياً، "لتعارفوا"، ونتج عن الثقاف مع الآخر تفاعل فكري مثمر وخصيب مؤطر ضمن النظام المعرفي الإسلامي؛ حيث حدد المسلمون موقفهم الحضاري من الأفكار التي تتعارض مع فلسفتهم الحاكمة، إذ نزعوا عنها الأفكار الوثنية غير التوحيدية (المحتوى)، وعربوها بمصطلحاتهم ومفاهيمهم (الشكل). وقد مثل مترجم الخليفة العباسي المأمون (يوحنا بن البطريق (200 هـ / 815م) المترجم غير المسلم مثلاً عملياً على ذلك عندما ترجم الكتب السياسية اليونانية، فلم ينقلها بحرفية تامة، بل من خلال إعادة إنتاج لها لتتوافق والمنطلقات الإسلامية، وبذلك تُحترم الخصوصية الحضارية الإسلامية، بخلاف ما فعله هو شخصياً عندما ترجم الكتب الطبية، والتي كانت بحرفية بالغة، ومن غير تصرف. إن الحكمة ضالة المؤمن بلا خلاف، ولكن هذه الحكمة يجب أن تتوافق مع المنظومة الحضارية الإسلامية، وهذا ما تمّ في العصور الذهبية للترجمة؛ إذ كانت الندية مع الحضارات الأخرى عاملاً سليماً لتأثير متبادل متوازن مع الغير، واستثماراً إيجابياً لكل منتج حضاري.

تدور هذا الورقة البحثية حول كيفية استحضار النموذج المعرفي الإسلامي في ترجمة التراث السياسي العالمي، واستثماره في الحضارة الإسلامية من خلال إعادة إنتاجه، والنموذج العملي في إثبات هذه الفكرة البحثية هو ترجمة يوحنا بن البطريق لكتاب "السياسة" لمؤلفه أرسطو، والذي سماه يوحنا بعد الترجمة "سر الأسرار، كتاب السياسة في تدبير الرياسة"، وقد نتج عن استيعاب الأفكار الجوهرية للكتاب الأصلي في الكتاب المترجم، وإعادة إنتاجها ضمن النسق المعرفي الإسلامي، أن رفض بعض المفكرين كون كتاب يوحنا مترجماً!

وتسعى هذه الورقة إلى بيان الضوابط المعرفية السياسية للتعامل مع تراث الآخر، استثماراً لا تدوب فيه الهوية، ولا يُقتصر فيه أيضاً على الشكلية الظاهرية (الجانب البراني)، بل هي ابتداء أسلمة معرفية للمحتوى والمضمون.

İSKENDERİYE FELSEFİ DÜŞÜNCENİN AMMONIUS SON OF HERMIAS VE OKULU TARAFINDAN TERCÜMELER ARACILIĞIYLA İSLÂM DÜNYASINA İNTİKALİ

Arş. Gör. Dr. Alaattin TEKİN

Dicle Üniversitesi

MS 415'te, İskender'in felsefi kuruluşu, saygın bir halk filozofu olan Hypatia'nın, pagan entelektüalizme giderek daha düşmanca davrandığı bir ortamda öldürülmesiyle sarsıldı. Kültürel ve retorik öğretim normal bir şekilde devam etti, ancak en iyi felsefe öğrencileri Plutarch ve Syrianus İskenderiyeyi terk ederek Platoncu Akademinin daha iyi bir şekilde öğretildiği Atina'ya göç ettiler. Syrianus'un İskenderiyeli öğrencileri, Hıristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte Helen dindarlığı ile felsefî görüşleri birleştirme yoluna gittiler.

İskenderiye'de Syrianus'un en yetenekli öğrencilerinden biri olan Hermeias felsefe okulunun başına getirilir. Uzun bir süre başkanlığı yaptığı bu okulu oğlu Ammonias'a devreder. Ammonius (ö. y. 527/526) olağanüstü derecede etkili iyi bir filozof ve öğreticiydi. Aristoteles'in mantık metinlerine yönelik yazmış olduğu şerhler kendinden sonra yetiştirmiş olduğu Damascius, Simplicius, John Philoponus ve Olimpiodorus gibi öğrenciler üzerinde etkili olmuştur. Özellikle Damascius ve Simplicus İskenderiye'deki Hıristiyanlığı benimsemeyerek İran Kralı Enûşirvân'ın sarayına geldikleri ve orada da yeterli derecede kıymet görmeyerek Harran'a geldikleri ve burada kendi felsefî sistemlerini okutarak İskenderiye geleneğini buraya aktardılar. Tercüme faaliyetleriyle birlikte buradaki bilgi ve birikim Abbasiler döneminde Bağdat'a intikal etti. Süreç içerisinde Süryani mütercimler

vasıtasıyla tercüme edilen bu metinler İslam düşünce yapısının ihya ve inşasına katkı sağlamakla birlikte yetiştirmelerine katkı sağladıkları başta Fârâbî, İbn Sînâ İbn Rüşd gibi filozoflar Antik geleneğin canlanması adına önemli çalışmalar yaptılar.

Helenistik dönem şarihlerinden olan Ammonius'un şerhleri öğrencileri tarafından geleneksel bir şekilde okutturdukları oradan Süryaniler tarafından benimsendiği ve tercüme faaliyetleriyle beraber ister doğrudan çeviri metinlerinden isterse ana dilden orijinal kaynaklar okunarak şerhlere yeni şerhler yapılmıştır. Bu hususta Ebü'l-Ferec'in Kategoriler ve Eisagoge Şerhi doğrudan Ammoniusçu geleneği sıkı takip etmektedir. Biz de bu tebliğimizde Ammonius ve öğrencilerinin yapmış oldukları şerhlerin İslam dünyasında ne gibi etkileri olduğunu göstermeye çalışacağız.

FÂRÂBÎ'NİN ANTİK YUNAN FELSEFESİ HAKKINDAKİ ANLAYIŞI ÜZERİNE

Dr. Öğr. Üyesi Yakup ÖZKAN
Siirt Üniversitesi

İslâm filozoflarının Antik Yunan felsefesi konusunda gösterdikleri farklı tutumlar hakkındaki tartışmaların varlığı, İslâm dünyasında, klasik dönemlerden günümüze dek olmuştur ve devam etmektedir. Fârâbî İslâm dünyasında çok tanınan bir düşünür olduğu için onun bir müslüman olarak din, dil vb. gibi bazı şeyler açısından olarak yabancı kültürlerle ait, özellikle de Yunan düşüncesine ait anlayışlar ile ilgili olarak düşünsel yaklaşımı üzerine değerlendirmeler hem klasik dönemlerde hem de günümüzde olmuştur. Biz Fârâbî'nin Yunan düşüncesi ile olan ilişkisini yeni bir bakış açısıyla şu sorular bağlamında değerlendiriyoruz: Fârâbî'nin entelektüel gelişiminde Yunan düşüncesinin etkisi veya katkısı nedir? İslâm kültürüne ait bir düşünür olarak Fârâbî Yunan felsefesi ile olan ilişkisinde edilgin mi, yoksa etkin mi olmuştur? Onun felsefe hakkındaki tutumu nasıldır? O, felsefedeki çeşitliliği nasıl değerlendirmekte, ve hangi kıyas yöntemini ve hangi düşünürleri en seçkin bulmaktadır? Bilim insanı olarak nasıl bir tavra sahiptir? Fârâbî'nin felsefî etkinliği ve duruşu müslüman bilim insanları için iyi bir örnek olabilir mi?

Başlıkta belirtilen konu için bu sorulara yanıt oluşturmada hem Fârâbî'nin Yunan düşüncesi hakkındaki kendi sözlerini hem de onun bizzat göstermiş olduğu veya somut olarak ortaya koymuş olduğu felsefî etkinliği dikkate alıyoruz. Ayrıca Fârâbî'nin söz konusu değerlendirmesini Avrupa kültürüne ait bazı düşünürlerle karşılaştırıyoruz.

Bu ifadelerimizden sonra öz olarak diyebiliriz ki siyaset ve bilgisel etkinlik açısından güçlü bir kültürün insanı olan Fârâbî, felsefî etkinliğinde ve yabancı kültürlerle ait düşünceleri değerlendirmede etkin ve özgürce bir tavır içinde olmuştur. Ayrıca Fârâbî'nin tutumunun İslâm düşünce tarihi açısından önemli olduğunu ve günümüz açısından da önemli olabileceğini belirtebiliriz. Bunun değişik yönlerden ispatlarını metin içerisinde ele alıyoruz.

Fârâbî'nin takındığı tavra günümüzün İslâm toplumlarının daha çok ihtiyacı vardır. Bunun bilincinde olmanın önemi büyüktür. Dolayısıyla Batı ile ilgili olan araştırmalarımızı her yönde olarak muazzam derecede ileri taşımamızın gerekli olduğunu belirtebiliriz. Yüreğimizin -eğer taşıdığı gerçeklikten tam olarak eminse- bundan korkması gerekmez.

FARABİ'DE "ÖTEKİ" OLARAK ARİSTOTELES'İN KADIN ANLAYIŞI

Arş. Gör. Mehmet Sabır ŞAYBAK

Bitlis Eren Üniversitesi

Düşünce tarihinin, Platon'la birlikte, en önemli filozoflarından biri kabul edilen Aristoteles (M.Ö 384-322) modern dönemde bazı düşünürler tarafından cinsiyetçi ve anti feminist şekilde tanımlanmıştır. Bunun nedenlerinden biri, onun kadın konusundaki bazı ifadelerinin muğlak olması ve yaşadığı Yunan toplumundaki kadının konumunun düşüncelerine yansımış olmasıdır. Başka bir neden ise Aristoteles felsefesine yaklaşım tarzı ve metodoloji farklılıklarından kaynaklıdır. Aristoteles, kadını biyolojik açıdan eksik, psikolojik açıdan irrasyonel, politik açıdan yetkinliği olmayan ve bütün bunlara rağmen kocasıyla eşit ve özgür bir insan olarak tanımlar. Aristo kadının görev alanını, ev işleriyle ve çocuklarının eğitimi ile sınırlar; evin dışını ilgilendiren her türlü işi kocaya bırakır. Yönetme yetkinliği olmadığı için kadın, vatandaş olamaz, devlet yönetiminde görev alamaz. Bu özellikler, nasıl ki kadın olmanın biyolojik doğası gereği ise çocuk yetiştirme, üreme gibi evle ilgili ilişkiler ve etkinliklerde farklı bir role sahip olmaları da doğası gereğidir.

Metafizik, mantık ve tabii ilimler alanındaki etkili görüşleriyle kıyasladığımızda Aristoteles etiğinin İslâm filozoflarına olan etkisinin daha az olduğunu söyleyebiliriz. İslâm'ın ortaya koyduğu ahlâk ilkeleriyle Aristoteles'in bu konudaki düşünceleri arasında bir karşılaştırma yaptığımızda, bunların probleme yaklaşımlarında bir benzerlik olsa da gaye bakımından her iki ahlâk anlayışı arasında büyük farklılıklar olduğunu görürüz. Mutluluğu, ruhun erdeme uygun davranışı olarak tanımlayan

Aristoteles, bunun sadece aristokrat bir zümreye özgü olduğunu; fakirlerin, soylu bir aileden gelmeyenlerin, kölelerin, siyasî nüfuzu bulunmayanların, kadınların ve cahillerin hiçbir zaman gerçek anlamda mutlu olamayacaklarını ifade eder. Oysaki İslâm dini, insanlar arasında zengin-fakir, kadın-erkek, âlim-cahil ve soy-sop farkı gözetmeksizin, iman edip, salih amel işleyen herkesin hem dünyada hem de ahirette mutlu olacaklarını bildirmiştir. Bu yüzden, bu inancı benimseyen Fârâbî ve diğer İslam filozofları, Aristoteles'te "erkeğin ötekisi" olarak kabul edilen 'kadın' anlayışını yerine; Kur'an'ı da referans alarak "kadın ve erkeğin ontolojik açıdan eşit" ve "aynı sorumlulukların yüklendiği varlık" olduğu anlayışını benimsemişlerdir.

Bu çalışmamızda Aristoteles'in kadın anlayışı, Müslüman filozof Farabi'nin erkeğin ötekisi olarak kadın bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Aristoteles, Fârâbî, Öteki, Kadın

ARISTOTLE'S CONCEPTION OF WOMAN AS THE "OTHER" IN FARABI

Aristotle (384-322 BC), who is considered one of the most prominent philosophers of the history of thought, together with Plato, has been described as sexist and anti-feminist by some thinkers in the modern period. One of the reasons for this is that some of his statements about women are ambiguous and the position of women in the Greek society in which he lived influenced his thoughts. Another reason stems from the differences in approach to Aristotle's philosophy and methodology. Aristotle defines a woman as a person who is biologically deficient, psychologically irrational, politically incompetent, and yet equal and free with her husband. Limits women's remit to housework and the education of their children. Woman leaves all kinds of work related to the outside of the house to her husband. Since she does not have the competence to govern, a woman cannot be a citizen or take part in the state administration. Just as these characteristics

are due to the biological nature of being a woman, it is also by nature that they have a different role in domestic relations and activities such as child-rearing and reproduction.

When we compare it with his influential views on metaphysics, logic and natural sciences, we can say that Aristotelian ethics has less influence on Islamic philosophers. When we make a comparison between the moral principles of Islam and Aristotle's thoughts on this subject, we see that there are great differences between the two moral understandings in terms of purpose, although there is a similarity in their approach to the problem. Aristotle, who defines happiness as the behaviour of the soul in accordance with virtue, states that it is peculiar only to an aristocratic group. He states that the poor, those who do not come from a noble family, slaves, those without political influence, women and the ignorant can never be truly happy. However, the Islam has declared that everyone who believes and does good deeds will be happy both in this world and in the hereafter, regardless of whether they are rich or poor, male or female, scholar or ignorant or ancestry. Therefore, Fârâbî and other Islamic philosophers, who adopted this belief, instead of the understanding of "woman" accepted as "the other of men" in Aristotle; Taking the Qur'an as a reference, they adopted the understanding that "women and men are ontologically equal" and "beings with the same responsibilities".

In this study, Aristotle's understanding of woman will be discussed in the context on one of the Islamic philosopher Farabi's views on other of man,

Keywords: Philosophy, Aristotle, Farabi, Other, Woman.

ÂMİRÎ'YE GÖRE İLİMLERLE İLİŞKİSİ BAKIMINDAN İSLAM VE ÖTEKİ DİNLER

Arş. Gör. Dr. Sadi YILMAZ

Bingöl Üniversitesi

10. Yüzyılda yaşıyan Ebu'l-Hasan Âmirî'nin felsefî ilimlerde olduğu gibi dinî ilimlerde de derin bilgi sahibi olduğu söylenebilir. Âmirî'nin en çok bilinen eserleri el-Emed 'ale'l-ebed, es-Sa'âde ve'l-is'âd ve el-İ'lâm bi-Menâkıbi'l-İslam'dır. Nişabur'da doğan filozof Belh, Buhara, Rey ve Bağdat olmak üzere dönemin önemli ilim merkezlerinde bulunmuştur. Nişaburlu filozof olarak şöhret bulan Âmirî'nin yaşadığı dönemin dinî ilimlerde olduğu gibi dil ve edebiyat ilimleri, felsefî ilimler olmak üzere birçok alanda alanda İslam medeniyetinin en parlak dönemi olduğu söylenebilir. Âmirî'nin Ebu Bişr Mettâ, Fârabî, Ebu Saîd es-Sîrâfî, Ebu Hayyân et-Tevhîdî, İbn Miskeveyh olmak üzere farklı ilim dallarında uzman olan birçok ilim adamıyla çağdaş olmasının onun entelektüel kişiliğinin şekillenmesinde önemli katkıları olduğunu anlıyoruz. Dinî ilimlerde olduğu gibi felsefî ilimlerde de teorik/ilim ve pratik/amel bütünlüğünü savunan Âmirî'nin yaşadığı dönemde toplumun çoğunluğu Müslüman olsa da, Yahudi, Hristiyan, Mecusi olmak üzere farklı dinlere inanan insanlar toplumun bir parçasıydı. Filozofun yaşadığı dönemde İslam'ın sağladığı hoşgörü sayesinde farklı ırklara ve farklı dinlere mensup insanlar bir arada yaşıyordu. Farklı dinlere mensup bu insanlar dinî veya entelektüel olmak üzere farklı kaygılardan hareketle kendi inançlarının üstünlüğünü ortaya koymaya yönelik eserler yazmaktaydı. Âmirî de İslam dininin farklı yönlerden öteki dinlerden üstün olduğunu ortaya koymaya çalışır.

Bu çalışmada amacımız 10. yüzyılda yaşayan bir İslam filozofu olarak Âmirî'nin bakış açısıyla İslam'ın ilimlerle ilişkisi itibariyle öteki dinlerden üstünlüğünü tespit ederek ortaya koymaktır. Çalışmamız iki noktada önem taşımaktadır. Bunlardan ilki tercüme hareketleriyle Müslümanlar tarafından öğrenilen felsef ilimlerin din gerekçelerle reddedilmesi dikkate alındığında bir filozof olarak Âmirî'nin İslam'ın üstünlüğünü savunmasının önemidir. İkincesi ise kozmopolit olan İslam toplumunda bir Müslüman düşünürün öteki dinleri ve o dinlerin ilimlerle ilişkisine bakışıdır. Çalışmamızı Âmirî'nin eserlerine odaklanarak şekillendirmekle birlikte, gerekli olduğu ölçüde o döneme ışık tutan kaynaklardan ve filozofun ele aldığı dinlerin ana kaynaklarından yararlanacağız.

Anahtar Kelimeler: Âmirî, İlimler, İslam, Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik.

AVRUPA-MERKEZCİ SOSYAL BİLİMLER KARŞISINDA ALTERNATİF BİR ARAYIŞ: OKSİDENTALİZM

Mehmet DOĞAN
Doktora Öğrencisi-MEB

Avrupamerkezci düşünce, Batılıların kendilerini merkeze alarak geriye dönük inşa ettikleri tarih perspektifinden Batı-dışı olarak işaretledikleri tüm toplum, kültür ve medeniyetlere ötekileştirici, üstten bakıcı, nesneleştirici ve indirgeyici söylemin adıdır. Avrupa medeniyetinin “biricikliği” esasına dayanan Avrupamerkezci düşünce biçimi hem oryantalizmin ürettiği bir bakış açısı hem de oryantalizme kaynaklık etmesi nedeniyle bir tepki, karşı duruş veya nefsi müdafaa olarak gelişen oksidentalizmle de doğrudan ilintilidir. Çünkü oksidentalizm; oryantalist söylemde bir nesne haline indirgenen Doğu’nun, nesne halinden kurtulup özne haline geçebilmesi için dünyaya kendi toplumunun gerçekliği, tarihi birikimi ve medeniyeti içerisinde kalarak bakması gerektiğini savunur.

Batı-dışı toplumlarda Avrupamerkezci düşüncenin yol açtığı başlıca üç tahribattan söz edilebilir: Toplumsal değerlerine Batılı gözlerle bakan yerli oryantalistlerin yetişmesi, sömürgeleştirilmeye uygun zihin yapısı inşa etmesi ve sömürgeciliğe meşru zemin hazırlaması.

Avrupamerkezci düşünce; iki söylem, bir yöntem ve bunlardan hasıl olan bir neticeye dayandırılabilir. Uygarlığın Yunanlılarla başladığı ve medeniyetlerde sıçrama olgusu Avrupamerkezciliğin söylem boyutunu, sosyal bilimlerin içerik, kuram ve kavramlarının Avrupa merkeze alınarak şekillendirilmesi yöntem boyutunu, zihnî ve fiilî sömürgeciliğe meşru zemin sağlaması ise netice boyutunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle Avrupamerkezci düşüncenin söylem boyutunun “sahihliği” tartışılacaktır. İkinci olarak sosyal bilimlerde “öteki”nin algı ve tasavvurlarından bağımsızlaşma açısından “oksidantalizm”in imkânları üzerinde durulacaktır. Son olarak Avrupamerkezci bakış ile sömürgecilik olgusu arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupamerkezcilik, oryantalizm, oksidentalizm, sosyal bilimler, sömürgecilik.

AN ALTERNATIVE SEARCH FOR EUROPEAN-CENTERED SOCIAL SCIENCES: OCCIDENTALISM

Eurocentric thought is the name of the otherizing, caring, objectifying and reducing discourse on all societies, cultures and civilizations that the Westerners have marked as non-Western from the perspective of history that they have built retrospectively by putting themselves in the center. The Eurocentric way of thinking, which is based on the "uniqueness" of European civilization, is directly related to occidentalism, which developed as a reaction, opposition or self-defense, since it is both a perspective produced by orientalism and a source of orientalism. Because occidentalism; He argues that the East, which was reduced to an object in the orientalist discourse, must look at the world by staying within the reality, historical accumulation and civilization of its own society in order to get rid of its object state and become a subject.

Three main devastations caused by Eurocentric thought in non-Western societies can be mentioned: Raising local orientalists who view their social values with Western eyes, building a mindset suitable for colonization, and laying the groundwork for colonialism.

Eurocentric thought; It can be based on two discourses, a method and a result resulting from them. The fact that civilization started with the Greeks and the leap in civilizations constitutes the discourse dimension of

Eurocentrism, the method dimension of shaping the content, theory and concepts of social sciences by centering on Europe, and providing a legitimate basis for mental and actual colonialism constitutes the result dimension.

In this study, first of all, the “authenticity” of the discourse dimension of Eurocentric thought will be discussed. Secondly, the possibilities of "ocidentalism" in terms of independence from the perception and imagination of the "other" in social sciences will be emphasized. Finally, the relationship between the Eurocentric view and the phenomenon of colonialism will be emphasized.

Keywords: Europeanism, orientalism, occidentalism, social sciences, colonialism.

4. OTURUM

**ERKEN DÖNEM MUTEZİLE KELÂMINİN ESKİ YUNAN
BİLİM VE FELSEFESİYLE KARŞILAŞMA SERÜVENİ
ÜZERİNE OKSİDENTALİST BİR YAKLAŞIM**

Prof. Dr. Fethi Kerim KAZANÇ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İslam bilim ve uygarlığı, yalnızca tek bir öteki ve yabancı üzerinden fikrî etkileşim ve dönüşüm süreci yaşamamıştır. Hiç kuşkusuz burada Eski Yunan yanında, Hint ve Fars kültürleri de etkin bir rol oynamıştır. İslâm kelamcıları, tüm bu kaynakları ve ürünleri yakından izleyip araştırmaya ve anlamaya çalışmışlardır. Bu meyanda Antikçağ felsefesinde Pre-Sokratik filozofları, Anaxagoras, materyalist atomcular, deterministler, Zenon, Epikür, Stoalılar (Revâkıyyûn), Eflatun, Aristoteles, Philon, Plotinus gibi düşünürlerin isimlerini saymamız mümkündür. Bildirimizde Abbâsîler ve Büveyhîler döneminde bir yandan erken dönemde etkin olan Muammer ve Ka'bî (atomcu tabiatçılık) ile Nazzâm ve Câhız (anti-atomcu tabiatçılık) gibi zorunlu nedensellik, tabiatçılık ve sürekliliği savunan Mutezilî tabiatçı kelamcıların, öte yandan Ebû'l-Huzeyl el-Allaf, Cübbâîler, Kâdî Abdülcebbâr gibi atomculuk görüşünü, kısmî süreklilik ve zorunluluk anlayışını benimseyen Mutezile kelamcılarının Eski Yunan düşüncesi ve bilimine bakışları ve Antikçağ uygarlığını anlamaya çalışmaları daha çok aklî perspektif, aklî yöntemler, Allah evren, tabiat ve insan algısı üzerinden ele alınacaktır.

Mu'tezilî kelamcılar, Antikçağ bilim ve uygarlığını olduğu gibi kopya ve iktibas edip taklit etmemişler, onu yeni formalara sokmuşlar, yeni sentezlere girişmişler ve bu yönden insanlık kültür ve medeniyetine ışık

tutulmasına ve onun daha ileri düzeye taşınmasına katkıda bulunmuşlardır. Bunu yaparken kendi kültürel ve teolojik kimliklerinden kopmaksızın hareket ettiklerini, tevhîdî (teolojik) dünya görüşünün onları yönlendirdiğini ve fetihler sonucunda karşılarında buldukları bu zengin bilimsel geleneği ve kültürel birikimi/mirası daha ileri boyutlara taşıma gayreti içinde olmuşlardır. Burada bir yandan bu bilim ve kültürel mirasın taşıyıcılarıyla gerçekleştirilen derin teolojik tartışmalar, bir yandan insanlığın zengin bilimsel ürünlerini bir araya toplayan Abbâsî halifesi Memûn döneminde Beytü'l-hikme gibi merkezî kütüphanelerin tesisi, öte yandan halifelerin ilim ortamının hazırlanması ve tartışma meclislerinin kurulmasına öncülük etmeleri etkin bir rol oynamıştır.

Mutezile kelamcıları, kendi öz benlik ve kimliklerinin farkındalığını koruyarak, yani bilinçli bir özne olarak, “öteki” diye kabul ettikleri kültür ve medeniyete ön yargılı olarak yaklaşmamışlar, felsefî-teolojik düşünce dünyalarının inşa, teşekkül ve dönüşümünde onlardan istifade etmenin yollarını aramışlardır. İslam kelamcıları, oryantlizmin yaptığığının aksine, öteki kültür ve medeniyet mensuplarını şeyleştirme/nesneleştirme pozisyonuna girmemişlerdir. Genel olarak kelamcılar, özellikle Mutezilî kelamcılar, bir yandan Allah'ın yaratımı ve sıfatları, bir yandan insanın mahiyeti, melekeleri ve donanımları, öte yandan evrenin yapısı ve işleyişi konusunda bakış açılarını ve zihinsel düzeneklerini geliştirme ve zenginleştirme imkânına kavuşmuşlardır.

Mutezile kelam ekolü, Eski Yunan düşüncesini yöntem, konu ve kavramsal açıdan kendi sistemi içerisinde nüve/öz olarak barındırmasına ve bu sistemden çeşitli boyutlarda istifade etmesine karşın, onların düşünce sistemlerini kendi teolojik düşünce sistemleri içerisinde revize edip tevhîd ve adalet ilkeleri ışığında yeni bir forma sokmuş ve yepyeni bir insicama büründürmüştür. Buradan Mutezile İslam düşüncesine yeni açılımlar ve geniş perspektifler kazandırma imkanı elde etmiştir. Mutezile düşünürleri,

fetihler sonucu İslam coğrafyası genişleyince, oksidentalizm yaklaşımı bağlamında Antikçağ bilimi ve felsefesini aramaya ve onlar hakkında aydınlanmaya çalışmışlardır. Bu yaklaşımın özünde Doğu'yu merkeze alarak öteki/yabancıyı anlama gayreti söz konusudur. Müslüman dünya erken dönemlerden itibaren, Yunan, İran ve Hint medeniyetleri başta olmak üzere dünyanın farklı kültür ve uygarlıklarıyla karşılaşmalar yaşamıştır. Bu karşılaşmalar önemli sentezler üretmiştir. İslam medeniyetinin teşekkülü ve gelişiminde bu karşılaşmalar ve sentezler önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda İslam bilginlerinin ilk dönemlerden itibaren Eski Yunan'da yapılan çalışmaları takip ettiği, onları anlamaya çalıştığı ve bazılarına cevap verdiği bilinmektedir. Aslında bu anlamda İslam'ın ilk dönemlerde Oksidentalizm yaklaşımı çerçevesinde önemli bir entelektüel birikim oluşmuştur. Bu bağlamda Mu'tezile kelamcılarının, Allah tasavvuru, alem anlayışı, tabiatın yapısı ve işleyişi, sabit ve değişmez tabiatlar, nedensellik, insan algısı, insanın mahiyeti, hakikati ve yetenekleri, akılcılık gibi birtakım meseleler üzerinden ötekinin zihin dünyası ve yabancı kültürlerin okunması ve anlaşılmasına odaklanmış oldukları dikkat çekmektedir. Biz ise bildirimizde Abbâsîler ve Büveyhîler döneminde Mutezile kelamcıları tarafından Antikçağ Yunan Bilimi ve felsefesi üzerinde yapılan önemli çalışmalar ve yaşanan fikrî dönüşümleri, dile getirilen meseleler etrafında ortaya koymayı düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Âlem, atom, tabiat, nedensellik, sürekli yaratma, akılcılık, Eski Yunan.

KELAM ATOMCULUĞUNUN ÖZGÜNLÜĞÜ: ANTİK YUNAN MATERYALİST ATOMCULUĞUNDAN HUDÛS DELİLİNE EVRİLME

Doç. Dr. Metin YILDIZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İlkçağ Antik Yunan filozoflarından Demokritos (m.ö. 420), Epiküros (m.ö. 341-270) ve Lucretius (m.ö. 98-55) gibi atomcu filozoflar âlemin ezelî ve ebedî atomlardan oluştuğunu, bu atomların boşlukta hareket ettiğini ve yok olmayacağını savunmuşlardır. Bu Atomculuk öğretisinde madde esastır ve onun dışında başka bir şey de yoktur. Bütün oluşumların temeli ve başlangıcı olduğu gibi aynı şekilde muharrik güçtür.

İlkçağdan itibaren ele alınan Atomculuk öğretisi Müslüman kelâmcılar tarafından da ele alınmıştır. Antikçağ Yunan atomcularının aksine Kelâmcılar ispat-ı vacibe yoğunlaşmışlardır ve bu doğrultuda öncelikle hudûs delilini kullanmışlardır. Hudûs delili âlemin sonradan oluştuğunu ve sonradan oluşan her şeyin bir var ediciye muhtaç olduğunu ispatlamaya dayanmaktadır. Kelâmcılar, cisimlerin hudûsunu ispatlamakla Allah'ın varlığını ispatlamaya çalışmışlardır. Hudûs delili cevher-i ferd yani atom fikri çerçevesinde ele alınmıştır. Müslüman kelâmcıların kâhir ekseriyeti de Yunan atomcularında olduğu gibi âlemin parçalanmayan cevherlerden oluştuğunu ve bu cevherlerin boşlukta hareket ettiğini savunmuşlardır.

Kelâm atomculuğu öğretisinin kaynağı itibariyle Yunan ve Hint felsefesine dayandığı ve Müslüman kelâmcıların bu konu hakkındaki detaylı malumata Aristoteles'in Metafizik adlı eserinin Arapçaya tercümesiyle sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu karşılaşmanın hicrî ikinci asırda Câ'd b. Dirhem

(124/742) ve Cehm b. Safvân (128/745) ile başladığını ve özellikle de üçüncü asırda Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf (235/849?850) ile birlikte kelâm atomculuğunun sistematik bir hüviyete dönüştüğünü söylemek mümkündür. Kelâm atomculuğunda her ne kadar Yunan atomcularınının kullandıkları bazı kavram ve yaklaşım tarzları ele alınmış olsa da kelâm atomculuğunun hudûs delili ile birlikte Yunan atomculuğundan tamamen farklılaştığını ve özgün bir biçime evrildiğini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, atomculuk, hudûs delili, ispt-ı vâcip.

**EBÜ'L-VELÎD EL-BÂCÎ'NİN (Ö. 474/1081) HRİSTİYANLIK
ELEŞTİRİSİ
(FRANSA RAHİBİNİN MEKTUBUNA CEVABEN
GÖNDERDİĞİ *RİSÂLE'Sİ* BAĞLAMINDA)**

Doç. Dr. Abdurrahman ECE

Siirt Üniversitesi

Müslüman ilim dünyasının ileriye dönük plan, proje ve ilmî çalışmalarına katkı sunacak önemli sahalardan birisi de geçmişteki âlimleri, çalışmalarını, mücadelelerini, yaşadıkları çevreyi ve muhatap oldukları öteki toplumları tanımaktır. Bu anlamada kendisi ve çalışmaları detaylı inceleme konusu yapılması gereken âlimlerden birisi de V/XI. asırda yaşamış olan Ebü'l-Velîd el-Bâcî'dir.

Batalyevs'te doğan Bâcî, doğu İslâm ülkelerini dolaşarak birçok âlimden ilim alıp doğuyu iyi tanıdıktan sonra batıya, Endülüs'e yerleşmiştir. Kendisi iyi bir muhaddis, fakih ve aynı zamanda bir edip olan bu zat birçok âlim yetiştirmiş ve arkasında eserler bırakmıştır. İmam Mâlik'in Muvatta' adlı eserine yazdığı el-Müntekâ isimli şerhi ile daha çok tanınsa da Bâcî, aynı zamanda bir tartışma adamıdır. Müslümanlarla Hıristiyanların birbiriyle mücadele halinde oldukları karışık bir dönemde kendi dönemindeki Hıristiyanlarla ilmî tartışmalarda bulunmuştur. Döneminin meşhur âlimlerden İbn Hazm ile girdiği ilmî münazarada üstün çıkmış, Hıristiyanların önemli rahiplerinden Fransa rahibinin Muktedir-Billâh'a gönderdiği risâlesine reddiyede bulunmuştur. Gerek ilmî birikimi gerekse iyi münasebetlerinden dolayı bir ara kâdılık ve Endülüs hükümdarları arasında elçilik görevlerini de yapmıştır.

Bâcî, yaşadığı dönemdeki Endülüs Müslümanları ile Batı Avrupa'daki Hristiyanlar arasındaki kültürel ilişkileri ve ilmî mücadeleyi eserleriyle günümüze taşımıştır. Özellikle bu açıdan eserlerinin detaylı çalışmalara konu edilmesi önemlidir. Bu bağlamda ele alınması gereken eserlerinin başında, Fransa rahibinin Müslümanların Sarakusta emiri Muktedir-Billâh'a gönderdiği mektubuna yazdığı risâlesidir. Fransa rahibi mektubunda Müslümanların emirini Hristiyan olmaya davet etmiş, onu ikna etmek için inandığı dinin öne çıkan yönlerini açıklamaya çalışmıştır. Bâcî, rahibin bu mektubuna bir reddiye yazarak o denemdeki Hristiyanlığın ne kadar akıl ve mantıktan uzak ve selim fitrata muhalif olduğunu hikmetli ve sağlam bir üslupla ortaya koymuştur. Gerek rahibin mektubunun gerekse Bâcî'nin risâlesinin dönemin Müslümanları ve Hristiyanları arasındaki ilişkileri yansıtması ve kısmen de onları tanıtip görüşlerini ortaya koyması açısından tahlil edilmesi gereken önemli iki çalışmadır.

Amacımız bu iki risâleyi ilim dünyasına tanıtmanın yanında bir hadis âliminin dönemin Batı Avrupa Hristiyanlığı hakkındaki anlayışını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Bâcî, Fransa Rahibi, Muktedir-Billâh, Sarakusta, Risâle.

EBU'L-VELÎD EL-BÂCÎ'S (D. 474/1081) CRITICISM OF CHRISTIANITY (IN THE CONTEXT OF THE TREATISE SENT IN REPLY TO THE LETTER OF THE PRIEST OF FRANCE)

One of the important fields that will contribute to the future plans, projects and scientific studies of the Muslim scientific world is to get to know the scholars of the past, their studies, struggles, the environment they live in and the other societies they deal with. In this sense, one of the scholars whose itself and his works should be examined in detail is Ebü'l-Velîd el-Bâcî, who lived in the XIth century.

Bâcî, who was born in Batalyevs (Badajoz), traveled to the eastern Islamic countries, received knowledge from many scholars, and after getting to know the east well, he settled in the west, Andalusia.

This person, who was a good muhaddis, jurist and also a literary scholar, trained many scholars and left works behind. Although he is best known for his commentary named al-Muntaqa, which is the commentary on Imam Malik's Muwatta', he is also a scholar of discussion. He had scientific discussions with the Christian clergy of his time in a mixed period when Muslims and Christians were struggling with each other. He wrote a refusal to the letter sent by the French priest, one of the important priests of the Christians to Muqtadir-Billah. İlmî bilgisi ve iyi münasebetleri sebebiyle bir müddet kadılık ve Endülüs hükümdarları arasında elçilik görevi de yapmıştır.

Bâcî brought the cultural relations and scientific struggle between the Muslims of Andalusia and the Christians in Western Europe to the present day with his works. Especially in this respect, it is important that his works are subject to detailed studies. In this study, his epistle that he wrote in response to the letter sent by the Priest of France to Muqtadir-Billah, the ruler of Saracus, is discussed.

In his letter, the French priest invited the Muslim emir to become a Christian, and tried to explain the prominent aspects of his religion in order to persuade him. Bâcî wrote a refusal to this letter of the priest, revealing in a wise and sound manner how far from reason and logic the Christianity of that period was and against the good nature. Both the priest's letter and Bâcî's treatise are two important studies that need to be analyzed in terms of reflecting the relations between the Muslims and Christians of the period and partially introducing them and revealing their views.

Our aim is to present his critique of Christianity in the context of Ebü'l-Velîd al-Bâcî's Risale, which he wrote in response to the letter of the French

priest. Thus, the Western European Christianity view of Bâci, one of the important hadith scholars of the period, will be understood.

Keywords: Bâcî, French Priest, Muqtadir-Billah, Saracusta, Risâle.

**ABBASÎ HALİFESİ MEHDÎ (Ö. 169/785) İLE NASTÛRÎ
PATRİK TİMETEYUS/ TİMOTHY EL-CÂSİLİK ARASINDA
CEREYAN EDEN DÎNÎ POLEMİKLERDE OKSİDENTALİST
İZ DÜŞÜMLER**

Doç. Dr. Uğur ERMAN

Siirt Üniversitesi

Halifeliği boyunca devlete karşı isyan eden guruplarla mücadele eden halife Mehdî gerek Abbasî soyundan gelenler gerekse devlet bürokrasisinde etkin olan güçlerle daima iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Babasından aldığı görevi devam ettiren Mehdî, dînî motiflere oldukça önem vermiştir. Özellikle Hz. Ali soyundan gelenlere çok iyi davranmış, hapiste olanları affetmiştir. Böylece Ali taraftarlarının devlete karşı olabilmesi muhtemel isyanlarının önüne geçmiştir.

Halife Mehdî zamanında dînî, ilmi ve kültürel açılardan büyük değişim ve gelişimler olmuştur. Esasen Halife Mansur'un dînî politikasını devam ettiren Mehdî, önceki Abbasî halifelerinin sünîliği koruma adına sünî görüşe muhalif olan zararlı ideolojilere karşı sünnetin konumunu sürekli gündemde tutma yöntemini kullanmıştır. Bunun için Mekke ve Medine ve Basra'da camiler inşa etme, Irak ve Hicaz arası yol tadilatları, Ali ve taraftarlarına ılımlı bir siyaset takip etme gibi dînî motiflere önem vermiştir. Halife Mehdî din ve devletin bekası açısından önemli bir problem olan Maniheist ve düalist dinlerin izini içinde barındıran Zenâdîka'ya karşı amansız bir mücadele vermiş, Zındıkların ortadan kaldırılması için Divânu'z-zenâdîka'yı kurmuş ve zındıkların faaliyetlerine

son vermiştir. Bununla beraber tenasüh inancına sahip olan Mukanna' ve taraftarlarının isyanlarını bastırmış ve onları da ortadan kaldırmıştır.

Halife Mehdî bir yandan düalist din müntesiplerine karşı mücadele verirken diğer taraftan Müslüman halk arasında ikamet eden Hristiyanların isyanlarına karşı önlemler almıştır. Zira Müslüman halk arasında yaşayan Hristiyanlar Suriye ve Cezire'ye komşu olan Bizans devleti tarafından istismar edilmiştir. Buna rağmen halife Mehdî onlara karşı gayet hoşgörülü davranmıştır. Zaman zaman Hristiyan patrikleri huzuruna çağırılmış ve onlarla bazı dînî meseleleri tartışmıştır. Onun dînî konularda polemiğe girdiği patriklerden biri Timothy'dir. Patrik Timothy halife ile olan bu tartışmasını Süryanice yazıya dökmüştür. Bu çerçevede çalışmada Abbasî halifesi Mehdî (Ö. 169/785) ile Nastûrî Patrik Timeteyus/ Timothy el-Câsilik arasında yaşanan dînî polemiklerde oksidentalist yansımalar irdelenecektir.

REDDİYE KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA CÜVEYNÎ'NİN “TESLİS” ELEŞTİRİSİ

Dr. Öğr. Üyesi M. Mustafa SANCAR
Siirt Üniversitesi

İslâm Kelâmı ve diğer disiplinler açısından “öteki” kavramı ve bu kavram içine dahil olan din ve mezhepler konusu büyük önem arz etmektedir. Kelâm alimlerinin yoğun bir şekilde üzerinde durdukları husus, “öteki” diyebileceğimiz din ve mezheplerin İslâm’ın temel esaslarına yönelik eleştirilerine karşı koymak, İslâm inanç esaslarını vahyin ışığında aklen temellendirip savunmaktır. Kelâmcılar özellikle İslâm tevhid inancını ispat edebilmek için Hristiyanlık ve Yahudilik gibi farklı din ve mezheplere reddiyeler yazmışlardır. Müslüman zihninin inşasında etkin rol oynayarak İslâm düşünce geleneğinin en önemli alimlerinden biri olan ve İmâmu’l-Haremeyn ünvanına layık görülen Cüveynî de İslam inancını “öteki” gruplara karşı savunma misyonunu yüklenerek reddiye kültürünü devam ettirmiştir. Müttekaddimun döneminden muteahhirun dönemine geçişte köprü vazifesi gören İmâmu’l-Haremeyn el-Cüveynî ilmi kişiliği, özgün düşünce yapısı ve meseleleri vahyin ışığında akılla temellendirebilme yeteneğiyle çağdaşlarını ve kendisinden sonra gelen alimleri ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bu çalışmada Hristiyanlıktaki teslis düşüncesini eleştirmek için Cüveynî’nin cevher-araz ekseninde geliştirdiği argümanlar ve eleştiri yöntemi ele alınmaktadır. Çalışmamızın amacı İslam inancını “öteki” din ve mezheplere karşı savunma misyonunu üstlenen kelâm alimlerinin savunma metotlarını ortaya koymak ve bu metotların teolojik meselelere ne şekilde yansydıklarına Cüveynî ekseninde dikkat çekmektir. Bu bağlamda fikirlerindeki etkiler, değişim ve dönüşümleri ile Eş’arî

kelamının hem geleneksel hem de modern çizgisini yansıtan Cüveynî'nin gerek önceki gerekse sonraki alimlerle ortak ve farklı yönleri tespit edilmiştir. Çalışmada betimlemeci bir yöntem kullanılmış, metotlar arasındaki farklılıkları ortaya koymak için de kıyaslama ve analiz yöntemi kullanılmıştır. Cüveynî özellikle el-İrşad ve eş-Şâmil adlı eserlerinde Hz. İsa'nın mahiyeti bağlamında Hristiyanların teslis anlayışına karşı ciddi eleştirilerde bulunmuş, cevher ve uknumlar hakkında bilgi vererek Allah'ın cevher şeklinde nitelenemeyeceğini; Hz. İsa'nın lahutî ve nâsutî yönünün olduğuna dair iddiaların çelişkili olduğunu ifade ederek teslisin yanlışlığını akli çıkarımlarla ortaya koymaya çalışmıştır.

MÜTEKELLİMÜNUN GÖZÜNDEN İSLAM'IN YAYILIŞINDA KILIÇ FAKTÖRÜ

Arş. Gör. Özkan ŞİMŞEK

Bingöl Üniversitesi

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in vefatı sonrasında İslam Arabistan'ın dışına taşarak hızlı bir şekilde yayılma imkânı bulmuştur. Bu intişarın mahiyeti bağlamında İslam'ın kılıçla yayıldığı iddiası yakın dönemde birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu bağlamda Batı'da İslam imajı bu olgu üzerinden oluşturulmuştur. İslam'ın yayılmasını, onun diğer din mensuplarına gösterdiği müsamaha ve İslam'ı kabul etme yönünde baskının yapılmadığı gibi faktörlere bağlayan yaklaşımların yanında kılıç ve şiddetin en temel faktör sayan oryantalizmin bu iddiasının izi tarihte sürüldüğünde bunun kökeninin bazı Hıristiyan müelliflere dayandıkları görülmektedir. Papa XVI. Benedictus'un Regensburg Üniversitesi'nde dile getirdiği "Bana sadece [Hz.] Muhammed'in hangi yenilikler getirdiğini gösterin, orada hep kötü ve insanlık dışı şeyler bulacaksınız. Tıpkı telkin ettiği inancı kılıç zoruyla yayma emri gibi" sözleri bu iddianın yakın zamanda dile getirilen en son yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında Papa'nın bu sözleri XIV. yüzyılda Bizans İmparatoru Manuel II Paleologus'un Müslüman bir alimle yaptığı diyalogdan alıntıdır. Bu iddia sadece İmparator tarafından dile getirilmemiş aksine başka Hıristiyan apolojist tarafından savunulmuş hatta bir paradigmaya dönüşmüştür. İslâm'ın yayılışının kılıçla olduğuna dair eleştirilerinin kökeni, VII. yüzyılın sonu ile VIII. yüzyılın başı olarak tarihlendirilebilir. Bu iddia neredeyse hem geçmişte hem günümüzde Hristiyan orjine sahiptir. Sevgi dini olarak konumlandırılan Hıristiyanlık mucizeler ve delil yoluyla bütün dünyada makes bulmuşken; İslam kılıç

dini olarak sunulmakta ve intişarının en başat faktörü olarak siyasi şiddet ön plana çıkarılmaktadır. Bu tebliğde de Ammâr el-Basrî (800-870), Abdülmesîh b. İshâk el-Kindî (III./IX. yüzyıl [?]) ve Bûlus er-Recâ (IV/X. yüzyıl [?]) gibi hıristiyanların telifatı üzerinden bu iddia ele alınacak ve klasik dönemde bu iddiayı ele alan Alî b. Rabben et-Taberî (ö. 247/861'den sonra), Ebü'l-Hasen el-Âmirî (ö. 381/992), Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025), Gazzâlî (ö. 505/1111), İbnü'l-Melâhimî (ö. 536/1141), ez-Zahidî el-Ğazminî (ö. 658/1260) ve Şihâbüddîn el-Karâfî (ö. 684/1285) gibi kelamcı ve düşünürlerin iddia karşısında ortaya koydukları yaklaşımların tarihte izi sürülecek ve tahlile tabi tutulacaktır.

الشعبوية في رسالة ابن الغرسية في ذم العرب والمجاوبات عليها

Dr. Öğr. Üyesi Halid HALİD

Siirt Üniversitesi

انتشر عقد الخلافة في الأندلس في بدايات القرن الخامس الهجري إلى دويلات متفرقة متناحرة، كان من نتائجه إضعاف العرب مما مهّد في ظهور تيار شعوبيٍّ معادٍ للعرب. وقد ظهر ذلك فيما ظهر في الرسائل النثرية، مما استدعى الردّ عليها برسائل المجاوبات دفاعاً عن العرب ومآثرهم، ومن ذلك رسالة مشهورة لأبي عامر أحمد بن غرسية (ت 476هـ)، وهو من أبناء نصارى البشكنس، سبي صغيراً وأدّبه مجاهد مولاه ملك الجزر ودانية، وقد أرسل تلك الرسالة إلى الأديب أبي جعفر الجزار معاتباً إياه لتركه مدح مجاهد ذي نسب أعجمي، واقتصاره على مدح ابن صُمادح التجيبي ذي النسب العربي، وذمّ فيها العرب، وفخر بقومه العجم، مستشهداً بالأبيات والأمثال، وهي -وفق ابن بسام الشنتريني- رسالة ذميمة غرّب في تسطيرها وأساء، وقد ردّ عليه غير واحد، ومنهم أبو جعفر الدودين، وأبو الطيب عبد المنعم القروي، وابن عباس، وقد أطلوا في ردودهم، وفنّدوا ما ادّعاه.

تكمن قيمة تلك الرسائل في أنها تمثّل الصراع الشعوبي بين الأعراق الموجودة في الأندلس وقتذاك، ولاسيما بين الأدياء.

وتكمن إشكالية البحث في مدى تقبل الآخر أو رفضه، و في مدى تحقق إنصاف الخصم من عدمه، ولا سيما أن الصراع كان يستند أحياناً إلى الشواهد من المعين الديني الذي يرفض في جوهره وحقيقته التعصب العرقي .

سأدرس في هذه الورقة تلك الرسائل دراسة وصفية تحليلية تكشف عن وسائل الخطاب والحجاج التي طوّعها كل من الفريقين في مهاجمة الآخر، وتبين أيضاً ما أنتجه ذلك الصراع المغلّف بالعصبية أخلاقياً، واتكأ على ما سلف سأرصد ما أسهمت فيه تلك الرسائل في حركة الأدب مبيّناً قيمتها الفكرية عامة والأدبية خاصة.

الكلمات المفتاحية: الأندلس، القرن الخامس الهجري، الرسائل النثرية، الشعبوية، ابن غرسية .

ŞAİR VE EDİP ÜSÂME B. MÜNKİZ'İN "KİTÂBÜ'L- İ'TİBÂR" ADLI ESERİNDE ÖTEKİLER

Dr. Öğr. Üyesi Mahsum TAŞ

Siirt Üniversitesi

Ötekilerin gelenekleri, görenekleri, kültürleri, dilleri, tarih ve coğrafyaları hakkında bilgi sahibi olmak ve böylece onları daha derinden tanımak, çok kadim zamanlardan beri Müslüman gezginlerin, tarihçilerin, kelamcılarının, edebiyatçı ve şairlerin yakın ilgisini çekmiştir. Haçlı savaşları sonucunda işgal edilen bazı bölgelerde Müslümanlarla batıdan gelen Hristiyanlar iç içe yaşamaya başlamıştır. Bunun sonucunda Müslümanlar için onları daha yakında tanıma fırsatı doğmuştur. Birçok savaşta, batıdan gelen haçlı ordularıyla savaşan, onların gelenek ve kültürlerini yakından tanıyanlardan birisi de Üsâme b. Münkız'dır. Üsâme iyi bir savaşçı olduğundan Zengî, Eyyûbî ve Fâtımî yöneticilerle beraber çok sayıda savaşa katılmıştır. Tarihçi, şair ve edip olan Üsâme b. Münkız, başta *Kitâbü'l-İ'tibâr* olmak üzere kıymetli birçok eser yazmıştır. O, söz konusu eserinde, Haçlıların Müslümanlarla olan ilişkileri, ahlâk ve namus anlayışları, bilgisizlikleri ve tedavi yöntemleri gibi konular hakkında sade bir üslupla birçok malumat aktarmıştır. İbn Münkız bu kıymetli eserinde Müslüman bir savaşçı gözüyle haçlılarla yapılan savaşları, savaşlarda kullanılan araç gereçleri, haçlıların kahramanlıkları, savaşta gösterdikleri cesareti ve onların savaştaki yenilmezliği gibi konularda da önemli bilgilere yer vermiştir. O, ötekiler hakkında bilgi verirken tarafsız bir duruş sergilemiş ve adil davranmaya çalışmıştır. Bu çalışmada Üsâme b. Münkız'ın hayatı ve eserleri hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra onun *Kitâbü'l-İ'tibâr* adlı eserinde ötekiler

hakkındaki bilgiler aktarırken kullandığı üslubu Arap dili ve edebiyatı açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Öteki, Üsâme b. Münkız, Edebî üslup, el-İtibâr

THE OTHERS IN THE POET AND LİTERARY SCHOLAR USÂME B. MUNKİZ'S "KİTÂBU'L-İ'TİBÂR"

Knowing about the traditions, customs, cultures, languages, history and geographies of others and thus getting to know them more deeply has attracted the attention of Muslim travelers, historians, theologians, writers and poets since ancient times. In some regions occupied as a result of the Crusader wars, Muslims and Christians from the west began to live together. As a result, Muslims got to know them better. One of those who fought with the crusader armies coming from the west in many wars and thus got to know their traditions and cultures closely was Usâme b. Munkız. Since Usâme was a good warrior, he participated in many battles with the Zengi, Ayyubid and Fatimid rulers. A historian, poet and literary scholar Usâme b. Munkız wrote many valuable works, especially the Kitâbü'l-İ'tibâr. In this work, he conveyed a lot of information in a simple style about the Crusaders' relations with Muslims, their understanding of morality and honor, their ignorance and treatment methods. In this valuable work, Ibn Munkız included important information about the wars with the crusaders from the perspective of a Muslim warrior, the tools used in the wars, the heroism of the crusaders, the courage they showed in the war and their invincibility in the war. He took a neutral stance and tried to act justly when giving information about others. In this study, first of all, will be given a brief information about Usâme b. Munkız's life and his works. Then his style in conveying information about others in his work Kitab al-I'tibâr will be examined in terms of Arabic language and literature.

Keywords: The Others, Usama b. Munkiz, Literary Style, al-I'tibâr

İLK DÖNEM İSLAM TARİHÇİLERİNE GÖRE ANTİK İRAN

Öğr. Gör. Veysi TURUN

Hakkari Üniversitesi

Antik İran tarihi, ilk dönem İslâm tarihçilerinin dikkatini çeken önemli konulardan biridir. Bu nedenle İslâm tarihçiliğinin başlangıcından itibaren Müslümanlar, eski İran tarihine dair malumatları tedvin ve telif etmeye özen göstermişlerdir. İslâm tarihçilerinin bu alandaki rivayetlere yaklaşım tarzları ve ellerindeki kaynaklar üzerinden antik İran'ı analiz ve tahlile tabi tutmaları, onların önemli uğraşlarından biri olmuştur.

İslâm öncesi İran tarihini kitaplarına konu edinen hicrî ilk beş asırdaki büyük İslâm tarihçilerinin eserlerinin incelemeye konu edildiği bu araştırmada, ilk dönem İslâm tarihçilerinin gözünden antik İran'ın nasıl görüldüğü ve onların yararlandığı kaynakların neler olduğu üzerinde durulmaktadır. Sâsânîlerin resmî tarihi olan "Hudâyname"lerin, Müslüman tarihçilerin, İran tarihi alanındaki en önemli kaynakları arasında olduğu ve Hudâynamelerin İslâm tarihçiliğini etkilediği tespiti yapılmıştır. Çalışmamızda, İslâm tarihçilerinin Ehâmeniş (Pars) ve Eşkânîlerle (Part) ilgili bilgilerin efsâne ve mitolojik düzeyde kaldığı, Sâsânîlerle ilgili bilgilerinin ise daha sağlam verilere dayandığı görülmüştür. Ayrıca Sasanî devletinin siyasî, idârî ve askerî gücünün bazı İslâm tarihçilerini kendisine hayran bıraktığı mülâhaza edilmiştir. Bu durum bazı İslâm tarihçilerinin, Sâsânîler ile Abbasilerin ilk asrı arasında karşılaştırma yapmalarına sebep olmuştur. Antik İran tarihinin sağlıklı değerlendirilmesi için akademik camiaya, İslâm tarihi ve İran tarihi kaynaklarının yanında; klasik Bizans, Yunan, Süryanî, Yahudî, Türk, Hint ve Çin tarihi kaynaklarının birlikte mütalaa edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Hudâyname, Antik İnan, Ehâmeniş,
Sasanî, Abbasî.

CÂHIZ'IN TABİAT FELSEFESİNİN OLUŞUMUNDA ANTİK ÇAĞ YUNAN FELSEFESİNİN ETKİLERİ

Veysel ELİŞ

Doktora Öğrencisi (Siirt Üniversitesi SBE-Kelam ABD)

Emevîler döneminde özellikle Hâlid b. Yezîd (ö. 85/704 [?]) ile birlikte Antik Çağ Yunan felsefesinden İslâm dünyasına tıp ve kimya alanlarında tercüme yapılmaya başlamıştır. Abbâsîler döneminde ise Beytü'l-hikme'nin kurulmasıyla beraber felsefe, zooloji, ahlâk ve siyaset alanlarında sistematik olarak tercüme hareketleri devam etmiştir. Tercüme hareketleriyle birlikte Antik Çağ Yunan mirası İslâm medeniyetine intikal etmiş ve zikredilen alanlarda tartışmalar yapılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece kültürlerarası etkileşim meydana gelmiş, çeşitli âlimler de bu karşılaşmadan etkilenmiştir. Bu karşılaşmadan etkilenen ve Antik Çağ Yunan felsefesine eserlerinde yer verenlerden biri de Mu'tezilî alîm Câhiz'dir (ö. 255/869). O, zooloji kitabı sayılabilecek *Kitâbü'l-Ḥayevân* eserinde Aristoteles'ten "Sâhibu'l-Mantık" diye bahsetmiş ve onun *Kitâbü'l-Ḥayevân*'ından alıntılar yapmıştır. Aynı şekilde diğer eserlerinde de ona atıflarda bulunmuş bunun yanında Hipokrat, Galen gibi Yunan düşünürlerinin canlı anatomisi hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Öte yandan Epiküros'un tabiat anlayışına da eleştirilerde bulunmuştur. Bu çalışmanın amacı da Câhiz'in tabiat felsefesi üzerinde kadîm Yunan düşüncesinin etkileri, hangi düşünürlerden etkilendiği hususu üzerinde durmaktır. Böylece Câhiz'in tabiat anlayışının Antik Çağ Yunan felsefesinden ne düzeyde etkilendiği ve kendi tabiat felsefesi bağlamında özgünlüğü de ortaya konulmuş olacaktır. Çalışma zooloji ve kozmostaki düzene dair etkileşim olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Câhız, Tabiat felsefesi, Antik Çağ, Yunan felsefesi

THE EFFECTS OF ANCIENT GREEK PHILOSOPHY ON THE FORMATION OF JAHIZ'S PHILOSOPHY OF NATURE

During the Umayyad period, especially during the reign of Khalid b. Yazid (d. 85/704 [?]), translations in the fields of medicine and chemistry began to be made from ancient Greek philosophy to the Islamic world. During the Abbasid period, with the establishment of Bayt al-hikma, systematic translation movements continued in the fields of philosophy, zoology, ethics, and politics. Translation movements transferred ancient Greek heritage to Islamic civilization and laid the groundwork for discussions in those areas. Thus, intercultural interaction took place, and various scholars were influenced by this encounter. One of those who was influenced by this encounter and included ancient Greek philosophy in his works is the Mu'tezili scholar Jahiz (d. 255/869). He mentioned Aristotle as "a man of logic" in his work, *Kitab al-Hayawan* (the Book of Animals), which can be considered a book of zoology, and made quotations from his (Aristotle's) book on the *History of Animals*. In the same way, he made references to him in other works. He also included the views of Greek thinkers such as Hippocrates and Galen on the anatomy of living things. On the other hand, he also criticized Epicurus' understanding of nature. The purpose of this research is to examine the influence (effect) of ancient Greek thought on Jahiz's philosophy of nature, as well as the thinkers who influenced him. Thus, this study will reveal to what extent Jahiz's understanding of nature was influenced by ancient Greek philosophy in the context of his own philosophy of nature. The study will be discussed under two headings, namely, zoology and the interaction of order in the cosmos.

Keywords: Kalam, Jahiz, Philosophy of nature, Antiquity, Greek philosophy

5. OTURUM

تأثير اليهود في التشكيل الثقافي للشعر الأندلسي

Doç. Dr. Usame İHTİYAR

Bingöl Üniversitesi

كان المجتمع في الأندلس، إبان الحكم الإسلامي مثلاً يحتذى لقبول الآخر، إلا أنه لم يجرِ على نسق واحد فيما يتعلق بعلاقة الأندلسيين باليهود، وقد شاب تلك العلاقة الاضطراب بين القبول والرفض تبعاً لسيرورة الأحداث في الأندلس، وإن كان اليهود قد لمسوا تسامحاً كبيراً من الفاتحين المسلمين، غير أن وصول بعضهم إلى مناصب رفيعة، منها منصب الوزارة لدى بعض حكام المسلمين في الأندلس مع إساءة استغلالهم للسلطة، قد أفضى إلى الاضطراب، فاختلف ميزان التعامل مع بعض اليهود في المجتمع الأندلسي، وقد ظهرت طبقتان من اليهود، طبقة المنتقذين في شؤون الدولة إبان حكم الأمراء المسلمين، وطبقة الشعراء اليهود الذين بقيت لهم صلات حسنة مع المجتمع الإسلامي في الأندلس، وسوف يقوم هذا البحث على رصد ذلك لبيان تأثيره في الشعر الأندلسي ضمن مسارين، ندرس في المسار الأول شخصية اليهود المتنفيين، وصورتهم في أشعار المسلمين الأندلسيين، وندرس في المسار الثاني الثقافة العربية في شعر يهود الأندلس، وي طرح هذا البحث إشكالية الكشف عن تأثير المكون اليهودي في تشكيل الشعر الأندلسي، إذ نجد حركة شعرية مناهضة للنفوذ اليهودي في السلطة الإسلامية في الأندلس، كما نجد حركة شعرية يهودية اتسمت بخصائص الثقافة العربية، ولقيت استحساناً من المسلمين في الأندلس، وهذه الحركة الشعرية اليهودية استطاعت أن تجد طريقها إلى المصنفات الإسلامية التي أرخت للتيارات الشعرية في الأندلس.

الكلمات المفتاحية: الأدب الأندلسي، المسلمون، اليهود، التشكيل الثقافي، التأثير، التأثر.

ENDÜLÜS ŞİİRİNİN KÜLTÜREL OLUŞUMUNDA YAHUDİLERİN

ETKİSİ

İslam hakimiyeti altında Endülüs toplumu, "öteki"ni kabul etmenin bir örneğini teşkil etmiştir. Ne var ki Endülüslü Müslümanların Yahudilerle

olan ilişkisi tekdüze olmayıp Endülüs'teki hadiselerin seyri ile paralel olarak birbirini kabul etme ile reddetme arasında iniş çıkışlarla gölgelenmiştir. Nitekim, her ne kadar Yahudiler Müslüman fatihlerden büyük bir hoşgörülle karşılanmış olsalar da, bazılarının halife tarafından getirildikleri vezirlik yüksek makamlar sayesinde sahip oldukları gücü kötüye kullanması zaman zaman kargaşalara yol açmıştır. Böylelikle, Endülüs toplumunda Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki ilişkinin dengesi bozulmuştur. Bu bozulma bağlamında Yahudilerde iki sınıftan bahsedilebileceği görülmektedir. Birincisi, söz konusu Yahudi devlet adamlarıdır. İkincisi ise, Müslümanlarla olan iyi bağlantılarını sürdüren Yahudi şairlerdir. Endülüs toplumunda Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki ilişkilerin Endülüs şiiri üzerindeki etkisini mercek altına aldığımız bu çalışmada konu temelde iki başlık altında irdelenmiştir. Birinci başlıkta, Endülüs toplumunda Yahudi devlet adamlarının Müslüman şairlerin şiirlerinde nasıl anlatıldıkları tespit edilmek suretiyle onların portresi çizilmeye çalışılmıştır. İkinci başlıkta, Endülüs toplumunda Yahudi şairlerin şiirlerinde Arap kültürünün izi sürülerek Endülüs şiirinin oluşumunda Yahudi unsurun etkisi ele alınmıştır. Sonuçta, Endülüs'teki İslami otoritede Yahudi nüfuza karşıt bir şiirsel akımın olduğu gibi, Arap kültürünün özellikleriyle ön plana çıkıp Endülüslü Müslümanlarca iyi karşılanmış bir Yahudi şiir hareketinin olduğu ve bu hareketin Müslümanların Endülüs'te şiir akımlarına ilişkin eserlerinde önemli bir yer aldığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endülüs edebiyatı, Müslümanlar, Yahudiler, Kültürel oluşum, Etkileme, Etkilenme.

THE INFLUENCE OF THE JEWS ON THE CULTURAL FORMATION OF ANDALUSIAN POETRY

Under Islamic rule, Andalusian society set an example of accepting the "other". However, the relationship of Andalusian Muslims with Jews is not uniform, and in parallel with the course of events in Andalusia, it has been overshadowed by ups and downs between accepting and rejecting each other. For, although the Jews were received with great tolerance from the Muslim conquerors, the abuse of power by some of them due to the high vizierate positions they were brought by the caliph, led to turmoil from time to time. Thus, the balance of the relationship between Muslims and Jews in Andalusian society was disturbed. In the context of this deterioration, it is seen that two classes can be mentioned among the Jews. First, it is the Jewish statesmen in question. The second is Jewish poets who maintain good connections with Muslims. In this study, in which we examine the effect of the relations between Muslims and Jews in Andalusian society on Andalusian poetry, the subject is basically examined under two headings. In the first title, it has been tried to draw a portrait of Jewish statesmen in Andalusian society by determining how they are described in the poems of Muslim poets. In the second title, the influence of the Jewish element in the formation of Andalusian poetry is discussed by tracing the traces of Arab culture in the poems of Jewish poets in the Andalusian society. As a result, it was understood that there was a poetic movement against Jewish influence in the Islamic authority in Andalusia, as well as a Jewish poetry movement that came to the fore with the characteristics of Arab culture and was well received by Andalusian Muslims, and this movement took an important place in the works of Muslims related to poetry movements in Andalusia.

Keywords: Andalusian literature, Muslims, Jews, Cultural formation, Influence, Be influenced.

الموقف من الآخر عند ابن حزم الأندلسي من خلال كتابه: الفصل في الملل والأهواء والنحل

Prof. Dr. Nasreddine DELLAOUI

Mascara University/ALGERIA

يعتبر ابن حزم شخصية فريدة في التاريخ الإسلامي من عدة وجوه: أما الوجه الأول فيتعلق بشخصيته إذ هو شخصية متعددة المواهب والاهتمامات: فهو فقيه ظاهري و حافظ و عالم بعلوم الحديث و متكلم و أديب و شاعر و نسابه و سياسي .

أما الوجه الثاني فخلاصته أن ابن حزم هو المجدد، في الأندلس، للمذهب الظاهري و هو مذهب جديد في التفكير الأصولي و التفكير الفقهي الإسلامي الذي يقوم على هذا الثالوث: الكتاب و السنة و الاستصحاب مع إنكار القياس و إعمال العقل في إصدار الأحكام الشرعية. و ثالث هذه الوجوه التي تجعل شخصية ابن حزم شخصية متميزة فيعود إلى البيئة التي ولد فيها و عاش فيها، و هي الأندلس، و قد بلغت فيه الحضارة الإسلامية مستويات عليا من الذوق و الفكر و السبق و التميز و هي تختلف تماما عن باقي الأراضي و الأقاليم التي كانت تابعة لهذه الحضارة المترامية الأطراف .

و من أكبر كتب ابن حزم أهمية، و حجما أيضا، كتاب: (الفصل في الملل و الأهواء و النحل). و يقال بأنه قد مكث عشرين سنة في تأليفه كتابة و تصحيحا و زيادة و تنقيحا. و يتناول هذا الكتاب مللا و عقائد مختلفة لشعوب كثيرة كالنصرانية و عبدة الشمس والكواكب و عبدة الأصنام و ملل الهند و نحلهم وغيرها من النحل و الملل. و كذلك تناول آراء الفرق الإسلامية كالمعتزلة و الجهمية و القدرية ...

و البحث الذي سأشارك به في هذا المؤتمر، إن شاء الله، عنوانه هو: (الموقف من الآخر عند ابن حزم الأندلسي من خلال كتابه: الفصل في الملل و الأهواء و النحل) .

و سأعرض، في هذا البحث، لمواقف ابن حزم من الملل و العقائد غير الإسلامية و أقف عند كيفيات مناقشتها و الرد عليها و تحليلها و تفكيكها و ماهي نوع اللغة التي يستعملها و الأدلة التي يتبناها و الأساليب و التشبيهات و المقارنات ...

أمر آخر سيتولى الإجابة عنه هذا البحث هو: هل اعتمد ابن حزم على النصوص الدينية وحدها، كما في مذهبه الظاهري، في نقده لهذه الملل و النحل أم إنه توسع في وسائله و زاد في أسلحته فأعطى مجالا لنشاط العقل و جانب التفكير؟ و الإجابة على هذا السؤال، في الحالين، تقتضي تفسيراً و إضاءة و تذييلاً.

الكلمات المفتاحية : ابن حزم - الأندلس - الآخر - الملل - النحل -

İBRAHİM EL-MEYMUNİ ÖRNEĞİNDE ORTAÇAĞDA YAHUDİLERİN TASAVVUFA İLGİSİ

Doç. Dr. Eldar HASANOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Ortaçağda pek çok Yahudi'nin Tasavvuf'un cazibesine kapıldığı bilinmektedir. Martin Buber Tasavvuf ile Kabala arasında birtakım benzerliklerin olduğunu, hatta bu benzerliklerin oldukça yaygın olduğunu söylemiştir. Yahudiliğin en önemli din alimlerinden olan Musa ibn Meymun'un oğlu İbrahim el-Meymuni, Yahudilerin Sufilerden istifade etmeleri ve etkilenmeleri hususunda öne çıkan kişilerdendir. Araştırmacılar Tasavvuf'un Yahudiler arasındaki yayılmasında onun oldukça önemli yer tuttuğunu ifade etmişlerdir.

Tam ismi Ebu-l'Müna İbrahim bin Musa el-Meymuni olup 1186'da Cumartesi/Şabat gecesinde Mısır'da Fustat'ta doğmuş ve 1237'de vefat etmiştir. Hakkında detaylı bilgi bulunmasa da Kahire Genizası'ndan bulunan materyaller, nitekim farklı Yahudi cemaatlerine gönderdiği mektuplar onun kişisel ve ilmi şahsiyeti hakkında birtakım bilgiler vermektedir. Müslüman tarihçi İbn Ebi Useybia onu uzun boylu ve ince vücutlu, hoşsohbetli ve nazik, tıp alanında yetenekli birisi olarak tasvir etmiştir.

Babası gibi bir doktor olmasının yanı sıra dini ilimlerde de usta olmuştur. Şeriat alimi, müfessir, kanaat önderi, zahit, nagid/cemaat reisi gibi kimliklere sahip olan İbrahim'e sadece kendi cemaati değil Suriye, Filistin ve hatta Yemen gibi uzaklarda yaşayan Yahudi cemaatleri dini konularda yazarak sorular sormuşlardır. Onun kendine özgü İslam yorumu ve Mesihçi yaklaşımı, Sufilerle yakınlık kurmasına yol açmıştır. O, İslam'ın tektanrıcı

din olduğunu vurgulamış ve Hıristiyanlıktaki teslise karşı çıkışıyla sergilediği tevhit anlayışını Yahudi tevhidi ile özdeşleştirmiş, bu açıdan İslamiyet ile Yahudilik arasında yakınlık görmüştür. Yine İslamiyet'te yer alan pek çok değerlerin kutsal metinlerde Yahudi peygamberler tarafından da öğütlendiğini ifade ederek ahlak alanında da ortak olduklarını vurgulamıştır. Tasavvuf'la ilgili görüşlerinin izleri *Kifayetü'l-Âbidîn* isimli eserinden sürülebilir.

كتاب الاعتبار مصدرا لقراءة (الآخر) الغربي خلال الاحتلال الصليبي في القرن السادس الهجري / الثاني عشر الميلادي

Prof. Dr. Hakeem Ahmad MAMBAKR
University of Salahaddin/IRAQ

Doç. Dr. Hamza Kaka YASEEN
Cihan University/IRAQ

لاشك ان هناك بعض كتب تراثنا الاسلامي على الرغم من طابعه الادبي او التاريخي او الجغرافي ، فان استقرائه يدلنا على استنباط العديد من المفاهيم الاخرى التي تساعدنا بشكل او باخر على فهم (الآخر) سواء كان هذا الآخر المختلف في العرق او الدين او المذهب او اي جانب من الجوانب الحضارية المختلفة.

لعل احد هذه الكتب الهامة بهذا الصدد والذي يعود تاريخه الى حقبة الحروب الصليبية حيث احتلال اجزاء من بلاد المسلمين من قبل الصليبيين ليصبح امرا واقعا لا مناص من التعامل معه ، هو كتاب الاعتبار لمؤلفه اسامة بن منقذ (448-584 هـ / 11095-1188م) الذي اشبهه ما يكون بمذكرات شخص عاصر الاحداث وعاشها ليكون شاهد عيان لكثير منها ، وقد قيم ابن منقذ العديد من الوقائع وعلق عليها دون ان يكون ناقلا لها فحسب ومن بينه تلك الوقائع والظواهر ما يتعلق بجوانب تخص (الآخر) الصليبي.

وانطلاقا من اهمية الكتاب المذكور في الكشف عن الآخر (المختلف) في كل شيء تقريبا و كيفية قراءته من قبل ابن منقذ ، اخترناه ليكون ورقة بحث واسمينها (كتاب الاعتبار مصدرا لقراءة الآخر الغربي خلال الاحتلال الصليبي في القرن السادس الهجري / الثاني عشر الميلادي). وجعلناه على ثلاثة مباحث : في المبحث الاول تم التعريف بالكتاب وتاريخ تصنيفه وبيان اهميته التاريخية والحضارية ، ثم التعريف بمؤلف الكتاب الامير والاديب الشيزري اسامة بن منقذ ودواعي اقدامه على ذلك.

اما المبحث الثاني فقد خصصناه لقراءة الآخر (الصليبي) كفارس و مقاتل بموضوعية من منظور الكاتب المسلم من خلال وصف شخصية وتحليل ما كان يتصف به من خصائص ، وكذلك تعليقه على بعض المواجهات القتالية بين المعسكرين.

في حين تناول المبحث الثالث والآخر قراءة ابن منقذ وفهمه للطبائع والاحوال الاجتماعية عن الصليبيين من عادات وصفات ملفتة للنظر ، بالاضافة الى مقارنته بين المستوى الحضاري للصليبيين مع المسلمين وكان يتصف بالموضوعية والواقعية في قراءة الآخر ، وختم البحث باستخلاص ما توصلنا اليها من نتائج.

الكلمات المفتاحية : كتاب الاعتبار - الآخر - الغربي - الاحتلال - الصليبي

FARABİ'DE MÜSLÜMAN ŞEHİRLEŞMESİNDE “ÖTEKİ”NE YER AÇMANIN FELSEFİ REFERANSLARI

Dr. Öğr. Üyesi Emrullah KILIÇ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Felsefe tanımını “mutluluğun elde edilmesi” bilgisi olarak ifade eden Farabi, İslam Düşüncesinin kendine özgü bir tasavvur ile medeniyet perspektifi kurgulaması bakımından önemli bir yere sahip olmuştur. Bu makale Farabi'nin *Medinetü'l Fâzıla* adlı eserinden hareketle Müslüman şehirleşmesi ve öteki anlayışına odaklanacaktır. Adeta medeniyetin grameri olarak okunabilecek yaklaşımıyla Farabi, Tanrı-Evren-Şehir-Toplum-İnsan “uyum”u bağlamında erdemli bir toplum idealini “öteki” ile bir arada yaşamının ahlaki ve siyasi referansları üzerinden ortaya koyar. Mutluluğa salt iyilik/hayr ile ulaşılacağını savunan Farabi, bu hususta din/mille kavramına felsefi bir genişlik katarak onu öteki ile bir arada yaşama pratiğine dönüştürür. Böylece farklı inanç müntesiplerinin sistem içinde kendi hayat tarzlarını üretebilmesine olanak sağlamış olur. Söz konusu bu durum onun toplum ve siyaset alanında peşinde olduğu evrensel kuralların sonucu olarak okunabilir. Farabi'nin düşüncesinde, insan-insan ilişkileri açısından “öteki”ni kategorik olarak ayıran bir tutum ve hegemonyadan ziyade bir arada uyum içerisinde yaşamayı olanaklı kılan bir kuşatıcılık vardır. Nitekim “büyük toplum” ideali onun bu düşüncesinin yansıması olarak okunabilir. Erdemli şehir/devletin ötekisi olarak dini ya da etnik bir grup yerine, cahil şehir, fasık şehir, dalalette olan ve değişmiş şehir olmak üzere dört tip “öteki”yi koyan Farabi'nin, henüz İslam Felsefesinin teşekkül döneminde medeniyetin ben idrakinin oluşumundaki evrensel yaklaşımının bilinmesinin günümüz dünyası açısından önemi artmaktadır. Farabi, metafiziksel temellere dayalı bir epistemoloji üzerine kurulu ahlak ve siyaset ilişkisi üzerinden medeniyet tasavvurunun şifrelerini ortaya koyar.

Farabi'nin bu bağlamda daha anlaşılır olması ve onun perspektifinin günümüz "öteki" ile ilişkiler neticesinde ortaya çıkan toplumsal, siyasal ve ahlaki krizlerin olası çözümlerine katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Medeniyet, Şehir, Mille, Öteki, Uyum, Mutluluk.

PHILOSOPHICAL REFERENCES OF MAKING ROOM FOR THE "OTHER" IN MUSLIM URBANIZATION IN FARABI

Expressing the definition of philosophy as the knowledge of "obtaining happiness", Farabi has an important place in terms of constructing a civilization perspective with a unique imagination of Islamic Thought. This article will focus on the understanding of Muslim urbanization and the other, based on Farabi's work *Medinetü'l Fazila*. With his approach that can be read as the grammar of civilization, Farabi reveals the ideal of a virtuous society in the context of God-Universe-City-Society-Human "harmony" through the moral and political references of living together with the "other". Arguing that happiness can only be achieved with goodness/goodness, Farabi adds a philosophical expansion to the concept of religion/millet in this regard and turns it into a practice of living together with the other. Thus, it enables followers of different faiths to produce their own lifestyles within the system. This situation can be read as the result of the universal rules that he is after in the field of society and politics. In Farabi's thought, there is an attitude that categorically separates the "other" in terms of human-human relations, and an envelopment that makes it possible to live together in harmony rather than hegemony. As a matter of fact, the ideal of "great society" can be read as a reflection of this thought of him. Al-Farabi, who substituted four types of "others" as the ignorant city, the wicked city, the aberrant and the changed city, instead of a religious or ethnic group as the other of the virtuous city/state. its importance in today's world is increasing. In addition, it is hoped that Farabi, who reveals the codes of the conception of civilization through the relationship of morality and politics based on an

epistemology based on metaphysical foundations, will be more understandable in this context and contribute to the possible solutions of the social, political and moral crises that arise as a result of today's relations with the "other".

Keywords: Islamic Philosophy, Farabi, Civilization, City, Nation, Harmony, Happiness.

FARABİ'DE ANTİK YUNAN ADALET KAVRAMI: PLATON VE ARİSTOTELES ELEŞTİRİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Ata DEMİR

Siirt Üniversitesi

Müslümanların medeniyet algısında öne çıkarılan, övünç duyulan hususların başında ilme, bilime, ilim adamlarına, bilim değerine haiz her türlü malzeme ve faaliyete gösterilen önem sayılabilir. Başka bir ifadeyle hakikatin eksik ya da yitik parçaları nazarıyla bakılan ilmi faaliyetlere karşı kompleks, korku ve taassuptan uzak bir şekilde gösterilen iştihak şeklinde ifade edilebilir.

Müslüman düşünürlerin birçok alanda olduğu gibi düşünce tarihinde iz bıraktıkları alanlardan biri belki de en önemlisi felsefe olduğu kabul edilir. Tercüme faaliyetleri ile başlayan felsefi düşünce, El Kindi, Farabi, İbn. Sina ve İbn. Rüşd gibi büyük şahsiyetlerin özgün yorumları ve eserleriyle hem doğuda hem de batıda felsefi düşüncenin rönesansına katkı sağladıkları kabul edilir.

Felsefenin en önemli alanlarından birisi şüphesiz siyaset felsefesidir. Bireyin, ailenin, sitenin ve devletin yönetilmesi, başta adalet erdemi olmak üzere erdemli bireyler ve faziletli devletin/devletlerin kurulmasıyla mutlu olmak siyaset felsefesinin işlevi olarak görülür.

Bu sunumda Farabi'nin başta Platon ve Aristoteles olmak üzere Antik Yunan siyaset felsefelerinde ele alınan adalet kavramına yaklaşımları ve eleştirileri tartışılacaktır. Eş deyişle Farabi'nin oksidentalist bakışları, siyaset felsefesinde Platon ve Aristoteles'in adalet kavramı üzerinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Felsefesi, Adalet, Site, Farabi, Antik Felsefe, öteki.

İSLAM BİLİM GELENEĞİNDE SORUNLAR SAFHASI (9-10.YY): 'ÖTEKİ'YLE KARŞILAŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Siracettin ASLAN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Bilim gelenekleri, bilim topluluklarının bilimsel faaliyetlerini içinde sürdürüp taşıyıcısı olduğu ve bu faaliyetlere epistemolojik ve ontolojik düzlemler oluşturup yön tayin eden yaygın genel çerçevelerdir. Buna göre yeni bir bilim geleneğinin mekândaki imkânı için öncelikle öteki veya önceki geleneğin felsefe-bilim alanında ortaya çıkacak soru(n)ları çözemediği gibi o bir yönüyle de sorunların varlık sebebi olmalıdır. Bununla birlikte yeni gelenek, kendi düşün ve kültür havzasının sınırlarını aşarak 'öteki'yle karşılaşması, ondan daha güçlü ve sorunları çözecek nitelikte tekliflere sahip olması gerekir. Her iki durum aynı zamanda bilim geleneklerinin (paradigmalarının) oluşumunun gerekliliğini oluşturur. Bilim geleneklerinin oluşumuna ilişkin özetle belirlenen bu çerçeve İslam bilim geleneğine ve onun teşekkül süreçlerine (safhalarına) uygulanabilir. İslam bilim geleneği, ana hatlarıyla dünyagörüşü (7. YY-halen), bilim topluluğu (8-9. YY) ile sorunlar (9-10. YY/ ötekiyle karşılaşma) safhalarının akabinde teşekkülünü (10.YY) tamamladığı tartışılabilir. Bu tebliğde söz konusu safhaların her birini geleneğin oluşumuna konu olması bakımından kısaca söz ettikten sonra sorunlar aşaması olarak adlandırılan 'öteki'yle karşılaşmanın süreci, dinamiği ve etkisi üzerine yoğunlaşacaktır. İslam bilim geleneğinde 'ben'in 'öteki'yle karşılaşması, fetihlerle birlikte meydana gelmiş ve kültürel (7. YY), entelektüel (8. YY) ve felsefî/bilimsel (9-10. YY) olmak üzere üç farklı şekilde gerçekleştiği söylenebilir. Burada kültürel karşılaşma, entelektüel karşılaşmayı tetiklediği gibi entelektüel karşılaşma da felsefî/bilimsel karşılaşmanın gerçekleşmesinin bilkuvve sebeplerinden birisini oluşturur. Bu karşılaşma formları âdeta bir zincirinin halkaları gibi birbirini niteler, birbirine

bağlı olup İslam bilim geleneğinin oluşum süreci ve saikleri bakımından değerlendirildiğinde ise bunlar arasında felsefi-bilimsel karşılaşma daha etkin ve daha görünür bir şekilde ne çıkar. Felsefi-bilimsel karşılaşma, bir taraftan İslam bilim geleneğinde sorunlar safhasına karşılık gelirken diğer taraftan da ötekiyle kurulan etkin ve bilfiil ilişkinin mahiyetini ve olgusal içeriğini belirler.

Anahtar Kelimeler: İslam bilim geleneği, dünyagörüşü, sorunlar safhası, öteki, felsefe-bilim.

PARİS-KUDÜS GÜZERGÂHI ADLI ESERDE: OKSİDENTALİZM VE HAÇLI RUHU

Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR

Siirt Üniversitesi

Fransız edebiyatçı, politikacı ve diplomat olan François René de Chateaubriand, başta İslam olmak üzere diğer dinlere eleştirel yaklaşan ancak Hristiyanlık mefkûresini yılmaz bir şekilde savunan bir şahsiyettir. Chateaubriand, Les Martyrs (Şehitler) adlı eserine malzeme elde etmek için Paris'ten başlayıp Yunanistan, İstanbul, Kudüs-çevresi ve Mağrib ülkeleri ile sonuçlanan bir Doğu seyahatine çıkar. Seyahati boyunca gözlemlediklerini, L'itinéraire De Paris à Jérusalem-Paris-Kudüs Güzergahı adlı eserinde yazmıştır. Yedi bölümden oluşan kitabın, en önemli bölümleri, dördüncü ve beşinci bölümleri olan "Kudüs Yolculuğu" adlı bölümleridir. Fransız seyyah, Hazreti Ömer'in adaletinden söz etse dahi Müslümanları özelde ise Türkler ve Araplara dair meselelerde menfi bir bakış açısına sahiptir. Bu bağlamda Haçlı Seferlerini savunur. Haçlı Seferlerini, Müslümanların şiddetine karşı bir savunma ve barış hareketi olarak nitelendirir. Müslümanlığın temelini zülüm ve istila olduğunu ifade ederek başta Türk ve Araplar olmak üzere bütün Müslümanları barbarlıkla itham eder. Chateaubriand, seyahatnamesinde, Yakındoğu'da gördüğü mimari şaheserleri ise Mısır medeniyetinin etkisiyle inşa edildiğini açıklar. Kudüs ve çevresinde gezerken şövalyelik ruhuyla gezer ve her yerde Hristiyanlık erdemlerini görmeye gayret eder. İlk Hristiyanlık tarihi yeniden yaşar. Fransız edebiyatçı, seyahati boyunca oksidentalist (occidental) bir tavır içerisindedir. Eserde, yazar, oryantalaist endişelerle hareket eden bir oksidentalisttir. Çalışmada, Chateaubriand'ın Paris-Kudüs Güzergahı adlı eserinde diriltmeye çalıştığı şövalyelik ruhu ve Haçlı Seferleri ruhu, Müslümanlara karşı tutumu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oksidentalizm, Chateaubriand, Paris-Kudüs Güzergahı, Haçlı ruhu.

HAÇLI SEFERLERİ SONRASINDA MÜSLÜMAN TOPLUMDA BATI ALGISI

Doç. Dr. Gülşen İSTEK

Siirt Üniversitesi

1095-1299 yılları arasında gerçekleşen Haçlı Seferleri, Doğuların Batılıları, Batılıların da Doğularını tam anlamıyla tanıdığı önemli bir hadise olmuştur. Bu seferler esnasında Müslümanlarla Haçlılar arasında birçok askeri mücadele gerçekleşse de barış dönemlerinde karşılıklı ticari ilişkiler ve hatta yakın arkadaşlıklar meydana gelmiştir. Öyle ki Haçlılar, barış dönemlerinde kurdukları şahsî ya da ticarî ilişkiler sayesinde İslâm toplumunda mevcut bulunan ve kendileri için muhteşem olarak algıladıkları birçok yeniliği Batı'ya transfer edebilmişlerdir. Özellikle askeri mücadelelerin yaşandığı bir dönem olması hasebiyle birçok savunma silahı Batılıların yakın markajında olmuştur. Müslüman toplum için Batılıların ötekileşmesi, muhtemelen Haçlı Seferleri sonrasında daha belirgin hale gelmiştir. O döneme değin Müslüman halkın içerisinde Gayrimüslim birçok unsur yaşamasına rağmen bu tabirin çok da gündemde olduğu görülmemiştir. Ancak Haçlı Seferleri esnasında Batılıların Müslüman ahaliye yaşattıkları vahşet, ötekinin aynı zamanda "sarı saçlı yamyam" olarak adlandırılmasının da nedeni olmuştur. "Öteki"ye karşı hissedilenler, İbnü'l-Esîr, İbn Münkız, İbn Şeddâd vb. gibi birçok İslâm tarihçisinin de eserine yansımış ve onlardan bahsedilirken "Allah onları kahretsin", "Allah belalarını versin" şeklinde beddualar satır aralarına sıkıştırılmıştır.

Bu bildiride Haçlı Seferleri sonrasında Müslüman toplumdaki Batı algısı üzerinde durulmuştur. Çalışma sonrasında söz konusu mücadeleler sonrasında Batılılara karşı düşüncelerin genelde olumsuz olduğu, buna rağmen bazı konularda onların takdir edildiği ve hatta Müslümanları galeyana getirmek için

onlarla bir mukayeseye gidildiği görülmüştür. Verilen bu son madde Oksidentalizm'in temel prensiplerinden biri olarak düşünülürse Batı araştırmalarının Müslüman toplum için ne denli önemli olacağı gerçeği bir kez daha anlaşılabilir. Kişi, olay ve zaman kavramları göz önüne alınarak hazırlanan bu bildiride, bilgilerin temin edilmesinde ise öncelikle dönemin birincil kaynaklarından yararlanılmış, ardından günümüz eserleri ve süreli yayınlarından istifade edilerek zenginleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Haçlılar, Batı, Öteki, Müslümanlar.

HAÇLI SEFERLERİNDE PAPALIK HİYERARŞİSİNİN KİLİSENİN OTORİTESİNİ TESIS ETME ARAYIŞLARI VE ÖTEKİ ALGISI: KLUNİ TARİKATI

Dr. Öğr. Üyesi Fatih EROĞLAN

Siirt Üniversitesi

Dünya tarihinde önemli izler bırakan ve değişikliklere yola açan sayısız olay vardır. Bu olaylara zemin hazırlayan şartların bilinmesi, tarihsel olayların anlaşılmasına ve değerlendirilmesine katkı sunar. Bu tarihsel olaylar arasında Haçlı Seferleri nedenleri ve sonuçlarıyla önemli bir yer tutmaktadır. Bu doğrultuda Haçlı Seferleri'nin yapılmasına zemin hazırlayan şartların anlaşılması ve değerlendirmeye tabi tutulması önem arz eder. 9. Yüzyılda Kilise otoritesini yeniden canlandırma adına Roma kilisesinin kilise kurumuna yönelik reform başlatma isteği dikkat çekici bir husus olarak karşımıza çıkar. Papalık hiyerarşisi, dönemin egemenlik mücadelesinde Kluni (Cluny) tarikatının desteklemek suretiyle sahip çıkmış ve zayıflayan otoritesini tesis etmek amacıyla egemenlik mücadelesine girişmiştir. 910 yılında Guillaume I. d'Aquitaine tarafından kurulan bu tarikat, Papalığın desteğini arkasına alarak onunla uyumlu bir şekilde hareket etmiştir. Bu tarikat zamanla nüfuzunu artırarak önemli ölçüde maddi gelir elde etmiştir. Gittikçe güçlenen bu hareket geniş arazilere sahip olmuş, ardından İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'ya kadar yayılarak buralarda kendi otoritesine bağlı manastırlar kurmuştur. Papa XI. Ioannes (John 931-935) imtiyazlı bir hareket olan Kluni tarikatını desteklemiş ve ona katılımı teşvik etmiştir. Bu hareketin temel felsefesine göre tek kurtuluş yolu birleşik dini bir gücün varlığını kabul etmek ve bu güce katılmaktır. Bu tarikata katılımın en önemli şartı Aziz Benedikt'in (Saint Benedictus 480-543) ilkeleri olarak bilinen Benedikten kurallarına bağlı olmaktır. Zamanla pek çok manastır,

imtiyazlı Kluni hareketinin bir parçası olmuş ve Kluni hareketinin mekânı konumundaki manastırın otoritesini kabul etmiştir. Öte yandan Kluni üyeleri; Kudüs'ün kutsallığı ön plana çıkararak, aynı zamanda sevgi söylemleriyle buraya kutsal yolculuklar düzenleyerek bu yolculuklara teşvik eden bir hareket olmuştur.

Bu bildiri Papalık otoritesinin egemenlik mücadelesi adına Kluni tarikatı ile olan bağlantıları ile Haçlı Seferleri'nin yapılmasında nasıl bir rol üstlendiğine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kluni Tarikatı, Papalık, Haçlı Seferleri, Kilise Otoritesi, Kudüs.

HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDE HRİSTİYANLARLA YAŞANAN DİNİ-İTİKADİ TARTIŞMALAR (EYYUBİLER DÖNEMİ)

Dr. Öğr. Üyesi İlhan BARAN

Bingöl Üniversitesi

Eyyubiler dönemi, İslam tarihinde ötekiyle etkileşimin çok güçlü olduğu bir döneme tekabül etmektedir. Haçlılarla mücadele eden Eyyubiler birçok başarı kazanmış ve Kudüs'ü onların elinden kurtarmıştır. Fakat Eyyubilerin başarısı siyasi ve askeri alanla sınırlı değildir. Bu dönemde azımsanmayacak sayıda Hristiyan'ın İslam dinine geçtiği bilinmektedir. Cloude Cahen, Haçlı seferleri öncesi ve sonrasında Müslüman coğrafyada yaşayan çok sayıda Hristiyan'ın iyi hayat standartlarına sahip olmaları ve baskıya maruz kalmamalarına rağmen İslam dinini benimsediğini kaydetmektedir. Thomas Arnold ise Kudüs adli sicil belgelerinde Müslüman olmuş birçok Hristiyan'dan söz edildiğini belirtmektedir. Tapınak Şövalyeleri başkomutanı Amaury de la Roche ise 1266 yılında yazdığı günlüğünde, Papa'dan fakir yaşlı ya da eli silah tutmayanların Filistin sahillerine geçmelerine engel olmasını istediğini kaydetmektedir. Zira orduda yer alamayacak bu kişiler ya esir alınacak ya da Müslümanlar tarafından dinlerinden döndürülecektir. Aslında Müslümanlara karşı savaşmış bazı üst rütbeli Haçlı şövalyesi ve birçok askerinin de İslam ile şereflendiği bilinmektedir. Yukarıda zikredilen ihtida olaylarının meydana gelmesinde siyasi, ekonomik, sosyal ve psikolojik birçok etken bulunmakla birlikte Eyyûbî âlimlerinin Hristiyan inancını kritik ettikleri eserlerinin oluşturduğu bilinç de etkili olmuştur. Bu dönemde Abdulkadir b. Abdullah el-Fehmî el-Harrânî (612/1215) ve Yusuf b. İbrahim eş-Şeybânî el-Kiftî'ye (646/1248) er-Red 'ale'n-Nasârâ adlı birer risale ve Abdulaziz b. Ahmed ed-Dümeyrî'ye (694/1294) İrşâdu'l-Hayârâ

fi'r-Reddi 'ale'n-Nasârâ adlı bir eser nispet edilse de bunlar ilim dünyasına henüz kazandırılmamıştır. Ancak söz konusu dönem ulaması tarafından aynı bağlamda kaleme alınmış ve tahkiki yapılmış bazı eserler de bulunmaktadır. Salih b. Hüseyin el-Hâşimî el-Caferî'ye (668/1269) ait üç, Ahmed b. İdris el-Karrâfî'ye (684/1285) ait iki ve Muhamed b. Saîd el-Bûsîrî'ye (695/1295) ait bir eser bulunmaktadır. Kabul edildiği takdirde tebliğimizi fikir hadise bağlamında ve yukarıda zikredilen eserler çerçevesinde sunmaya gayret edeceğiz.

6.

OTURUM

İBN MİSKEVEYH'TE KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRMENİN YOLU OLARAK ÖTEKİ

Prof. Dr. Yunus CENGİZ

Mardin Artuklu Üniversitesi

Bu çalışmanın amacı ötekinin ben'in gelişim süreçlerinin özellikle etikle ilgili işleyişinde ötekinin yerini saptamak ve buna bağlı olarak ötekinin neden etik gereklilik olduğunu izah etmektir. Bunu yaparken Antik Yunan'ın müktesabatını dikkate alarak eserlerini yazan İbn Miskeveyh'in bu bağlamdaki düşüncelerini değerlendirmek ve bu sorunun yanıtını Antik Yunan'dan farklı olarak verip vermediğini soruşturmak niyetindeyiz. İbn Miskeveyh'in Antik Yunan'a nazaran öteki ile ilgili ifadelerin daha açık ve vurgulayıcı olması bizim açımızdan dikkat çekicidir. İbn Miskeveyh *Tehzîbu'l-ahlâk* eserinin müteaddit yerinde kişinin kendisiyle sınırlı olan erdemini erdem olarak sayılamayacağını başkasına geçmesi durumunda bu kapsamdaki davranışın erdem olarak kabul edileceğini vurgular. Böylece insanın kendi yararını değil başkasının yararının odağa alındığı bir etik tasavvuru önümüze koyar. Bu çerçeveye uygun olarak İbn Miskeveyh açısından ötekinin konumunu klasik etik eserlerde dile getirilen üç mesele bağlamında ele almak istiyoruz: İnsanın amacı, bu amaca götüren psikolojik süreç, erdemler ve kendilik pratikleri.

Anahtar Kelimeler: Öteki, Erdemler, Psikanaliz, İbn Miskeveyh, Etik

İSLAM KOZMOLOJİSİNİN YUNAN DÜŞÜNCESİNİ DÖNÜŞTÜRMEİ: ŞEMSÜDDİN ES-SEMERKANDÎ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Yusuf OKŞAR

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

İslam dünyasının gökyüzüne olan ilgisi Allah'ın varlığını ispat ve ibadetlerin yapılış vakitlerini düzenleme maksadıyla başlamıştır. Bununla birlikte yıllar geçtikçe ortaya konan çalışmalar astronomi ve kozmoloji bilimi noktasında İslam âlimlerinin katkısını ciddi seviyelere taşımıştır. Her ne kadar çevirilerle birlikte Yunan filozofların kozmoloji fikirleri İslam bilim dünyasına taşınmışsa da devam eden süreçte İslam âlimleri bu verileri kendi kozmoloji algılarını oluşturmada bir basamak olarak kullanılmıştır. Bu itibarla İslam kozmolojisi orijinal bir hüviyet kazanmış olsa da kökleri Aristocu evren dizgesine ne kadar dayandırmaktadır? sorusu bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bilimin kümülatif olarak çağlar boyunca farklı medeniyetler tarafından sahiplenilmesi ve daha sonraki toplumlara aktarılması noktasında nasıl bir değişime uğradığının tespiti de önem arz etmektedir. Amacımız bu iki problem çerçevesinde Şemsüddin es-Semerkindî'nin kozmoloji anlayışını tespit etmek ve Aristocu evren anlayışını İslami saikler çerçevesinde nasıl dönüştürebildiğini tespit etmektir. Bu nedenle betimsel nitelikli bu çalışmada Semerkandî'nin *İlmü'l-Âfâk ve'l-Enfüs* adlı eseri temel başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak Yunan kozmolojisi Müslüman bilginler tarafından dönüştürülmek suretiyle yalnızca nesnel tasvirler üzerinden aktarılmamıştır. İslami evren dizgesi diyebileceğimiz ve içerisinde tevhidi ve ahlaki endişelerin de giderilmeye çalışıldığı bir metodun vücuda geldiğini söyleyebiliriz. Böylece ötekine ait bilgiler İslami perspektif tarafından dönüştürülmüş ve değerlendirmeler İslam dünyası tarafından sahiplenilmiş/temellük edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Kozmoloji, Astronomi, Tevhid, İnsan.

THE TRANSFORMATION OF THE ARISTOGENIC UNIVERSE SYSTEM BY ISLAMIC COSMOLOGY: SAMPLE OF SHAMS AL-DİN AL-SAMARQANDI

Abstract: The Islamic world's interest in the sky started with the aim of proving the existence of Allah and arranging the times of worship. However, the studies that have been put forward over the years have carried the contribution of Islamic scholars to serious levels in terms of astronomy and cosmology. Although an objective perception of the sky was transferred from the Greek thinkers to the Islamic world of science with the translations, Islamic scholars used these data as a step in creating their own perception of cosmology in the ongoing process. In this respect, although Islamic cosmology has gained an original identity, how much does it base its roots on the Aristotelian universe system? The question emerges as a problem. However, it is also important to determine how science has changed in terms of cumulative ownership by different civilizations throughout the ages and transferring it to later societies. Our aim is to determine Shams Al-Din Al-Samarqandi's understanding of cosmology within the framework of these two problems and to determine how he could transform the Aristotelian understanding of the universe within the framework of Islamic motives. For this reason, in this descriptive study, documents were scanned Samarqandi's work named *ilm al-āfāq wa-l-anfus* was used as the main reference source. As a result, Greek cosmology was not only transmitted through objective descriptions by being transformed by Muslim scholars. We can say that a method that we can call the Islamic universe system and in which tawhid and moral concerns are tried to be eliminated, has come into existence. Thus, the knowledge of the other was transformed by the Islamic perspective and the evaluations were appropriated by the Islamic world.

Keywords: Aristotle, Cosmology, Astronomy, Tawhid, Human.

VÂSIL BİN ATA'DA "ÖTEKİ" NİN DİNÎ-FELSEFÎ UZANTISI

Doç. Dr. Hüseyin MARAZ

Bilecik Şeyh Edebâli Üniversitesi

İslam dini, yeniden doğuşundan kısa bir süre sonra iki güçlü felsefî öğreti ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Teslis akidesine tutunan Bizans'ın kendisini mirasçısı olarak gördüğü Yunan Felsefesi ile düalist (tesniye) bir inanç ve evren modelini akîdeleştiren kadîm Sasanî-Farisî felsefe tevhid ilkesinin önünde iki fikrî güç olarak yer almıştır. Henüz felsefî bir temele sahip olmayan tevhidin düalist ve plüralist düşünce sistemleriyle entelektüel düzeyde karşılaşması kuşkusuz Mu'tezile'nin eliyle gerçekleşmiştir. Nitekim hem Mu'tezile'nin aklî ve ahlakî ilkelerini biçimlendiren hem de İslam'da felsefî düşüncesinin zeminini oluşturan ana etmenlerden biri, bu türde sosyo-kültürel çoğulculuk ve entelektüel karşılaşmaların erken dönemde tecrübe edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla Müslümanların fiziki genişlemesiyle birlikte medeniyet ve kültürler arası etkileşimin bilimsel bir devrime yol açması tabî bir süreç olmuştur. Bu açıdan düşünüldüğünde erken dönemde "öteki" algısında ciddi bir değişim yaşanmış, (ötekini) fiilî bir tehdit olarak görme anlayışı aşılıp fikrî bir güç telakkisi içerisinde değerlendirilmiş; bilimsel gelişim ve değişimin yönü de bu doğrultuda şekillenmiştir. Bu süreçte Vâsıl b. Ata'dan önce, Ma'bed el-Cühenî ve Ğaylân ed-Dımeşkî örneklerinde olduğu gibi insan hürriyeti, kaza-kader, ilahî irade, beşerî sorumluluk vb. konuları etrafında yürütülen kelim, aklî-felsefî bir disipline dönüşmeye başlamıştır. Dinî kavramlarla gündeme alınan siyasî içerikli iç tartışmalar, adalet ilkesi merkezinde sürdürülen teolojik polemikler olarak kalırken; Vâsıl ile birlikte kelamın konusunda olgusal bir dönüşüm yaşanmış ve ağırlıklı olarak düşünsel hareket "tevhid"e odaklanmıştır. Özellikle tevhid için tehdit oluşturan ulûhiyette çokluk düşüncesine sahip Maneviyye başta olmak üzere diğer dinî öğretilerin esasları tartışmanın

merkezine yerleştirilmiştir. Bu doğrultuda erken dönem kalamî polemiklerin teo-politik içeriğinde yaşanan değişim yeni bir kalamî metodolojinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Artık salt rivayete dayalı dinî söylem yerini nazar ve dirayet pratiğini işlevsel kılan nefy ve ispat yöntemine bırakmıştır. Kûfe, Bağdat ve Basra gibi çoğulcu toplum ve dinî yapıların teşekkül ettiği şehirlerde Vâsıl ve öğrencilerinin sadece red ve savunu şeklinde tepkisel bir motivasyona sahip olmadıkları aksine çoklu ulûhiyet düşüncesine sahip öğretilere karşı aktif fikrî bir mücadele sergiledikleri bilinen bir husustur. Vâsıl, öncelikle bu konuda Elfü Mes'ele fi'r-red alel-Maneviyye adıyla bir eser kaleme almıştır. Her ne kadar günümüze ulaşmayan eserin içeriği hakkında fikir sahibi olamasak da eser, erken dönemde kadim felsefî öğretilerle entelektüel düzeyde karşılaşmaların belgelendiği ilk örneklerden biridir. Bunun için o, davetçi sistemi kurarak, öğrencilerine cedel ve münazara tekniğinin inceliklerini öğretmiş, Mecûsî, Sümenî ve Maniheistlerle inanca dair konuları tartışmak üzere uzak muhtelif bölgelere yetiştirdiği davetçilerini göndermiştir. Bu yönüyle Vâsıl b. Ata, İslam davetinin öncü sembollerinden, tevhid savunusunun fikrî önderlerinden biri olma hüviyetine sahiptir.

Çalışmamızda Vâsıl b. Ata özelinde erken dönemde öteki ile kurulan entelektüel ilişkilerin etki, katkı ve nedenleri üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda sunulan örnekler üzerinden dönemin kritiği yapılacak, fikrî polemiklerin içeriğinden hareketle aklî ve bilimsel zemin irdelenecektir. Vâsıl b. Ata'nın kendisine nispet edilen eserlerden hiçbirinin günümüze ulaşmaması önemli bir sınırlılık olsa da mevcut bilgiler ve rivayetler ekseninde analitik bir değerlendirme yapılacaktır. Deskriptif bir yöntemle kritik edilen bilgi ve belgelerin analizi yapılarak öteki algısı ve günümüze yansıyan boyutu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Vâsıl b. Ata, Mu'tezile, Teslis, Tesniye, Tevhid, Öteki.

THE RELIGIOUS-PHILOSOPHY EXTENSION OF THE "OTHER" IN WĀṢIL IBN 'ATĀ'

The religion of Islam had to face two powerful philosophical teachings shortly after its rebirth. Greek Philosophy, which the Byzantine adhered to the trinity

tenet saw itself as the heir, and the ancient Sassanid-Persian philosophy, which adopted a dualist (deuteronomy) belief and universe model, took its place as two intellectual powers in front of the principle of tawhid. However, the intellectual encounter of tawhid, which does not have a philosophical basis, with dualist and pluralist thought systems was undoubtedly realized by the hand of Mu'tazila. One of the main factors that shaped the intellectual and moral principles of the Mu'tazila and also formed the basis of his philosophical thought in Islam is the early experience of this type of socio-cultural pluralism and intellectual interaction. However, with the physical expansion of Muslims, it was a natural process that the interaction between civilization and cultures led to a scientific revolution. In this process, before Wāṣil ibn 'Atā', theology, which was carried out around subjects such as human freedom, accident-destiny, divine will, and human responsibility, as in the examples of Ma'bad al-Juhani and Gaylân ed-Dimeshki, began to transform into a rational philosophical discipline. While the internal political debates, which were brought to the agenda with religious concepts, remained theological polemics at the center of the principle of justice; With Wāṣil, a factual transformation was experienced in the subject of kalam and mainly focused on the intellectual movement "tawhid". The principles of other religious teachings, especially Maneviyya, which has the idea of plurality in divinity, which poses a threat to tawhid, are placed at the center of the discussion. In this direction, the change experienced in the theo-politics of early theological polemics paved the way for the formation of a new theological methodology. Thus, the religious discourse based on narration has left its place to the method of nefy and proof, which makes the evil eye and prudence practice functional. It is a known fact that Wāṣil and his students did not have a reactive motivation in the form of rejection and defense, on the contrary, they exhibited an active intellectual struggle against the doctrines with the idea of multiple divinity. For this reason, he established the inviter system, taught his students the intricacies of the cedel and debate technique, and sent his invitees, whom he trained, to various distant regions to discuss the issues of faith with the Magi

belief, Sumanî and Manichaeists. In our study, the effects, contributions and causes of the intellectual relations established with the other in the early period will be emphasized, in particular Wāṣil b. Ata. In this direction, the period will be critiqued through the examples presented, and the rational and scientific ground will be examined based on the content of intellectual polemics. By analyzing the information and documents that were criticized with a descriptive method, the perception of the other and its reflection to the present day will be examined.

Keywords: Wāṣil ibn ‘Atā’, Mu’tazila, Trinity, Dualism, Tawhid, Other.

MÜSLÜMANLAR AÇISINDAN ÖTEKİ KAVRAMININ TEOLOJİK ARKA PLANI: CÂHİZ'İN EL-MUHTÂR Fİ'R-REDDİ ALE'N-NASÂRÂ ESERİ ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Seyithan CAN

Siirt Üniversitesi

Fetihlerle birlikte, Müslümanların farklı din ve kültürlerle etkileşimleri olmuştur. Emeviler döneminden itibaren İslâm'ın karşılaştığı yabancı inançların İslâm akidesine yaptığı saldırılar, Müslümanların da bu saldırılara karşı reaksiyonunu ortaya çıkarmıştır. Bu noktada Müslümanların en önemli polemiklerinin Hristiyanlar ve Yahûdilerle gerçekleştiği söylenebilir.

Hristiyanlar ve Yahûdilerle tartışmaya giren ilk Müslüman kelamcılardan birinin Câhiz olduğu söylenir. Bu konuda ele almış olduğu “El-Muhtâr fi'r-reddi ale'n-Nasârâ” adlı eseri, O dönemde Hristiyan ve Yahûdilerle hangi polemiklerin yapıldığını ortaya koyması açısından büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla çalışmamızda zamanın en önemli alimlerinden biri olarak kabul edilen Câhiz'in “El-Muhtâr fi'r-reddi ale'n-Nasârâ” adlı eseri çerçevesinde Yahûdi ve Hristiyanlara yapmış olduğu eleştirileri incelemeye çalışacağız. Bu bağlamda, Hz. Meryem'e ilah denilmesi, Hz. İsa'nın beşikte konuşması, peygamberlerin sadece erkeklerden geldiği, Yahûdilerin Üzeyir'e Allah'ın oğlu demeleri gibi konular üzerinden Hristiyan ve Yahûdilerin Müslümanlar ile yapmış oldukları ilk teolojik tartışmaların izlerini tespit etmeye çalışacağız. Bu tespit, Hristiyan ve Yahûdilerin inançları hakkındaki tespitleri yapmamızı sağlamakla birlikte, Müslümanların dini anlamda öteki kavramını nasıl anlamlandırdığı noktasında katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Yahûdilik, Hristiyanlık, Câhiz, Ulûhiyet.

Together with conquests, Muslims had different religions and cultures. Since the Umayyad period, the attacks of the foreign beliefs faced by Islam on the Islamic akide revealed the reaction of Muslims against these attacks. At this point, it can be said that the most important polemics of Muslims took place with Christians and Jews. It is said that one of the first Muslim theologians who discussed with Christians and Jews was Cahız. His work “al-Muhtâr Fi’r-Reddi Ale’n-Nasârâ ğı, which he has dealt with on this subject, is of great importance in terms of revealing which polemics were made with Christians and Jews at that time. Therefore, in our study, we will try to examine the criticism of Jews and Christians within the framework of Câhız's “al-Muhtâr Fi’r-Reddi Ale’n-Nasârâ”, which is accepted as one of the most important scholars of the time. In this context, we will try to try to determine the traces of Christians and Jews with Muslims on issues such as the fact that Mary called a deity, Jesus' speech in the cradle, the prophets came only from men, the Jews call Ūzeyir's son with Muslims. This determination allows us to make determinations about the beliefs of Christians and Jews, but will contribute to how Muslims make sense of the other concept of religiously.

Keywords: Kalâm, Judaism, Christianity, Câhız.

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Elmehdi RIFAI

Kırıkkale Üniversitesi

الأمة برجالها، والرجال تُقاس بما تركته من آثار، لكنَّ ابنَ عربي تجاوزَ حدودَ الأمة والثقافة والبيئة والإقليم، إلى العالمية، فلم يقتصر إسهامه على الفكر الإسلامي وحده، بل ترك بصمات واضحة خارج الفكر الإسلامي، وكان لكتاباتهِ تأثيرٌ في عدد من الأفكار والمفكرين العالميين ونظرياتهم، والفلاسفة وطروحاتهم.

ويتتبع البحثُ المقدّم هذه التأثيرات، ويبدأ بمقدمة عن عالميّة فكر ابن عربي، ثم فصل عن ثقافة ابن عربي العالمية، إذ إن الشيخ الأكبر قبل أن يترك بصمته في التراث العالمي كان قد استوعب تراث عصره العالمي، لا الإسلامي وحده، فاطلع على كل ما كان ممكناً آنئذ من علوم الأمم وتراثها المكتوب، ولم يقتصر - كما هو الحال لدى الكثيرين من مفكري الإسلام السابقين - على الثقافة الإسلامية وحدها.

ثم يقسّم البحثُ تأثير ابن عربي إلى مجالات، ليتحدّث عن كلّ منها على حدته: الحضاري النهضوي، والفكري الفلسفي، والإنساني، وغيرها. ويقدم من خلال ذلك أصنافاً من التأثيرات في فلسفات وأفكار عالمية، مثل تأثيره في فلسفة لوليو، وتأثيره في داني وكتابه الكوميديا الإلهية، والفلسفة الطاوية اليابانية، وسبينوزا في وحدة الوجود ونحوها.

ويعرضُ البحثُ لمسألة: هل ثمة سرقة وقعت لشيء من أفكار ابن عربي العالمية، ثم نسبت إلى غيره؟ فعلى سبيل المثال، يذهب الكاتب التركيّ الحائز على جائزة نوبل إلى أن من أكبر تأثيرات ابن عربي وأهمها هي الوجودية، وأنّ الغربيين قلّده طيلة قرون، وأن العالم الغربي "سرقه في الخفاء" كما يقول.

ويقف البحثُ عند نقطة، وهي إغفال ذكر إسهام ابن عربي، من قِبَل بعض الباحثين المسلمين خاصّةً، وهضمه حقّه، حين الحديث عن أثر الحضارة الإسلامية في الغرب، ويقدم سبباً وراء هذا الإغفال. ثم يُختتم البحثُ بعرض أهمّ نتائجه.

إن ذلكم التحري الدائم عن الحقيقة، والبعث الإنساني الواسع، والتشبع بحقائق الإسلام وروحه، لحرية بأن تجعل من ابن عربي نموذجاً يُحتذى للمثاقفة مع الآخر، إذ تشبع بثقافات الأمم، ليكون ذلك سبباً في تصدير فكره إلى ثقافات العالم المتنوعة.

Dr. Öğr. Üyesi Eyass ALRASHED

İstanbul Aydın Üniversitesi

يدرس هذا البحث صورة النصارى في قصائد ابن الأَبَّار الأندلسي؛ إذ راج هذا الموضوع في القصيدة الأندلسية مع انخيار الدولة الأموية في الأندلس وبَدء تساقط المدن الواحدة تلو الأخرى، حتى كان خروج المسلمين من الأندلس مع سقوط دولة بني الأحمر في غرناطة .

يحاول هذا البحث فهم الآليات التي شكَّلت صورة الآخر في الذهنية الإسلامية في الأندلس، وإسهام القصيدة في تشكيل هذا التصوُّر، كما أنه يسعى لفهم طبيعة الصراع الدائر في ذاك الصقع، ومحركاته الأساسية كما بيَّنته البنية الأدبية، إضافة إلى الثنائيات الضدية لذاك الزمان؛ زمن الصراع، سواء أكان دينياً أم عرقياً أم ثقافياً، ليصل إلى كيفية نخوض قصائد ابن الأَبَّار لنقل هذا الواقع، مع الكشف عن الإسهام - بشقيه المباشر وغير المباشر - في تأجيج المعارك عبر التحريض على الآخر بوصفه عدوًّا، ذاك الذي يتربص ببلاد الأندلس الإسلامية .

وقد قامت هذه الورقة على ثلاثة مباحث، يتقدمها مقدمة وتنتهي بخاتمة، وذاك على النحو الآتي: تمهيد يبين نشوء فن رثاء الممالك الأندلسية الزائلة

ثم المباحث الثلاثة :

1_ محركات الصراع داخل الأندلس عبر القصيدة.

2- الثنائيات الضدية في الأندلس وتصورات المسلمين حول النصارى .

3- الآخر بين الحقيقي والفني .

الكلمات المفتاحية: الآخر الحقيقي والفني، صورة النصارى، الممالك الزائلة، الثنائيات الضدية.

المثل الفارسيّ عند أبي عبد الله محمد بن الحسين اليمينيّ (ت: 400هـ/1009م) في كتابه المضاهاة،
جمعاً ودراسة، وتحليلاً

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YUSUF

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

هذا بحث اتَّخَذَ من وقوف محمد بن الحسين اليمينيّ عند الأمثال الفارسيّة الواردة في كتاب (كليلة ودمنة) منطلقاً له، فظهر الآخر عنده جلياً في الأمثال، وبرزت ثقافته وتجربته ومعالم حياته في الأقوال والأفعال، بيد أنّ اليمينيّ يرى للعرب في هذا ذُرَى المجد، وقصبات السَّبِق، وَفَضِيلَةَ الحِدْق، ومما لاشك فيه أن اللّغتين: العربية، والفارسيّة تقارَضتا التّأثير والتّأثّر، ولكنّ المصنّف قصد من صنيعه هذا إثبات تقدّم العرب في الجاهليّة والإسلام، وسبقهم في مضمار الحكم والأمثال، وما شاع على ألسنة الفرس من أمثلة في كتاب كليلة ودمنة لا يعدو كونه -عند المصنّف- معاداً ومكروراً لما اعتاده العرب وألفوه في ثقافتهم، وسأقف في هذه الدّراسة عند نماذج من محاولات إثبات المؤلّف سبق العرب الفرس في هذه الأمثال، وسأميّط اللثام عن مدى موضوعيّة، وهل حقاً سبق العرب الفرس في هذه الأمثال؟ أو أن الأمر من قبيل توارد الخواطر ووقع الحافر على الحافر؟ وسأسلك في هذه الدراسة المنهج الوصفيّ التحليليّ مبيّناً أثر الآخر عند محمد بن الحسين اليمينيّ، وسيكون ذلك على النحو التالي:

-التّعريف بأبي عبد الله محمد بن الحسين اليمينيّ (ت: 400هـ/1009م) وسفّره مَحَطَّ الدّراسة.

-نماذج للأمثال الفارسيّة عند أبي عبد الله محمد بن الحسين اليمينيّ، وتحليلها.

-الخاتمة وأهم النتائج.

الكلمات المفتاحيّة: المثل، الفارسيّ، اليمينيّ، المضاهاة.

DERLEME, İNCELEME VE ANALİZ AÇISINDAN EBU ABDULLAH MUHAMMED BİN EL-HÜSEYİN EL-YEMENÎ'NİN "EL-MUDÂHÂT (KARŞILAŞTIRMA)" ADLI KİTABINDAKİ FARS ATASÖZÜ VE DEYİŞLERİ

Bu araştırma, Muhammed bin el-Hüseyin el-Yemenî'nin, "Kelîle ve Dimne" adlı kitapta geçen Fars atasözleri ve deyişlerine yönelik bakış açısını konu

edinmektedir. Bu atasözü ve deyişlerde, Fars kültürü müellif için açık bir biçimde ortaya çıkmış; sözlerde ve fiillerde onların gelenekleri, deneyimleri ve hayata bakış açıları net bir şekilde görülmüştür. Ne var ki Yemenî bunda Araplar için şeref doruk noktalarını, üstün başarıyı ve maharetin erdemini görmüştür. Şüphe yok ki iki dil: Arapça ve Farsça, etkileme ve etkilenme hususunda birbirleriyle yarışmıştır. Fakat yazar bu eserinde, hem câhiliye hem de İslam döneminde Arapların daha ileri olduklarını; hikmetli sözler, atasözleri ve deyişler alanında Arapların daha önde olduklarını ispat etmeyi amaçlamıştır. “*Kelîle ve Dimne*” adlı eserde geçen, Fars dilinde yaygınlık kazanmış olan deyişler, yazara göre, Arapların zaten alışık oldukları ve kültürlerinde mevcut olan deyişlerin bir tekrarıdır. Bu incelemede müellifin verdiği, bahsedilen atasözleri ve deyişler hususunda Arapların Farslardan ileri olduklarını ispat etmeye çalışan örnekler üzerinde duracak ve nesnel bir açıdan perdeyi aralayacağım. Bu atasözleri ve deyişlerde Araplar, Farsları gerçekten geçmişler midir? Yoksa durum, iki milletin benzer şeyleri düşünmüş olmaları ve bu düşüncelerin bire bir örtüşmesi midir? Bu incelemede, Muhammed bin el-Hüseyin el-Yemenî'ye göre Fars kültürünün etkisini açıklayarak analistik betimleme yöntemini takip edeceğim.

Anahtar Kelimeler: Atasözü ve deyiş, Fars – Farsça, Yemenî, el-Mudâhât
(*Karşılaştırma*)

PERSIAN PROVERBS AND SAYINGS IN EBU ABDULLAH MUHAMMED BIN EL-HÜSEYİN EL-YEMENÎ'S BOOK TITLED “EL-MUDÂHÂT (COMPARİSON)” IN TERMS OF COMPILATION, REVIEW AND ANALYSIS

This research deals with the perspective of Muhammed bin el-Hüseyin el-Yemenî on Persian proverbs and sayings in the book called “*Kelîle ve Dimne*”. In these proverbs and sayings, Persian culture has clearly emerged for the author; their traditions, experiences and perspectives on life were clearly seen in words and verbs. However, Yemenî saw the peaks of honor, superior success and the virtue of skill for the Arabs in this. There is no doubt that the two languages: Arabic

and Persian competed with each other in making influence and getting influenced. However, in this work, the author states that the Arabs were more advanced both in the period of ignorance and in Islam; and aimed to prove that the Arabs were ahead in the field of wise words, proverbs and sayings. According to the author, the idioms in the work called "Kelîle ve Dimne", which have become widespread in the Persian language, consist of a repetition of the idioms that the Arabs are already accustomed to and that are present in their culture. In this study, I will focus on the examples given by the author trying to prove that the Arabs are ahead of the Persians in terms of the proverbs and sayings mentioned, and I will lift the curtain from an objective point of view. Did the Arabs really surpass the Persians in these proverbs and sayings? Or is the situation that the two nations have thought of similar things and that these thoughts overlap one-on-one? In this review, I will follow the method of analytical description by explaining the influence of Persian culture according to Muhammed bin el-Hüseyin el-Yemenî.

İSLÂM İRFÂN DÜŞÜNCEİ VE ÖTEKİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin BENER

Siirt Üniversitesi

Tasavvuf, islam coğrafyasında meydana gelen sosyo-ekonomik değişimlerin neticesinde ortaya çıkan dünyevileşme temayüllerine tepki olarak ortaya çıkmış, meşruiyetini Kur'an ve sünnetten alan bir zühd hareketi olarak ifade edilir. Nitekim tasavvufî terbiyenin gayesi, sâlikte bulunan Hz. Peygamberin mânevî otoritesini temsil edecek insân-ı kâmil potansiyelini ortaya çıkarmaktır. Bir mürşidin gözetiminde icra edilen bu terbiye, tasavvufun kendine has bazı uygulamaları ve riyazet çeşitleri ile desteklenerek hedefine ulaştırılır.

Tasavvufun yukarıda ifade edilen terbiyevî yönü dışında ilk dönem sûfîlerinin bazı sözleri ve düşüncelerinin kaynaklık ettiği, Gazzâlî ile olgunlaşan ve İbnü'l-Arabî'nin "vahdet-i vücud"uyla beraber bir varlık nazariyesine dönüşen nazarî yönü vardır. Tasavvufî düşüncenin bu seyri, aynı zamanda "irfân" terimiyle ifade edilen külli bir tasavvufî düşüncenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu düşünce Allah-kâinat, Allah-insan ve insan-kâinat arasındaki münasebetleri hem ontolojik hem de ahlâki bir zeminde ortaya koymaya çalışır. Bunu yaparken dini naslardan olduğu kadar, sûfîlerin keşf ve müşahedeleri ile metforik temsiller getirerek aklın imkânlarından yararlanır.

İslâm irfân düşüncesi felsefi boyutta varlık nazariyeleri geliştirirken, bütün mistik anlayışların kaynağı olarak görülen hermetik düşünceyle bazı paydalarda buluşur. Bazıları bu ortak hakikatleri peygamberlik müessesesinin insanlığa bahşettiği ortak ilmî miraslar olarak kabul ederken, bazıları bu benzerliklere işaret ederek hermetizmin tasavvufun kaynağı olduğunu dile getirmiştir. Bu çalışma her iki görüşü iddialarıyla ortaya koyarak tasavvufun gerçek kaynağına ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İrfân, Hermetizm, Panteizm, İbnü'l-Arabî.

Sufism is expressed as ascetic movement that emerged as a reaction to the secularization tendencies that emerged as a result of the socio-economic changes that took place in the Islamic geography, derives its legitimacy from the Qur'an and the Sunnah. As a matter of fact, the aim of mystical upbringing is to reveal the potential of the perfect human being to represent the spiritual authority of the Prophet, who was a devotee. This training, which is carried out under the supervision of a master, is supported by some unique practices of Sufism and types of asceticism, and it reaches its goal.

Apart from the above-mentioned educational aspect of Sufism, it has a theoretical aspect, which is the source of some words and thoughts of the early Sufis, matured with Ghazali and turned into a theory of existence with Ibn al-Arabi's "unity of existence". This course of Sufi thought also laid the groundwork for the formation of a universal Sufi thought expressed with the term "irfân". This idea tries to reveal the relations between God-universe, God-human and human-universe on both an ontological and moral grounds. While doing this, he makes use of the possibilities of the mind by bringing metaphorical representations with the discoveries and observations of the Sufis as well as the religious texts.

While the thought of Islamic wisdom develops the theories of existence in the philosophical dimension, it meets at some denominators with the hermetic thought, which is seen as the source of all mystical understandings. While some accepted these common truths as the common scientific heritage bestowed on humanity by the institution of prophecy, some pointed out these similarities and stated that hermeticism is the source of Sufism. This study will shed light on the true source of Sufism by presenting both views with their claims.

Keywords: Sufizm, İrfân, hermeticism, Panteizm, İbn al-Arabi.

KATILIMCI LİSTESİ

1. Prof. Dr. İhsan Süreyya SIRMA
2. Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCİ (Siirt Üniversitesi)
3. Prof. Dr. Yasin AKTAY (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
4. Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
5. Prof. Dr. Abderrazak MERZOUG (Cadı Ayyad University/FAS)
6. Prof. Dr. Abdullah ÜNALAN (Siirt Üniversitesi)
7. Prof. Dr. Ahmed MİRZAAGHA (University of Salahaddin/IRAK)
8. Prof. Dr. Celal TÜRER (Ankara Üniversitesi)
9. Prof. Dr. Farsat Marie ISMAİL (Zakho University/IRAK)
10. Prof. Dr. Fethi Kerim KAZANÇ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
11. Prof. Dr. Gassan MORTADA (Siirt Üniversitesi)
12. Prof. Dr. Hakeem Ahmad MAMBAKR (University of Salahaddin/IRAK)
13. Doç. Dr. Hamza Kaka YASEEN (Cihan University/IRAK)
14. Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR (Siirt Üniversitesi)
15. Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI (Uludağ Üniversitesi)
16. Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ (Selçuk Üniversitesi)
17. Prof. Dr. Nasreddine DELLAOUI (Mascara University/CEZAYİR)
18. Prof. Dr. Özcan HIDIR (Sabahattin Zaim Üniversitesi)
19. Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ (İstanbul Üniversitesi)
20. Prof. Dr. Usame İHTİYAR (Bingöl Üniversitesi)
21. Prof. Dr. Yunus CENGİZ (Mardin Artuklu Üniversitesi)
22. Doç. Dr. Abdurrahman ECE (Siirt Üniversitesi)
23. Doç. Dr. Adnan MEMDUHOĞLU (Siirt Üniversitesi)
24. Doç. Dr. Ahmet BOZYİĞİT (Siirt Üniversitesi)
25. Doç. Dr. Ali Bakr HASSAN (Effat University/SUUDİ ARABİSTAN)
26. Doç. Dr. Aydın AKTAY (Sakarya Üniversitesi)
27. Doç. Dr. Eldar HASANOĞLU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
28. Doç. Dr. Emrah İSTEK (Siirt Üniversitesi)

29. Doç. Dr. Esat ÖZCAN (Siirt Üniversitesi)
30. Doç. Dr. Fadıl AYĞAN (Siirt Üniversitesi)
31. Doç. Dr. Gülşen İSTEK (Siirt Üniversitesi)
32. Doç. Dr. Hasan OCAK (Iğdır Üniversitesi)
33. Doç. Dr. Hüseyin MARAZ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
34. Doç. Dr. Mehmet BULGEN (Marmara Üniversitesi)
35. Doç. Dr. Mehmet Macit SEVGİLİ (Siirt Üniversitesi)
36. Doç. Dr. Metin YILDIZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
37. Doç. Dr. Mustafa AKMAN (Hakkari Üniversitesi)
38. Doç. Dr. Mustafa Jaber ALWANİ (University of Anbar/IRAK)
39. Doç. Dr. Necati SÜMER (Siirt Üniversitesi)
40. Doç. Dr. Rahile KIZILKAYA YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
41. Doç. Dr. Seyithan CAN (Siirt Üniversitesi)
42. Doç. Dr. Şükrü AYDIN (Batman Üniversitesi)
43. Doç. Dr. Uğur ERMAN (Siirt Üniversitesi)
44. Doç. Dr. Yusuf OKŞAR (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
45. Dr. Öğr. Üyesi Ahmad OMAR (İstanbul Üniversitesi)
46. Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AKTAŞ (Siirt Üniversitesi)
47. Dr. Öğr. Üyesi Aslam JANKIR (Mardin Artuklu Üniversitesi)
48. Dr. Öğr. Üyesi Ata DEMİR (Siirt Üniversitesi)
49. Dr. Öğr. Üyesi Beşir ÇELİK (Siirt Üniversitesi)
50. Dr. Öğr. Üyesi Emrullah KILIÇ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
51. Dr. Öğr. Üyesi Eyass ALRASHED (İstanbul Aydın Üniversitesi)
52. Dr. Öğr. Üyesi Fatih EROĞLAN (Siirt Üniversitesi)
53. Dr. Öğr. Üyesi Hafel ALYOUNES (Siirt Üniversitesi)
54. Dr. Öğr. Üyesi Halid HALİD (Siirt Üniversitesi)
55. Dr. Öğr. Üyesi Haris MACIC (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
56. Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YUSUF (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
57. Dr. Öğr. Üyesi İlhan BARAN (Bingöl Üniversitesi)
58. Dr. Öğr. Üyesi Mahsum TAŞ (Siirt Üniversitesi)

59. Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin BENER (Siirt Üniversitesi)
60. Dr. Öğr. Üyesi Moustafa ALBAKOUR (Artvin Çoruh Üniversitesi)
61. Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Elmehdi RİFAİ (Kırıkkale Üniversitesi)
62. Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SANCAR (Siirt Üniversitesi)
63. Dr. Öğr. Üyesi Nurettin ÇİFTÇİ (Hakkari Üniversitesi)
64. Dr. Öğr. Üyesi Sıracettin ASLAN (Mardin Artuklu Üniversitesi)
65. Dr. Öğr. Üyesi Yakup ÖZKAN (Siirt Üniversitesi)
66. Dr. Atia ADLAN
67. Dr. Isam ABDULMEVLA (İstişraf Eğitim Ve Araştırma Merkezi)
68. Mickael COLLIER (Güney Afrika Müslümanlar Birliği)
69. Öğr. Gör. Veysi TURUN (Hakkari Üniversitesi)
70. Arş. Gör. Dr. Alaattin TEKİN (Dicle Üniversitesi)
71. Arş. Gör. Dr. Sadi YILMAZ (Bingöl Üniversitesi)
72. Arş. Gör. Hasan DEMİR (Siirt Üniversitesi)
73. Arş. Gör. Hayriye Özlem SÜRER (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
74. Arş. Gör. Mehmet Sabır ŞAYBAK (Bitlis Eren Üniversitesi)
75. Arş. Gör. Özkan ŞİMŞEK (Bingöl Üniversitesi)
76. Beşşar İLYAS
77. Mehmet DOĞAN (Doktora Öğrencisi-MEB)
78. Veysel ELİŞ (Doktora Öğrencisi-Siirt Üniversitesi)